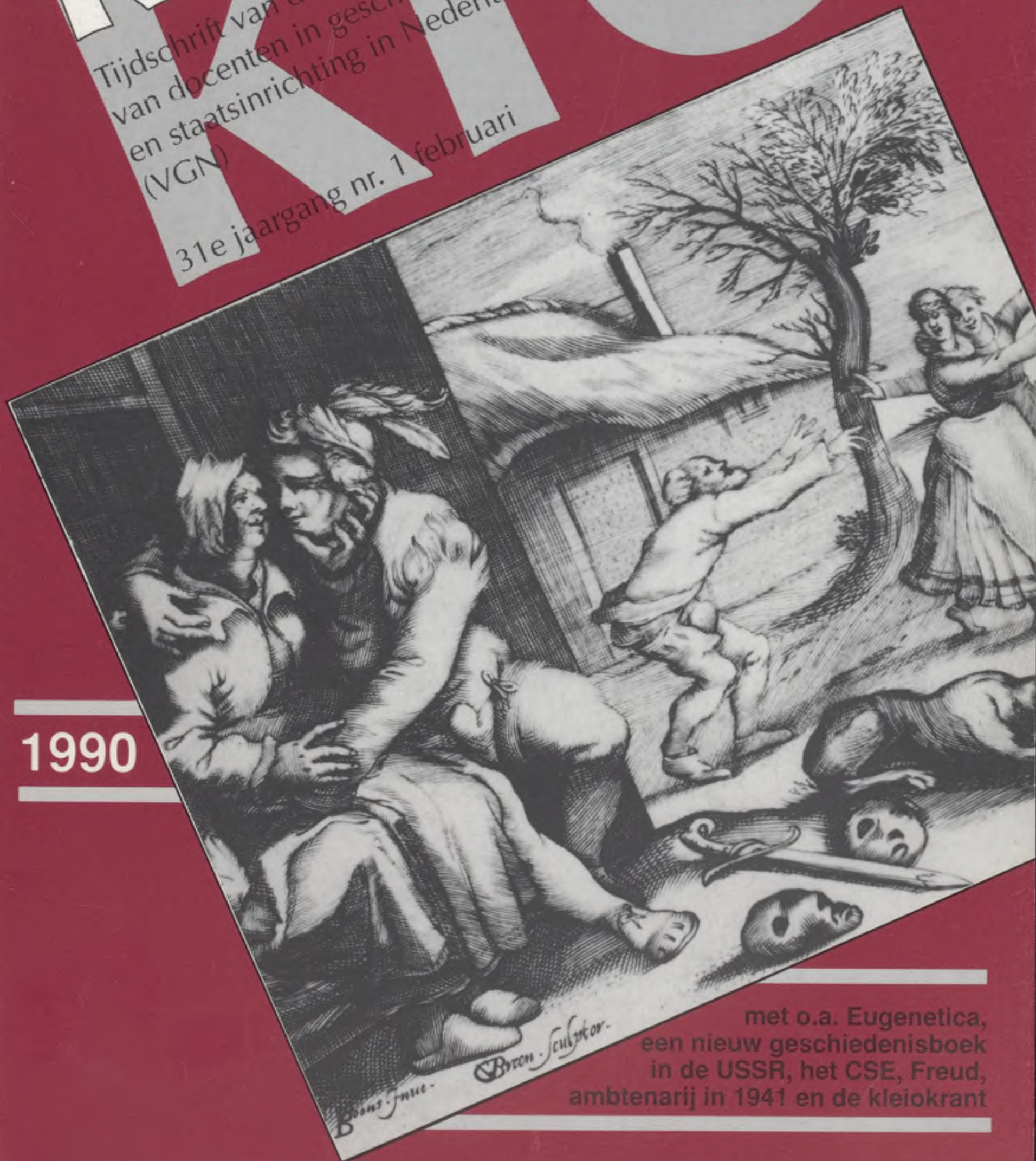

kleio

Tijdschrift van de vereniging
van docenten in geschiedenis
en staatsinrichting in Nederland
(VGN)

31e jaargang nr. 1 februari

1990

met o.a. Eugenetica,
een nieuw geschiedenisboek
in de USSR, het CSE, Freud,
ambtenarij in 1941 en de kleiokr

Vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland

Algemeen Bestuur

Mevr. Z. Matthee, *voorzitter*, Heivlinder 53, 2317 JT Leiden. Tel. 071 - 21 58 73.

L.J.G. van Schie, *1e secretaris*, Telgenkamp 17, 7576 FH Oldenzaal. Tel. 05410 - 14 74 4.

Mevr. J. van der Leeuw-Roord, Louise Henriettestraat 16, 2595 TH Den Haag. Tel.

H. van Duijsen, *penningmeester*, Lokeren 105, 5235 DC Den Bosch. Tel. 073 - 41 78 22.

Mevr. T. Perdeck-Schimmel, Timorstraat 27, 3818 CK Amersfoort. Tel. 033 - 61 50 97.

F.R. Kat, Jeudestraat 4, 4011 GL Zoelen. Tel. 03448 - 16 86.

Mevr. H.J.C. van Herwaarden-Rijlaarsdam, Postbus 360, 2920 AJ Krimpen a/d IJssel. Tel. 01807 - 12 29 8.

U kunt zich opgeven als lid van de VGN bij de administratie, Vreeswijkstraat 329, 2546 AK Den Haag. Wilt u daarbij aangeven tot welke categorie van leraren u behoort en op welk schooltype u werkzaam bent.

Voor 1990 bedragen de contributies:

1. Docenten Havo, Vwo, Pabo en tertiair onderwijs f100,-
2. Docenten Mavo en Lbo f80,-
3. Buitengewone leden (zij die niet meer werkzaam zijn in het onderwijs) en studenten f75,-
4. Partnerlidmaatschap f125,-

Leden die minder dan 16 uur per week les geven kunnen in aanmerking komen voor verminderde contributie. Hiertoe moet jaarlijks voor 1 december een schriftelijk verzoek ingediend worden bij de penningmeester met vermelding van het aantal lesuren, de naam van de school en de categorie waartoe men behoort.

Adreswijzigingen en opzeggingen dienen schriftelijk aan de administratie te geschieden.

kleio

Kleio is het blad van de VGN en verschijnt tien maal per jaar, incidenteel met (mini-)didactica.

Redactie

A.C.M. Peek, voorzitter, Krommekamp 16, 3985 PJ Werkhoven. Tel. 03437 - 1902.

C.W. Torremans, Alphen a/d Rijn.

Mevr. T. Bogaerts-Stoopman, IJsselstein.

Mevr. J. van der Leeuw-Roord, Den Haag.

B. Engbers, Utrecht.

D. Verkuil, Utrecht.

H.J.C. Termeer, Nijmegen.

J.A. de Ruiter, Almelo.

Secretariaat: C.W. Torremans, Ceresstraat 51, 2402 BJ Alpen aan den Rijn. Tel. 01720-44061.

Eindredactie: T. Bogaerts-Stoopman, Omloop-West 9, 3402 XM IJsselstein. Tel. 03408 - 8 35 76.

Alle leden van de VGN hebben een abonnement op Kleio. Niet-leden kunnen zich abonneren, maar reglementair komen alleen diegenen in aanmerking voor een abonnement zonder lidmaatschap, die niet werkzaam zijn als docent geschiedenis en staatsinrichting in energerlei categorie van

onderwijs in Nederland. Over uitzonderingen beslist het bestuur. Voor 1990 kost een abonnement: in Nederland en België (incl. porto) f85,- in het buitenland (incl. porto) f105,- buitenland met luchtpost f130,-

Losse nummers kosten f8,50.

Informatie over andere uitgaven van de VGN en het leerlingenmateriaal in de serie Kleio-Didactica vindt u in de Kleio-Krant achter in dit blad.

U kunt bestellen door het betreffende bedrag over te maken op Postbanknummer 128701 t.n.v. Penningmeester VGN te Den Haag. Wilt u op het girobiljet aangeven om welke nummers het gaat.

In Kleio kan geadverteerd worden.

De prijs bedraagt bij levering van kant en klare opnamemodellen f410,- voor een hele pagina, f325,- voor een halve en f225,- voor een kwart pagina. Voor informatie over inlevertermijnen en andere formaten kunt u zich wenden tot de eindredacteur.

Vormgeving: Concepts DTP Utrecht
Zetwerk: Zetterij Wil van Dam
Druk: Elinkwijk, Utrecht
ISSN 0165-6449

Inhoud

- 3 De verbetering van het menselijk ras**
J. Verheul

- 10 Het nieuwe leerboek - Geschiedenis van de USSR**
M. Jansen

- 14 Hoe nu verder met het CSE**
J. Rijken

- 18 Ideetje misschien...? 'Ergens in Nederland in 1941'**

- 24 Boek van de maand**
B. Bouwman

- 27 In 't kort en recensies**

- 32 Kleio-krant**

Dit nummer van Kleio bevat een middenkaarten met de agenda van de Algemene Ledenvergadering op 17 maart a.s., de jaarstukken van 1989 en de vergaderstukken van 1990. De begroting voor 1990 vindt u in de Kleio-krant.

Zonder toestemming van de redactie mag niets uit dit nummer op energerlei wijze worden overgenomen.

Kopij moet getypt in tweevoud ingeleverd worden of, en dat bij voorkeur, op een floppy met een uitdraai.

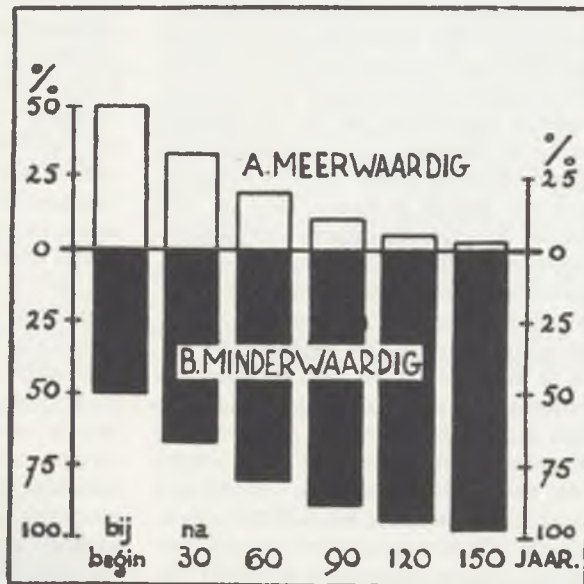

nummer 1/90
pagina's 2 en 3

De verbetering van het menselijk ras

Jaap Verheul

Nu DNA-onderzoek en genenmanipulatie zozeer in de belangstelling staan is de verleiding groot te kijken welke mogelijkheden er zijn voor het menselijk ras in dit opzicht. De eugenica, de wetenschap die zich met name in de eerste helft van deze eeuw bezig hield met de vraag in hoeverre en in welke richting aan erfelijkheid geknutseld zou moeten worden, staat centraal in dit artikel. Meer en minder wetenschappelijke visies en tegenkrachten, m.n. ook in Nederland, komen aan de orde. Uitgangspunt was het proefschrift van Jan Noordman, *Om de kwaliteit van het nageslacht. Eugenetica in Nederland 1900-1950*.

Vele eugenetici hadden de neiging de mensheid op grond van persoonlijke criteria in te delen in méér- en minderwaardige mensen. En dat minderwaardige bestanddeel groeide en groeide... Dit schema komt uit 'Huwelijksboek' van Th. Delleman en A. Hijmans (Aalten 1941).

Een eeuw geleden introduceerde de excentrieke Engelse geleerde Francis Galton de term eugenetica voor de wetenschap die zich ten doel stelde de erfelijke eigenschappen van de mens te bestuderen en te verbeteren. Dat laatste zou bereikt moeten worden door positief eugenetische maatregelen om het nakomelingschap van begaafden te bevorderen, of desnoods door een negatief eugenetische oplossing, namelijk om te voorkomen dat dragers van ongewenst erfelijk materiaal zich voort konden planten. Het is mogelijk om hierbij alleen te denken aan de preventie van erfelijke ziektes, en in feite wordt dit in de vorm van 'genetic counseling' tegenwoordig nog steeds gedaan. Maar in de praktijk was de verbetering van erfelijke eigenschappen een middel dat vooral tegen maatschappelijke ziektes werd voorgeschreven, al werden deze vaak vertaald in medische termen.

De wetenschap, die zich bezig hield met de verbetering van het menselijk ras had vanaf het begin een sterk utopische kwaliteit. De vader van de eugenetica zelf was altijd uit geweest op sociale verbeteringen en had nog vlak voor zijn dood een utopische roman geschreven waarin hij zijn eugenetische toekomstvisie tot leven bracht in het volledig via systematisch erfelijkheidsonderzoek gereuleerde staatje Kantsaywhere. (Het eilandje dat jaarlijks door een vloedgolf vreemde immigranten werd bezocht, die door middel van examens en tests in de plaatselijke hiërarchie werden ingepast, vertoonde overigens opvallende gelijkenissen met een universitaire bureaucratie.) Galton projecteerde ook in zijn andere eugenetische vergezichten de vooroordelen van de Victoriaanse burgerlijke en academische elite waarin hij, als familielid van de aarde-werkfabrikant Wedgwood en neef van Char-

les Darwin, een vooraanstaande plaats innam. Latere eugenetici vulden hun eigen angsten en verlangens in bij hun interventiedrang. Hierdoor kunnen dit soort denkbeelden beter gezien worden als een graadmeter voor maatschappelijke spanningen en politieke wensen dan als uitvloeisel van een intern wetenschappelijk debat.

Wetenschap of utopie?

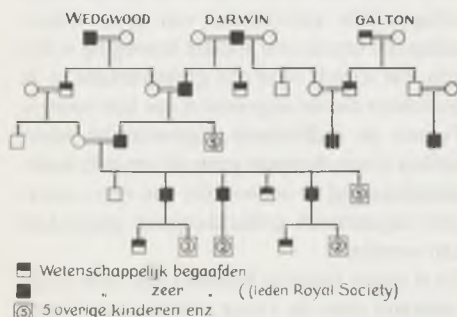
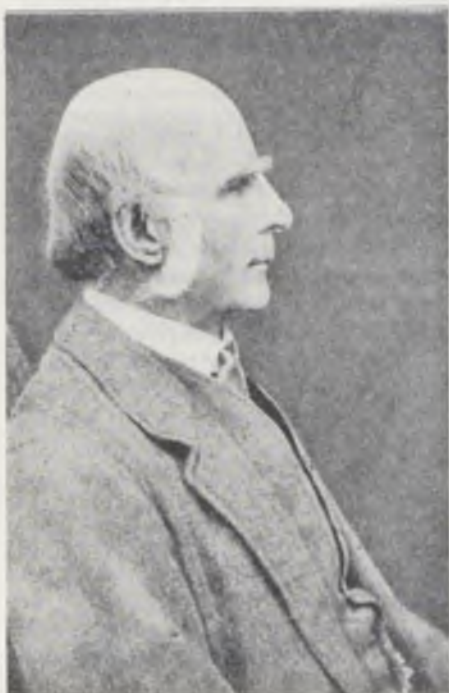
Aan de ene kant vertoonde de eugenetica best wel wetenschappelijke trekken.

De mate waarin erfelijkheid daadwerkelijk de doorslaggevende factor was bij de menselijke ontwikkeling was allerminst beslist. Doordat ook binnen de eugenetica de 'nature-nurture controversy' bleef doorsmeulen werden op erfelijke verbetering gerichte voorstellen soms geplaatst naast bij uitstek op 'nurture' gerichte zaken als bijvoorbeeld zuigelingenverzorging.¹ Ook de vraag in hoeverre de genetica voldoende aanknopingspunten bood om uitspraken te kunnen doen over de erfelijke bepaaldheid van specifieke karaktereigenschappen hield de eugenetici verdeeld, en was voor velen reden om de grootste mogelijke terughoudendheid te bepleiten.

Het was evenwel met name de sterke maatschappelijke gerichtheid van deze wetenschap die tevens een sociale beweging wilde zijn, die zorgde voor een grote variatie in de gezichten die de eugenetica aan kon nemen. Tussen de individuele eugenetische voorstellen is een dermate grote diversiteit waarneembaar dat er nauwelijks van een consistent eugenetisch gedachtengoed gesproken kan worden.

Zo is onder Engelse historici een felle strijd ontbrand over de vraag of de eugenetische beweging in hun land nu een conservatieve of juist een progressieve signatuur moet worden toegekend. De voorstanders van het eerste standpunt kunnen wijzen op de conservatieve maatschappijvisie van grondlegger Galton zelf. Ook de angst voor morele en fysieke degeneratie van de lagere bevolkingsgroepen die met name na de Boerenoorlog een rol speelde bij vele eugenetische voorstellen wijst in conservatieve richting. Anderzijds wordt weer even terecht opgemerkt dat veel progressieve Britten, zoals de Fabians, eugenetica omarmden als oplos-

'Kunstzinnigheid en een wetenschappelijke instelling gecombineerd...'
De Engelsman Galton en zijn illustere familie. Darwin en een Wedgwood waren zijn neven.

(Uit: Dr. M.A. van Herwerden, *Erfelijkheid bij den mensch en eugenetiek*, Utrecht 1926.)

sing voor maatschappelijke problemen en er een duidelijke wisselwerking is tussen eugenetiek en andere progressieve 'issues' als feminisme, geboortebeperving en drankbestrijding.

Ook in de Verenigde Staten is de affiniteit tussen eugenetica en de Progressive Movement en andere hervormingsgezinde groeperingen onderwerp van historische belangstelling. Maar ook hier kan met hetzelfde gemak gewezen worden op reactionaire elementen bijvoorbeeld in de tegen de immigratie gerichte maatregelen, die overigens aan het Progressivism als geheel ook niet vreemd zijn.

Er is voorts een hemelsbreed verschil tussen de wijze waarop de eugenetica in Engeland, de Verenigde Staten, Duitsland en andere landen zoals Nederland aansloeg. In Engeland werd door Galton zelf kort na de eeuwwisseling een leerstoel en een National Eugenics Laboratory gefinancierd. Ook ontstond er in 1907 een op het grotere publiek gerichte Eugenics Education Society die het blad *Eugenics Review* uitgaf. Hoewel eugenetische argumenten her en der opdoken kreeg de beweging nooit organisatorische grond onder de voeten. Bij het aannemen van een Mental Deficiency Bill in 1912 waarin de verplichte opname van zwakzinnigen werd bepleit werden eugenetische argumenten op het laatste moment geschrapt. Vanaf 1914 was het voornamelijk de Engelse eugenetica zelf die degenereerde.

In de Verenigde Staten werd de eugenetica echter een ware rage. Zoals Daniel Kevles in zijn recent verschenen werk *In the name of Eugenics* op kleurrijke wijze toont, werden hier niet alleen instituten en verenigingen opgericht, maar leidde het publieke enthousiasme zelfs tot eugenetische songs en competities waarbij gezinnen om de ere-titel 'Fitter Family' streden. Vanaf 1907 werden bovendien in vrijwel alle staten sterilisatiewetten aangenomen waardoor in drie decennia ongeveer twintigduizend mensen onder het mes gingen. Dat inzet hier overwicht had over inzicht blijkt uit de indicaties voor gedwongen sterilisatie die uiteen liepen van zwakzinnigheid en idiotie tot losbandigheid en kippendiefstal.

Het was evenwel in Duitsland dat de rashygiënische pretenties in een apotheose uitmondten. Vanaf de Machtsübernahme werden hier ruim tweehonderdduizend mensen gesteriliseerd en vanaf 1939 vielen zeventigduizend mensen ten slachtoffer aan de nationaal-socialistische 'euthanasie'. Er wordt vermoedelijk terecht betoogd dat het de ervaring met deze aanvankelijk op beperkte schaal binnen concentratiekampen toegepaste 'euthanasie' was die de aanzet gaf tot de bouw van vernietigingskampen als Endlösung van het 'joodse vraagstuk'.

Nederlandse eugenetische geluiden

In vergelijking met de bovengenoemde landen heeft Nederland maar een zeer bescheiden aandeel gehad in de internationale eugenetische discussie. Zoals de historisch pedagoog Jan Noordman in zijn vlot leesbare proefschrift *Om de kwaliteit van het nageslacht. Eugenetica in Nederland 1900-1950* echter laat zien, kende ook Nederland een eugenetische beweging. Er zijn echter belangrijke verschillen met de ontwikkelingen in Engeland, Duitsland en de VS.

Noordman stelt dat de eugenetica hier bij de start aanvankelijk een sterk individueel en medisch gericht karakter droeg. De eerste eugenetische voorstellen waren afkomstig van artsen die zich in de traditie van het hygiënisme wanhopig maakten over de schier onuitroeibare volksziektes tuberculose, alcoholisme en geslachtsziekte. Door het denkbeeld dat deze ziektes via de beschadiging van het 'kiemplasma' in volgende generaties verder zouden kunnen woekeren, werd deze voortplantingshygiëne in de richting van erfelijke preventie gestuurd. Het voorstel van de bioloog C.J. Wijnaendts Francken om de lijders aan genoemde ziekten een huwelijksverbod op te leggen stuitte op veel verzet. Maar ook het gematigde idee van de verloskundige Hector Treub om slechts een geneeskundig onderzoek voor het huwelijk verplicht te stellen ging vrijwel iedereen te ver. Het denkbeeld van het 'verplichte weten' mocht dan aansluiten bij het liberale vertrouwen in redelijkheid en eigen verantwoordelijkheid, iedereen zag in dat de losbollen, nietsnutten en hoerenlopers zich waarschijnlijk toch niets van eugenetische adviezen zouden aantrekken en alsnog aan een huwelijksverbod onderworpen zouden moeten worden.

Volgens Noordman was deze eerste generatie eugenetici er voornamelijk op uit om individueel leed te voorkomen. Toch is evident dat bij de belangstelling voor de 'volksziekten' al een sterke sociale gerichtheid aan de dag trad. Wijnaendts Francken bijvoorbeeld stelde zich uitdrukkelijk ten doel de filantropie te ontlasten. Het was echter vooral na de Eerste Wereldoorlog dat het eugenetisch interessegebied naar het maatschappelijke vlak verschoof.

Bij de toenemende aandacht voor de genetische waardeverschillen binnen het Nederlandse volk werd een belangrijke rol gespeeld door sociale wetenschappers als de Groningse psycholoog G. Heymans en de omstreden hoogleraar S.R. Steinmetz. Terwijl de eerste vrij optimistisch geloofde dat psychologische inzichten tot een betere 'teeltkeuze' zouden kunnen leiden, getuigde

Kleio

nummer 1/90
pagina's 4 en 5

de laatste van een cultuurpessimistische visie. Omdat wetenschap, filantropie en 'zwakhartig medelijden' de natuurlijke selectie uitschakelen en de begaafden angstwekkend weinig kinderen kregen, achtte Steinmetz een straf eugenetisch programma hoogst noodzakelijk om de beschaving voor ondergang te behoeden.

...waardeloze kinderen...

Noordman laat zien hoe de eugenetica in het interbellum in de greep kwam van dit thema van de differentiële geboortedaling. Intellectuelen zouden te kampen hebben met geringe geslachtsdrift terwijl een overvloedige voortplanting gesignaleerd werd bij 'zorgeloze, minderwaardige gezinnen hangend op vreemden steun en krioelend van even waardeloze kinderen'. Feminisme, urbanisatie en het celibaat zouden op deze manier nog verder bijdragen tot een dysgenetische catastrofe. De medische criteria gaan plaats maken voor sociale indicatoren. De eugenetica ging zich richten tegen sociale groepen die ten laste dreigden te komen van de maatschappij, zoals criminelen en prostituées, maar vooral ook 'ontoelaatbare gezinnen', onmaatschappelijken en werklozen.

Na de Eerste Wereldoorlog werden enkele kleine organisaties opgericht waaruit in 1930 een overkoepelende Nederlandse Eugenetische Federatie ontstond die een op een breed publiek gericht blad uit ging geven.

Een vertegenwoordigster van het Nordische ras. (Uit: Dr. J.E. Schulte, Erfelijkheid en eugenetiek, Haarlem, 1939.)

Politiek noch levensbeschouwelijk vormde de eugenetica een eenheid. Rabiate reactionairen vonden er een plaats naast idealistische socialisten, katholieken naast protestanten en joden. Het is wel belangrijk om te weten dat de grote organisatorische en publicitaire activiteit (Noordman telde meer dan duizend boek- en tijdschriftartikelen) slechts een façade was waarachter een betrekkelijk kleine groep bijzonder ijverige lieden, voornamelijk medici, schuil ging. Een georganiseerde achterban kwam nooit tot stand.

De eugenetica was in Nederland een marginaal, maar geen geïsoleerd verschijnsel. Eugenetische argumenten doken op verwachte en onverwachte plaatsen op. Noordman merkt terecht op dat het om een 'discours mixte' ging waarbij allerlei debatten doorheen liepen. Zo meenden de voorvechters van de seksuele hervorming J. Rutgers en Aletta Jacobs dat het eugenetische streven goed aansloot bij het door hen gepropageerde verantwoord ouderschap en de verbreiding van voorbehoedmiddelen. Dit was overigens voor tegenstanders een reden te meer om de eugenetica van de hand te wijzen. Veel eugenetici hadden weer reserves tegen het gebruik van voorbehoedmiddelen omdat zij vreesden dat juist 'de diepste lagen der maatschappij' zich geen zelfbeperkingen op zouden leggen en aldus 'het ruggemerg van de maatschappij door het gummi werd gekraakt'.

Bij de debatten over gezinsloon en kinderbijslag in de jaren dertig werden eugeneti-

sche argumenten door voor- en tegenstanders gehanteerd. En wie schetst onze verbaazing als we zelfs de latere polemoloog B.V.A. Röling in 1933 horen verklaren dat castratie en sterilisatie van dronkaards, halve garen en andere minderwaardigen een dwingende noodzaak is waarvoor ons rechtsgevoel maar moet wijken.

Raszuivere polders en andere Nederlandse oplos-singen

Over de te nemen maatregelen bestond grote verdeeldheid. Bij de negatieve eugenetica, voorstellen die op het voorkomen van ongewenst nageslacht waren gericht, bleef het geneeskundig onderzoek voor het huwelijk het meest gepropageerd. Hierover werd in 1924 en zelfs in 1953 nog in de Tweede Kamer gedebatteerd, de eerste keer op instigatie van de vrijzinnig-democraten, de tweede keer naar aanleiding van een voorstel van de PvdA. In beide gevallen wezen regering en Kamer de voorstellen resoluut van de hand. Daarnaast werden huwelijksverbod, asilering, segregatie, propageren van voorbehoedmiddelen, castratie en sterilisatie voorgesteld.

Bij de voorstellen gericht op de bevordering van een gunstig nageslacht, bleef het bij voorzichtige voorstellen voor positieve partnerselectie en selectieve geboortenbevordering.

Een typisch Nederlandse bijdrage tot de eugenetische discussie zijn voorstellen om de drooggelegde Zuiderzeepolders tot een speerpunt in de kwalitatieve bevolkingspolitiek te maken. In tegenstelling tot de ongeoordeelde strijd om het bestaan die onder de immigranten van de Haarlemmermeerpolder had huisgehouden, zou voortaan een 'rationele kolonisatiepolitiek' gevoerd moeten worden. Hierdoor zouden de polders een broedgebied van waardevolle Nederlanders worden, die het verval in de steden konden compenseren.

Hoewel de aspirant kolonisten inderdaad aan een 'sociaal-biologische selectie' werden onderworpen en de eugenetische onderzoekers zonder gêne de schedels opmaten van de bewoners van het nieuwe land, werden de onderzoeksresultaten nooit in eugenetisch selectiebeleid vertaald. Dit is volgens Noordman illustratief voor de terughoudendheid en geringe slagkracht van de eugenetica in Nederland.

Voor de betrekkelijke marginaliteit van de Nederlandse eugenetica geeft Noordman verschillende verklaringen, die echter wel enige vragen oproepen. Voor wat betreft de

Biologische verschillen in Zuid-Limburg. Bovenaan een zuiver Nordisch meisje. Nr. 1 – wel Nordisch, maar het voorhoofd wijkt te ver terug. Nr. 2 en 3 – te donker. Nr. 4 – Oost-Baltisch meisje. (Uit: Schulte.)

periode na de Tweede Wereldoorlog wijst hij er op dat het voortplantingspatroon niet meer strookte met de eugenetische angstvisioenen. Zwakzinnigen, idioten, werklozen en onmaatschappelijken bleken zich bij nader inzien niet als 'ratten op de graanzolder' voort te planten. De vraag is echter of overtuigde eugenetici zich daardoor uit het veld zouden laten slaan, temeer omdat dergelijke zaken ook al voor de oorlog bekend waren. Bovendien bleef er, zoals ook Noordman opmerkt, nog genoeg ellende over om een eugenetische selectie mee te rechtvaardigen. Merkwaardig genoeg besteedt hij weinig aandacht aan het bekend worden van de moordpraktijken die in het Derde Rijk in naam van eugenetische principes hadden plaatsgevonden. Het is toch aannemelijk dat dit eerder dan de problematische wetenschappelijke onderbouwing heeft bijgedragen tot de publieke verdwijning van alles wat naar rashygiëne rook. Noordman stelt vast dat de meerderheid van de Nederlandse bevolking al voor de oorlog niets van eugenetica wilde weten. De associatie met goddeloos genetisch determinisme, met de vernieuwing van de seksuele moraal en met het gebruik van voorbehoed-

middelen, zou vooral in confessionele hoek tot grote weerzin tegen eugenetische voorstellen hebben geleid. Een probleem is evenwel dat eugenetische geluiden ook herhaaldelijk uit deze hoek weerklonken. Het zou interessant zijn uit te zoeken hoe dit dan naar de eigen achterban toe verkocht werd.

Gered door dominee en onderwijzer

De belangrijkste factor die een Eugenetische Verlichting in de weg stond was volgens Noordman paradoxaal genoeg de moderniteit van de nieuwe leer. Eugenetica stond op goede voet met de toekomst omdat het 'social efficiency' bepleitte op rationele en wetenschappelijke grondslagen. Bovendien zou deze op de erfelijkheidsleer gebaseerde sociale politiek gedragen moeten worden door de overheid. Vooral dat laatste was een zeer revolutionair standpunt in een land dat gedomineerd werd door de traditionele charitas en verzuild particulier initiatief. Noordman plaatste de eugenetica daarmee per saldo expliciet aan de linkerkant van het politieke spectrum.

Noordman plaatst het eugenetisch debat te gelijk in het midden van de 'strijd om de moderniteit' die volgens Siep Stuurman essentieel is voor het Nederlandse verzuilingsproces.² Aan de ene kant verwierpen de eugenetici de traditionele charitatieve zorg voor de zwakken in de samenleving omdat deze het probleem niet op kon lossen. Aan de andere kant probeerden ze de gigantische kosten van de moderne verzorgingsstaat te ontwijken door simpelweg te zorgen dat er geen zorgbehoevenden meer geboren zouden worden.

Dit alternatieve voorstel voor moderne staatszorg liep echter dood op het door onderwijzer en dominee verdedigde bastion van de traditionele charitas en burgerlijke cultuur. Zo is het volgens Noordman uiteindelijk de verzuiling die ons voor eugenetische wetgeving behoed heeft. Het traditionele verzuilde Nederlandse bestel dat door historici eerder voordelig onderscheiden is omdat het ons voor een fascistische leider gespaard heeft, kan dus een nieuwe positieve aantekening op haar conductestaat schrijven.

De verklaring van Noordman heeft aantrekkelijke kanten. Zij spoort met historische studies die de eugenetica in Engeland en de Verenigde Staten een progressieve signatuur toekennen. Hierbij wordt telkens gewezen op de ambivalente houding tegenover de Staatszorg en de wetenschappelijke ambities t.a.v. maatschappelijke sturing als aantrek-

kingspunt voor een erfelijke sociale politiek. Bovendien kunnen de eugenetische zorgen mooi geplaatst worden in het licht van een beschavingsoffensief dat stuk loopt op de hardnekkige ongeciviliseerdheid van het maatschappelijk residu, een onderwerp dat al evenzeer aan historische belangstelling wint. Bovendien wijst Noordman er terecht op dat de opkomst van de eugenetische beweging gezien moet worden tegen de achtergrond van de ook in Nederland groeiende overtuiging dat de gemeenschap verantwoordelijk is voor het welzijn van de individuele burgers.

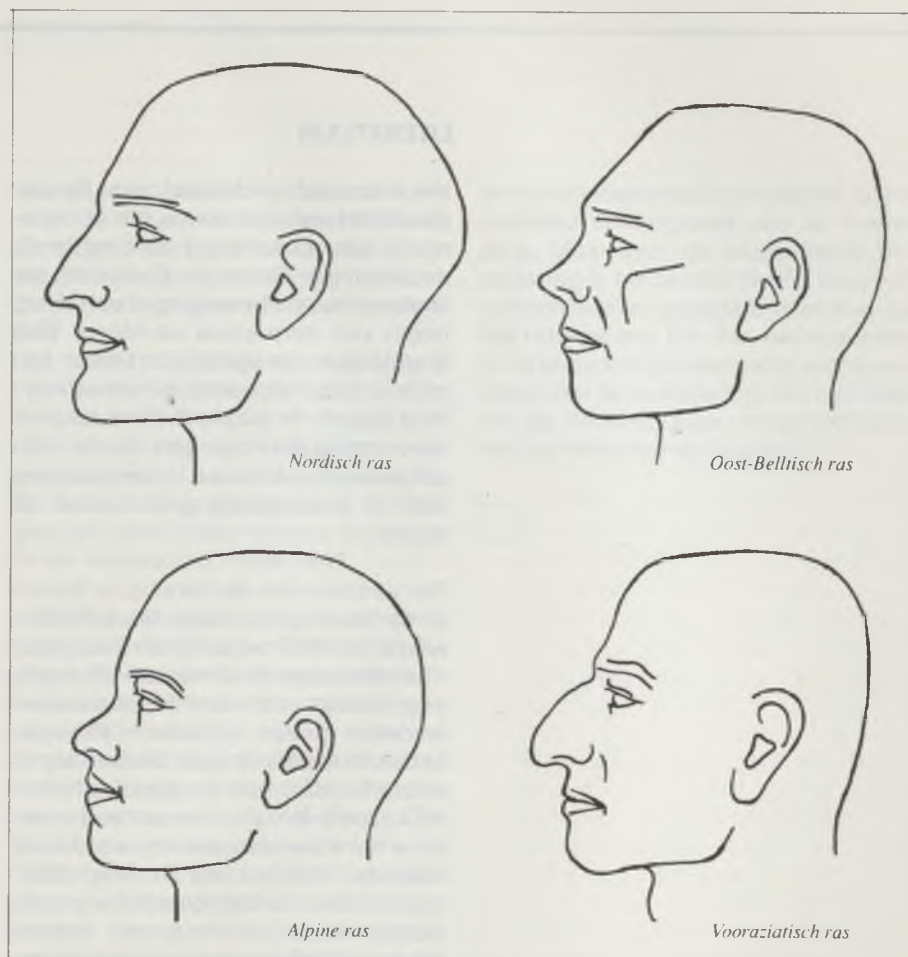
Verzuilde eugenetica

Toch lijkt het wat al te eenzijdig om kracht en zwakte van de eugenetica geheel te reduceren tot de strijd om de verzuiling, zoals Noordman in zijn slotbeschouwing lijkt te doen. Uit zijn studie zelf blijkt tenslotte overduidelijk dat de eugenetische geluiden op tal van plaatsen weerklonken, vaak verpakt in een wirwar van heel of halfgaar gekookte wereldtheorieën. Zelfs als wordt erkend dat het vaak om gelegenheidsargumenten ging, moet daarbij vastgesteld worden dat ook in confessionele kring een flinke partij werd meegeblazen. Zelfs na de afkondiging van de encycliek *Casti Conubii* in 1938, waarin sterilisatie en andere eugenetische praktijken werden afgekeurd, was lang niet iedereen in het roomse kamp geheel van de verwerpelijkheid van rasverbetering overtuigd. Dat mag alleen al blijken uit het feit dat het tweede deel van het vuistdikke eugenetische standaardwerk van de katholieke vrouwenarts J.E. Schulte nog een jaar later kon verschijnen.¹

Dit werk biedt trouwens tevens een nuancering van Noordmans stelling dat de Nederlandse eugenetica meer stands- dan rasgevoelig was. Schulte besteedt evenals andere eugenetici juist een haast obsessieve aandacht aan de verdeling van de verschillende mensenrassen over de aardbol. Zijn boek is rijkelijk geïllustreerd met schedeldoorsneden, neusprofielen en foto's van typische rasvertegenwoordigers, uiteenlopend van woest ogende kust-papoea's en topless bantoe-negermeisjes tot een in de stijl van Leni Riefenstahl gefotografeerde Nordische discusswerper.

Het is waar dat vrijwel alle Nederlandse eugenetici afstand namen van de 'politieke' rassenleer en het antisemitisme van hun Duitse collega's. Maar racisme was ook in ons land een haast onvermijdelijke zij het weinig spraakzame reisgezel bij de speurtocht naar een op erfelijke differentiatie gebaseerde selectie.

Tenslotte kan nog opgemerkt worden dat het etatisme van 'de' Nederlandse eugenetica

maar betrekkelijk was. In veel geschriften werd juist eugenetische propaganda en gerichte volksofvoeding bepleit in plaats van overheidsingrijpen. Noordman stelt volkomen terecht dat het debat over de taakverdeling tussen overheid en verzuild particulier initiatief een belangrijke rol speelde bij de bezorgdheid om de kwaliteit van het nageslacht. Het eugenetische debat is echter te veelvormig om zich helemaal tot dit ene thema te laten herleiden.

Waakzaamheid

Noordman koppelt aan zijn verklaring voor het geringe succes van de eugenetica overigens verstrekkende consequenties voor de toekomst. Doordat de voortplantingsmoraal ingrijpend is versoepeld, overheidsingrijpen in het maatschappelijk leven is geaccepteerd en de moderniteit heeft gezegevierd zijn de belangrijkste barrières voor een eugenetisch bevolkingsbeleid geslecht. De voortplantingstechnologie biedt ons bovendien mogelijkheden waarvan men vijftig jaar geleden slechts kon dromen. Noordman meent dan ook de laatste jaren weer een herleving van de eugenetica te ontwaren. Het is naar zijn mening allerminst denkbeeldig dat hierbij

naast de medische indicaties ook weer een op klasse, stand of ras gerichte eugenetica zal herleven. Het zou maar al te verleidelijk zijn om door middel van ingrepen in de erfelijkheid de kosten van de verzorgingsstaat te drukken. Het grootste gevaar is hierbij volgens de auteur te duchten van de op kostenverlaging beluste verzekeringsmaatschappijen.

Deze academische roep om waakzaamheid getuigt van wat al te weinig vertrouwen in het ethisch potentieel van de moderne Nederlandse samenleving. Er zijn meer bolwerken tegen massamoord dan verzuiling alleen.

Noten

1. Binnen de diverse wetenschappelijke disciplines, waaronder ook de eugenetica, vroeg men zich af wat het karakter en het handelen van een mens méér beïnvloedde, erfelijke factoren of zijn opvoeding en verzorging en latere materiële omstandigheden.
2. S. Stuurman, *Verzuiling, kapitalisme en patriarchaat. Aspecten van de ontwikkeling van de moderne staat in Nederland*, Nijmegen 1983.
3. J.E. Schulte, *Erfelijkheid en eugenetiek. Deel II. Erfelijkheid bij den mensch en toepassing der erfelijkheidsleer*, Haarlem 1939.

LITERATUUR

Het historisch onderzoek naar de eugenetiek heeft zich tot nu toe voornamelijk geconcentreerd op Engeland, de Verenigde Staten en Duitsland, de landen waar de beweging al vanaf het begin van deze eeuw aansloeg. Wat Engeland en de Verenigde Staten betreft is het met name de wisselwerking tussen de eugenetiek en andere hervormingsbewegingen die de laatste jaren steeds meer in het centrum van de belangstelling is komen te staan.

Ten aanzien van de Verenigde Staten is de toon gezet door Mark Haller, wiens in 1963 verschenen *Hereditarian Attitudes in American Thought* nog steeds als een fundamenteel werk kan gelden. Hij omschrijft eugenetiek in de Verenigde Staten als 'a scientific reform in an age of reform'. Hij koppelt de opkomst van eugenetische denkbeelden aan de wanhopig rakende 'middle class professionals' die zich voor de taak gesteld zagen de aldoor wassende vloed van 'dependent and delinquent' te behandelen. Haller laat niet na erop te wijzen dat die vloed met name door die zorg zelf in stand wordt gehouden en opgeroepen.

Maar ook sterke racistische en tegen immigranten gerichte sentimenten deden hun intrede, wat met name bleek uit de eugenetische bemoeienis bij de stringente immigratiewetgeving van 1924. De eugenetische lobby bij de totstandkoming van deze wetgeving wordt zeer nauwkeurig geschetst in het in 1972 verschenen boek *Genetics and American Society: A Historical Appraisal* van Kenneth Ludmerer. In dit werk wordt de wisselwerking tussen de 'internalistische' wetenschapsontwikkelingen en 'externalistische' maatschappelijke belangen bij de eugenetiek gedetailleerd ontrafeld.

De door Haller gesignaleerde verwantschap met hervormingsbewegingen werd verder uitgewerkt door Donald Pickens in diens *Eugenics and the Progressives* uit 1968, zonder dat deze overigens veel materiaal of in-

zicht naar voren brengt in vergelijking met de hiervoor genoemde werken.

Bijzonder leesbaar en informatief is evenwel het boek van Daniel J. Kevles, *In the Name of Eugenics. Genetics and the Uses of Human Heredity* dat in 1985 verscheen. Kevles geeft hierin een vergelijking tussen eugenetiek in Engeland en de Verenigde Staten. Het bevat levendig geschreven biografische hoofdstukken over Francis Galton, diens leerling Karl Pearson en hun Amerikaanse tegenvoeter Charles Davenport en beschrijft de verspreiding van hun denkbeelden en de organisatorische groei van de bewegingen in beide landen. Door middel van interviews heeft Kevles bovendien waardevol materiaal boven water gebracht over de houding van de wetenschappelijke gemeenschap ten aanzien van de eugenetische toepassingen. Helaas verliest het verhaal in de hoofdstukken over de naoorlogse ontwikkelingen de aanvankelijk zo krachtige coherentie en eindigt het boek in een meanderende stroom die krantenknipsels en met erfelijkheid uitstaande ontwikkelingen in een zeer los verband bijeenpoelt.

Ook in Engeland stond de progressiviteit van de eugenetiek in de belangstelling. Er is naast Kevles maar één boek over de Engelse eugenetiek verschenen, *Eugenics and Politics in England* (Leiden 1976) van S.R. Searle, dat bovendien slechts de periode 1900-1914 bestrijkt. De auteur besteedt veel aandacht aan de Engelse angsten voor verval en degeneratie die door de Boerenoorlog zijn opgeroepen. Maar ook de kostbare institutionele zorg voor krankzinnigen en zieken speelt een rol bij de vroege Engelse eugenetiek. De jaren dertig zijn door dezelfde auteur behandeld in het artikel 'Eugenics and Politics in Britain in the 1930s' in *Annals of Science* 36/2 (1979), 159-169. Donald Mackenzie gaf in 'Eugenics in Britain' in *Social Studies of Science* 6 (1976) een analyse van de sociale samenstelling van de Engelse eugene-

tici, waarin hij concludeert dat met name de 'professional middle class', die werkzaam was in nieuwe beroepen in onderwijs, wetenschap en techniek, bevattelijk was voor de erfelijke sturingslust.

De ideologische affiniteit tussen eugenetiek en 'social reform' is voor het eerst uitgebreid ter sprake gebracht door Michael Freedon in zijn boek *New Liberalism. An Ideology of Social Reform* (Oxford 1978). Hij heeft deze visie later uitgebreider behandeld in zijn artikel 'Eugenics and Progressive Thought: A Study in Ideological Affinity' in *Historical Journal* 22 (1979) 645-672. Hierop kwam felle kritiek van Greta Jones, die in 'Eugenics and Social Policy between the Wars' in *Historical Journal* (1982) 717-28, betoogde dat eugenetiek een conservatieve ideologie was die niets met linkse politiek uitstaande had. Het standpunt van Freedon werd herhaald in zijn weerwoord in hetzelfde nummer en ook vertolkt door Diane Paul in 'Eugenics and the Left' in *Journal of the History of Ideas* 45 (1984) 567-590. De laatste voert ter illustratie een overtuigende hoeveelheid Engelse progressieven en zelfs marxisten ten tonele die verregaand gecharmeerd waren van de eugenetische toekomstmogelijkheden.

In de literatuur over de Duitse eugenetiek ligt de nadruk begrijpelijkerwijze op de euthanasieprogramma's die door de nationaal-socialisten zijn doorgevoerd. De eugenetiek figureert hier als de voedingsbodem voor deze moordpraktijken. Het meest recente voorbeeld hiervan is het werk van Robert Jay Lifton, in 1987 vertaald als *Nazi-Dokters. De psychologie van de rassenmoord in het Derde Rijk*. Dit boek concentreert zich op de beklemmende beschrijvingen, die geïnterviewde ss-artsen, de onder hen werkende kampartsen en de slachtoffers geven van de medische betrokkenheid bij de organisatie van vernietigingskamp Auschwitz. De psychiater Lifton tracht zo de motivering en gewetensvorming van de moordende artsen te analyseren. Hij ontwikkelt

daarbij een psychologische theorie over de 'Auschwitz-persoonlijkheid' die zich concentreert op de dubbelrol die de artsen speelden als genezer binnen een kamp dat de dood tot doel had.

Een andere indringende getuigenis van de nazi-euthanasie is het al in 1945 door Gerhard Schmidt geschreven relaas van een inrichting waar geesteszieken werden omgebracht. De auteur kreeg zijn werk pas in 1963 gepubliceerd onder de titel *Selektion in der Heilanstalt, 1939-1945*.

De Duitse hoogleraar in de orthopedagogiek Ernst Klee heeft in drie bij Fischer uitgegeven boeken een ontstellende hoeveelheid materiaal bijeengebracht over de nauwe betrokkenheid van Duitse artsen bij de Duitse 'euthanasie'. In zijn hoofdwerk *'Euthanasie' im NS-Staat. Die 'Vernichtung lebensunwerter Lebens'* (1985) geeft hij aan de hand van met grote vasthoudendheid bijeengebrachte getuigenissen, documenten en archiefmateriaal een beeld van de gruwelijke praktijk van sterilisatie en moord in naam van het ras. Veel documenten zijn apart uitgegeven in zijn *Dokumente zur 'Euthanasie'* (1985), terwijl in het boek *Was sie taten - Was sie wurden* (1986) een grote hoeveelheid biografisch materiaal is bijeengebracht over de vele artsen, juristen en andere deelnemers aan de genocide, waarbij ook hun vaak onbelemmerde na-oorlogse leven naar voren komt. Hoewel de historische interpretatie van het materiaal tekort schiet, overtreft Klee wat documentatiewaarde betreft het werk van Lifton.

Een kort en handzaam overzicht van de geschiedenis van de eugenetiek wordt geboden in het boek *De genetische Manipulatie* van de microbioloog H. Schellekens en de biohistoricus R.P.W. Visser. In het historische gedeelte wordt ontwikkelingsgeschiedenis van de eugenetiek in Engeland, de Verenigde Staten, Duitsland en ook in Nederland neergezet. De auteurs hebben zich beperkt tot de hoofdlijnen en gaan niet in op de his-

torische interpretatieverschillen of de politieke achtergrond van de beweging. Maar door de biografische benadering is het zonder twijfel voor het onderwijs een geschikte inleiding op het onderwerp. Dit met name omdat in de tweede helft aandacht wordt besteed aan de ontdekking van het DNA en de hedendaagse mogelijkheden van genetische manipulatie.

Het nieuwe leerboek

Marc Jansen

**Joeri Korabljov, Ivan Fedosov, Joeri Borisov, *Geschiedenis van de USSR.*
Leerboek voor de tiende klas van de middenschool.
Moskou 1989, 351 blz. Oplage: 3.110.000. Prijs: 70 kopeken.**

In het maartnummer van Kleio van het vorige jaar schreef Marc Jansen vanuit Moskou over de stormachtige ontwikkelingen in het geschiedenisonderwijs in de Sovjet-Unie van de laatste paar jaar. Met de oude leerboeken kon niet meer worden gewerkt, ze waren hopeloos achterhaald. Nu is een nieuw leerboek verschenen waarin scherpe kritiek wordt geleverd op Stalin, de door hem geliquideerde tegenstanders in de bolsjewistische partijtop in ere zijn hersteld en aandacht wordt besteed aan de terreur. Hieronder zet de auteur de voor- en nadelen van het nieuwe leerboek naast elkaar.

Anderhalf jaar geleden werd het examen geschiedenis op de Sovjet-scholen afgelast. Onder Gorbatsjov was men stukje bij beetje de historische waarheid over de afgelopen decennia gaan ontdekken, en zo waren de

nog uit de Brezjnef-tijd stammende leerboeken in de kortst mogelijke tijd absoluut verouderd. Maar een nieuw leerboek was er zo gauw niet, en leraren en leerlingen moesten nog een jaar gebruik maken van de oude boeken.

Aan het eind van het afgelopen schooljaar werden de geschiedenisexamens weer wél afgenomen, maar op een minder traditionele manier. Het examen kan nu een gesprek zijn met de examinerator waarin de geëxamineerde een bron of publikatie analyseert. De leerling kan ook het thema kiezen waarover hij wil worden geëxamineerd. En als hij daar de voorkeur aan geeft kan hij op de oude manier examen doen en voorgeschreven vragen beantwoorden. Een eigen kijk op de geschiedenis zal de scholier bij dit alles niet euvel mogen worden geduid, zo verzekerde V.K. Batsyn van het Staatscomité voor Onderwijs in een interview in de Pravda van 11 februari 1989.

D. Poltorak: GESCHIEDENISONDERWIJS EN GLASNOST

Dr David Poltorak is hoofd van de afdeling voor het onderzoek van onderwijsmedia van de Academie voor Pedagogische Wetenschappen van de Sovjet-Unie in Moskou. Tijdens de conferentie van de Internationale Vereniging van Geschiedenis-didactici in Tutzing ging hij het afgelopen voorjaar voor een geboeid gezelschap in op de betekenis van Glasnost voor het geschiedenis-onderwijs; in zijn eigenlijke conferentie-bijdrage besprak hij de betekenis van media als televisie voor de inhoud van het onderwijs.

De belangstelling die op het ogenblik in ons land bestaat voor geschiedenis heeft een heel nieuw karakter. De reden daarvoor is duidelijk. Er voltrekken zich fundamentele veranderingen bij ons op ieder gebied. Wij proberen op het ogenblik te zien wat de toekomst zal brengen. En, iedere nieuwe fase in de ontwikkeling van onze samenleving verbreedt het perspectief op de historische kennis.

Op het ogenblik worden vele hoofdstukken van onze geschiedenis opnieuw geschreven en met name de visie van Stalin op de ontwikkeling van onze maatschappij wordt herzien. De tijd is gekomen om de stalinistische

kijk op het verleden aan de kaak te stellen. Natuurlijk heeft de perestroika een grote invloed op de manier waarop geschiedenis op school wordt onderwezen. Allereerst moeten we de doelstellingen van het geschiedenis-onderwijs herzien. Als belangrijkste onderdeel daarvan beschouw ik de verwerping van de 'nomenclatura'-geschiedenis, met zijn beklemtoning van het formele en kwantitatieve aspect, van feitenkennis ten koste van de individuele burgerlijke vorming van de leerling.

Ook het bestrijden van dogmatisme is een kernopdracht, die alleen vervuld kan worden door systematisch, dialectisch, alle verschillende factoren in het historisch proces in ogenschouw te nemen, zoals de rol van de menselijke factor en de relatie tussen structurele, objectieve en individuele, subjectieve, elementen.

De leerling moet begrijpen dat niet alleen het algemene, de grote lijn, in de geschiedenis belangrijk is, maar ook afzonderlijke en op zichzelfstaande fenomenen. Hij moet begrijpen dat er niet één, maar meerdere oplossingen mogelijk zijn.

Sommige van onze historici bezinnen zich op een aantal gangbare uitgangspunten van onze geschiedbeoefening. Een belangrijk voorbeeld is de kritische discussie over de tot dusver beleden vijf stadia in de ontwikkeling van de maatschappij. Ook wordt het concept van de geschiedenis als een proces

kleio

Het oude boek

Veel geschiedenisleraren waren er slecht over te spreken dat ze nog zo lang met het oude leerboek voort moesten. In het januari-nummer van het afgelopen jaar publiceerde het gezaghebbende historische tijdschrift *Voprosy Istorii* (Problemen van de geschiedenis) de discussies tijdens een ronde-tafel-gesprek over het geschiedenisonderwijs. De deelnemers, onder wie een aantal geschiedenisleraren, uitten scherpe kritiek. Ze vonden de leerboeken achterlopen bij de wetenschap, terwijl hoofdredacteur Achmed Iskenderov het onder de omstandigheden eerder wenselijk vond dat de leerboeken op de wetenschap vooruit zouden lopen.

'Helaas kennen wij op school de geschiedenis van het oude Egypte beter dan onze eigen geschiedenis', merkte geschiedenisleraar K.I. Geta uit Sachalin op. Het allerslechtste vond hij het geschiedenisboek voor de tiende klas over de Sovjet-periode vanaf de tweede wereldoorlog, hoewel het in 1988 gepubliceerd was. Collega V.P. Jegorova uit de Altaj voegde eraan toe dat de boeken voor scholieren heel moeilijk verteerbaar waren,

omdat ze zo verschrikkelijk saai geschreven waren. Volgens de Moskouse geschiedenisleraar L.A. Katsva maakten veel van zijn collega's er dan ook nauwelijks gebruik van, zeker nu toch was besloten dat ze zouden worden herzien. Hij vond dat er ook wel eens gedacht kon worden over alternatieve schoolboeken. Maar N.S. Sjarova uit de provincie Moermansk bracht tegen Katsva in dat het leerboek op school vaak de enige bron van informatie was. T.I. Koerol uit de Komi-republiek was het daarmee eens: *'Leerlingen vragen bijvoorbeeld: "Hoe is uw mening over het niet-aanvalsverdrag tussen de Sovjet-Unie en Duitsland (van 1939 - M.J.)?" De leraar moet dan antwoorden dat hij niet over volledige informatie over deze kwestie beschikt; want die kun je praktisch nergens vinden.'*

De al eerder genoemde V.K. Batsyn legde vervolgens namens het Staatscomité voor Onderwijs uit waarom de schoolboeken nog niet waren aangepast: *'Wat het schoolboek voor de geschiedenis van de USSR voor de tiende klas betreft is de kritiek aan het adres van de auteurs volledig terecht. Maar als we het niet in de bestaande vorm hadden uitge-*

bracht, dan hadden we gebruik moeten maken van de uitgave van 1986, die nog slechter is. Natuurlijk, ook het nieuwe schoolboek voldoet niet aan de huidige eisen. Het schoolboek voor de negende klas waarmee in het afgelopen schooljaar les werd gegeven, beantwoordt vandaag al helemaal niet aan de door de perestrojka aangegeven criteria.' Daarom kondigde hij de verschijning aan van een speciale bijlage over de periode van 1921 tot 1941, die in de plaats moest komen van de laatste twee hoofdstukken. Die bijlage kwam er inderdaad en liep vooruit op het nieuwe leerboek dat straks zal worden besproken en dat door Batsyn als 'princiepelijk nieuw' werd aangemerkt. Tenslotte wist Batsyn nog te vertellen dat het Staatscomité voor Onderwijs een wedstrijd had uitgeschreven voor het schrijven van nieuwe schoolboeken voor de negende en tiende klas.

Blijkbaar niet overtuigd door Batsyns woorden, drukten de deelnemers aan het eind van het ronde-tafelgesprek hun ernstige bezorgdheid uit over het feit dat de uitgever de leerboeken geschiedenis voor de negende en tiende klas zonder wijzigingen van enige betekenis in een oplage van vele miljoenen had heruitgebracht. Daarmee had hij de mening genegeerd van wetenschappers en pedagogen, *'die de bedoelde leerboeken scherp maar gerechtvaardigd hebben gekritiseerd om hun vervreemding van het leven, hun onjuiste behandeling en openlijke vervalsing van vele historische feiten en gebeurtenissen, hun lage wetenschappelijke peil'*. De uitgever had daarmee een 'antiperestrojka-positie' ingenomen.

Eindelijk...

Maar vanaf het begin van het lopende schooljaar beschikt de tiende klas (de vroegere negende klas) dan toch over een gloednieuw leerboek voor de periode 1900-1941. Misschien dat in het volgende schooljaar in de afsluitende elfde klas ook begonnen kan worden met het gebruik van een nieuw leerboek voor de periode van 1941 tot heden.

Het nieuwe leerboek is niet definitief: voorin staat vermeld dat het als 'overgang' is bedoeld, blijkbaar in afwachting van het resultaat van de wedstrijd. Het geeft de min of meer officiële kijk op de geschiedenis weer, al is die nu minder stringent dan vroeger. Er is veel kritiek op Stalin en geen woord van kritiek op Lenin. Het beeld van de periode 1900-1929 is minder gewijzigd, hoewel het oordeel over het 'oorlogscommunisme' (1918-1921) vrij ongunstig uitvalt en de Nieuwe Economische Politiek (1921-1929) juist nogal gunstig wordt beoordeeld. Het begin van het stalinisme wordt tegenwoor-

van vooruitgang van de mensheid aangepast aan nieuwe inzichten, waarbij niet alleen de waarde van de vooruitgang, maar ook de prijs daarvan een rol speelt.

Maar een aantal fundamentele uitgangspunten blijft ongetwijfeld relevant, bij voorbeeld het beginsel van de historiciteit van de menselijke samenleving.

Er is een nieuwe benadering van de relatie tussen klasse-belang en algemeen menselijk belang is door secretaris-generaal M. Gorbachev aangegeven. Deze benadering maakt deel uit van een nieuwe stijl van denken in een tijdperk van mogelijke nucleaire totale vernietiging.

Al deze ideeën komen tot uiting in het nieuwe studieprogramma voor geschiedenis. Op het ogenblik is dat nog een tijdelijk programma. Enkele groepen van historici en didactici zijn op het moment bezig een nieuw concept voor de geschiedenislessen uit te werken. Welke trekken vertoont dit nieuwe programma?

Allereerst proberen we niet teveel nadruk te leggen op politieke en ideologische aspecten. De ontwikkeling van het bewustzijn van een leerling dat hij/zij deel uitmaakt van de samenleving is belangrijker. Verder wordt de periode van de stalinistische persoonsverheerlijking gerevalueerd. Er moet meer aandacht komen voor de studie van verschillende politieke partijen en

van uiteenlopende sociale klassen en maatschappelijke groeperingen.

Sommige deskundigen vinden dat er in het geschiedenisonderwijs ook aan alternatieve interpretaties aandacht gegeven moet kunnen worden.

Vele prominente historische personen, die een belangrijke rol speelden in onze geschiedenis kunnen tegenwoordig weer genoemd worden (Bucharin, Kamenjev, Zinovjev, Rykov etc).

De dominante rol van de politieke geschiedenis zal in het onderwijs gaan verdwijnen, ook sociale, culturele en levensbeschouwelijke onderwerpen zullen aan de orde worden gesteld.

Als voorbeeld van het breken met de stalinistische geschiedopvatting kan ik tenslotte nog het recent verschenen boek voor de negende klas citeren, waarin de periode tussen 1921 en 1941 aan de orde komt.

Enkele van de hoofdstuk-titels daaruit zijn: *'De ontmanteling van de NEP en de vestiging van een eenmansregering.'*

'De herziening van Lenins plannen op coöperatief gebied. De volledige collectivisatie van de landbouw.'

'Het verdwijnen van de democratie en de gevolgen daarvan.'

'Het verzet tegen Stalin en de oorzaken van het mislukken ervan'.

Vertaling en bewerking: C. Boogaerts

Ю. С. Борисов

ИСТОРИЯ СССР

9

Материалы
к учебнику для
девятого класса
средней школы

dig niet meer in de jaren dertig maar al in 1929 geplaatst en van de periode daarna krijgen de leerlingen een tamelijk waarheidsgetrouw en dus niet al te vrolijk beeld voorggelegd, compleet met dictatoriale bestuursmethoden, massale repressie en geestelijke afstomping. Er is meer aandacht dan vroeger voor de rol van personen in de geschiedenis, al gebeurt het vaak nog een beetje houterig. Een 'overgang' dus, maar waar naar toe? Als de politieke ontwikkeling niet blijft stilstaan, zal ook het beeld van Lenin op den duur barsten moeten gaan vertonen.

De hoofdlijnen van het schoolboek

De ontwikkelingen vóór 1917 leiden volgens de voorstelling van het nieuwe leerboek onherroepelijk naar de Oktoberrevolutie van 1917. Het tsarenbewind is versleten, reactionair en onderdrukkend; van de oppositiegroeperingen is alleen de bolsjewistische partij onder leiding van Lenin serieus. Op dit punt is het boek vrij conservatief en blijft het achter bij genuanceerdere opvattingen die de laatste tijd in de publicistiek de kop hebben opgestoken. Er is hier en daar bijvoorbeeld sprake van een positieve herwaardering van de tsaristische premier Stolypin, die door middel van een landbouwhervorming een sterke boerenstand wilde vestigen. Ook is er wat meer positieve aandacht ontstaan voor andere oppositiegroeperingen tegen de tsaar, zoals de mensjewieken en de socialisten-revolutionairen.

De Oktoberrevolutie wordt weergegeven als historisch hoogtepunt; de visie dat het hier ging om een ondemocratische machtgreep door de bolsjewieken tegen de wil van de meerderheid van de bevolking, wijzen de auteurs met kracht van de hand. Wel vermelden zij dat bij de spoedig hierna gehouden verkiezingen voor een Grondwetgevende Vergadering de bolsjewieken maar een kwart en de socialisten-revolutionairen plus mensjewieken 62 procent van de stemmen kregen. Maar *'de resultaten van de verkiezingen gaven al niet meer de reële verhouding van de politieke krachten in het land weer'*; omdat het parlement stelling nam tegen het Sovjet-bewind stond het *'duidelijk vijandig tegenover het volk'* en het werd dus terecht ontbonden. De andere partijen weigerden vervolgens met de bolsjewieken mee te doen en die waren daarom gedwongen alleen te regeren: dat zij een één-partijregime moesten instellen was *'dus'* niet de schuld van de bolsjewieken zelf, maar van de andere partijen.

De burgeroorlog van 1918-1920 krijgt in het leerboek als vanouds heel sterk het stempel

opgedrukt van een interventieoorlog: *'De gewapende inmenging van het internationale imperialisme en zijn overvloedige hulp aan de witgardisten was de voornaamste reden dat de burgeroorlog een langdurig en bijzonder bloedig karakter kreeg. (...) Door middel van export van de gewapende contrarevolutie probeerde het internationale imperialisme de "Russische doorbraak" in het kapitalistische wereldsysteem te liquideren. (...) Het was een bevrijdingsoorlog van de volkeren van Rusland tegen een buitenlandse invasie, tegen pogingen van het internationale imperialisme om de Sovjet-staat te ontbinden en ondergeschikt te maken aan de belangen van het monopoliekapitaal.'* Dit beeld is onder historici overigens verre van algemeen aanvaard.

Toch wordt de jonge Sovjet-staat absoluut niet als een paradijs voorgesteld. Al in deze periode was er volgens het leerboek heel wat mis. Om het leger op de been te houden was graan nodig en dat werd door speciale eenheden bij de boeren gevorderd. Ze namen niet altijd alleen de overschotten weg en ook niet altijd alleen bij de rijke boeren en gebruikten vaak geweld. Onder de omstandigheden waren deze methoden volgens de auteurs gerechtvaardigd, maar veel communisten (niet Lenin) zagen het 'oorlogscommunisme' als de enig juiste manier om het communisme in te voeren. Privéhandel werd verboden, industrie en bedrijf grotendeels genationaliseerd, arbeid gemilitariseerd. De principes van het democratisch centralisme werden veelal genegeerd, de Sovjets buiten spel gezet, en de macht werd ongecontroleerd uitgeoefend (*'administratieve commando-methoden'* heet dat tegenwoordig). De juridische normen werden onvoldoende in acht genomen, de eerste concentratiekampen verschenen.

In de Tsjeka, de organisatie die zich bezighield met de strijd tegen de contrarevolutie (de voorloper van de KGB), wisten soms carriëristen door te dringen en mensen met *'ultra-linkse'* opvattingen die gedreven werden door klassehaat en niet zelden misbruik maakten van hun macht. Er werd een politiek van *'dekozakkisering'* gevoerd die later door het Centraal Comité en Lenin als fout werd aangemerkt. Stalin beging zijn eerste wandaden bij de verdediging van Tsaritsyn (het latere Stalingrad).

Begin 1921 zag Lenin in dat het land in een politieke crisis verkeerde. Boeren boden gewapend verzet, arbeiders staakten en zelfs de matrozen van de marinebasis Kronstadt kwamen in opstand. Hij gooide het roer resoluut om en ging *'zeer scherp, als met een sprong van de afgrond vandaan'* over van het oorlogscommunisme naar de Nieuwe Economische Politiek (NEP). Handel en be-

kleio

drijf kregen weer ruimte, alleen de grote industrie bleef in handen van de staat. Lenin plaatste (de auteurs schilderen hem hier ongeveer af als voorloper van de perestrojka) de maatschappelijke ontwikkeling boven de klassebelangen en koos na de burgeroorlog voor een 'burgervrede'; hij zag het als een politiek voor de lange duur. Maar in de partij begrepen velen de betekenis van de veranderingen niet en bewaarden een ultra-linkse nostalgie naar het oorlogscommunisme.

In 1922 werd Lenin ziek en begin 1924 overleed hij. Op zijn sterfbed slaagde hij er niet meer in om Stalin als secretaris-generaal van de partij af te zetten. Hij was voorstander van een collectief leiderschap, maar in plaats daarvan brak er na het verdwijnen van Lenin in de partijleiding een felle machtsstrijd uit waarin persoonlijke ambities vaak een belangrijker rol speelden dan programma's. Er bestonden volgens de auteurs in de partij gerechtvaardigde bezwaren tegen Trotski, die de leninistische principes van de NEP wilde aantasten; later sloten Zinovjev en Kamenev zich bij hem aan. Maar door de uitschakeling van de linkse oppositie op het eind van de jaren twintig, waaraan ook Boecharin deelnam, werd het machtssevenwicht in de leiding verstoord ten gunste van Stalin en zijn medestanders. Het bood Stalin de gelegenheid zijn alleenheerschappij te vestigen.

Boecharin en zijn medestanders verdedigden de NEP, terwijl Stalin met zijn 'kacerniebureaucratische' opvatting van het socialisme na de nederlaag van de linkse oppositie een politiek van geforceerde industrialisatie en collectivisatie van de landbouw wilde doorvoeren. In de herfst van 1929 zette hij de aanval in op zijn vroegere bondgenoot met de bedoeling 'elke verdere mogelijkheid van een afwijkende mening en van een normale discussie over diverse ontwikkelingsvarianten in de kiem te doden. (...) Dit ondermijnde de collectieve leiding in de partij en het land, bevorderde de feitelijke usurpatie van de politieke macht door Stalin en zijn groep en veranderde Stalin in een dictator. Op die manier vond er in het land een voor het volk verborgen politieke omwenteling plaats.'

Het 'commando-bureaucratische' systeem kreeg zijn beslag en er werd een politiek van toenemende repressie gevoerd. Men besloot om in een minimale termijn een geforceerde industrialisatie en collectivisatie door te voeren, en daarbij werden alle economische wetten genegeerd. De methoden en opvattingen van het oorlogscommunisme maakten hun rentree. De resultaten waren navenant. De streefcijfers van de eerste vijfjarenplannen werden in de eerste jaren niet gehaald en onder de boeren vielen door de gewelddadige methoden miljoenen slachtoffers.

'Het totale aantal slachtoffers van deze politiek (van collectivisatie – M.J.) is nog niet precies berekend. Maar er zijn gronden om aan te nemen dat er rond de tien miljoen mensen aan repressie werden onderworpen.'

De auteurs nemen ook stelling tegen de opvatting dat sprake was van 'excessen': het was volgens hen een welbewuste politiek. De landbouw was hierna nog vele jaren lang in het ongereede en in 1932–1933 brak een hongersnood uit met nog eens miljoenen slachtoffers. Andere ongunstige gevolgen lieten zich nog veel langer voelen.

Wie de schuld droeg van de moord op Kirov op 1 december 1934 hebben de auteurs nog niet definitief kunnen vaststellen, maar zij wijzen erop dat Stalin hem voor zijn doeleinden uitbuitte. Hij zette nu de volledige aanval in op de partij zelf. Miljoenen mensen kwamen in de dwangarbeidskampen terecht. *'Volgens voorlopige berekeningen bedraagt het totale aantal slachtoffers van de repressie rond de veertig miljoen mensen.'*

Dit aantal zal velen sensationeel in de oren klinken. De auteurs lichten het verder niet toe en het blijft onduidelijk of hier sprake is van doden, mensen die gevangen zaten, werden gedeporteerd of nog iets anders. Op dit punt is nu een belangrijke eerste stap gezet, en het valt te hopen dat het onderwerp van de terreur in de toekomst nog preciezer zal worden uitgewerkt.

Toch kleuren de auteurs hun beeld van de Sovjet-geschiedenis van deze jaren niet alleen maar gitzwart: *'Vanaf het einde van de jaren twintig kreeg het leven van de Sovjetsamenleving als het ware twee kanten. De ene kant vormde het zware, tragische lot van miljoenen ten onrechte veroordeelde mensen die op de lopende band van de vernietiging waren gezet. De andere kant vormde de volhardende en van grote verwachtingen vervulde arbeid voor de omvorming van het land. Met elkaar in tegenspraak vormden deze twee kanten het ene leven van het volk.'*

In de afsluitende paragraaf over de buitenlandse politiek aan de vooravond van de tweede wereldoorlog nemen de auteurs een nogal voorzichtige houding in ten opzichte van het Molotov-Ribbentroppact van 23 augustus 1939. Van een geheim protocol bij dit pact reppen zij niet, en daarmee zijn zij nu al achtergeraakt bij het officiële standpunt, dat deze zomer – na het voltooiën van de tekst van het leerboek – het bestaan van zo een protocol erkende. Dat het tot dit pact kwam in plaats van een coalitie tegen Hitler wordt door het leerboek zowel aan de westerse geallieerden als aan de Sovjet-Unie geweten. Het vriendschapsverdrag dat Stalin op 28 september 1939 met Hitler sloot wordt wel duidelijk veroordeeld.

Nog niet goed genoeg

Tot zover een weergave van de hoofdlijnen van het nieuwe geschiedenisboek. De eerste reacties waren redelijk positief, hoewel niet juichend. De Moskouse geschiedenisleraar G. Nikanorov velde in september jongstleden in het tijdschrift *Znamja* een gunstig oordeel over de eerder als aparte bijlage verschenen laatste twee hoofdstukken over de periode vanaf 1921 van de hand van Joeri Borisov, al zei hij het niet op alle punten eens te zijn met de auteur. Zijn ervaring was echter dat de scholieren de tekst te ingewikkeld vonden en zelfs vroegen gebruik te mogen maken van het oude leerboek. Zijn advies was om voor een volgende uitgave nog eens een degelijke didacticus in de arm te nemen. Volgens de historicus Joeri Poljakov zijn er ook nogal wat leraren die voor het gemak de voorkeur blijven geven aan het oude leerboek. Aan de andere kant zijn er veel leraren die helemaal zo min mogelijk gebruik maken van het leerboek en hun lessen liever baseren op historische artikelen in tijdschriften als *Ogonjok* of *Novy Mir*.

Op sommige punten is het nieuwe leerboek nu al verouderd, op andere punten mag men verwachten dat de opvattingen in de toekomst nog wel zullen evolueren. Het beeld van Lenin en de Oktoberrevolutie in het huidige leerboek bijvoorbeeld zal een objectieve lezer nauwelijks tevreden stellen, en men ziet zich ook in de Sovjet-Unie op dit punt al een ontwikkeling aftekenen. Volgens de Moskouse geschiedenislerares Eleonora Baral houden nu vooral de revolutie en de burgeroorlog de leerlingen bezig, en de kwestie of er in 1917 voor Rusland een alternatief bestond. Zij bespeurt verder een toenemende belangstelling voor andere, niet-bolsjewistische, partijen en politici. Veelzeggend is ook dat volgens een recent sociologisch onderzoek onder de Moskouse en Leningradse studenten 17 procent van mening is dat de Oktoberrevolutie van 1917 een grote fout was. Dat is weliswaar een minderheid, maar men moet bedenken dat het grootste deel van de rest de kwestie koud laat en dat het hier waarschijnlijk om de meest bewuste studenten gaat.

Als de situatie niet opnieuw verstart, kunnen we verwachten dat het leerboek geschiedenis op de Sovjet-scholen in de loop van de volgende jaren nog verder zal verbeteren. Misschien zullen er ook alternatieve leerboeken verschijnen. Maar het wachten is nu eerst op het leerboek voor de elfde klas over de periode vanaf de tweede wereldoorlog dat, zo valt te hopen, voor het begin van het volgende schooljaar zal kunnen verschijnen.

Hoe nu verder met het CSE?

Joke Rijken

Machteloze woede, ieder jaar opnieuw. Bijkans dolle razernij na afloop van de examens in 1989, zo bleek uit de in *Kleio* gepubliceerde reacties. Ondanks alle klachten en verzoeken verandert er steeds maar niets. Het CSE is een zwart gat dat docent en leerling gelijkelijk opslokt; spartelend verdwijnt men, niet begrijpend welke krachten in het zwarte gat een rol spelen. De vrees dat deze situatie blijft voortduren, heeft het VGN-bestuur ertoe gebracht de CSE-problematiek opnieuw aan de orde te stellen. Daarom nodigde de VGN dié leden van de inspectie, de CEVO en het CITO die geschiedenis in hun portefeuille hebben voor een gesprek uit. Aan de orde kwamen: de niveauverschillen Mavo/Havo/Vwo, de gehanteerde vraagvormen, het werkmateriaal, het correctiemodel, de layout van het examen en de stofomschrijving.

De vergadering vond plaats op 1 december, aanwezig waren:
namens de inspectie: M. van der Heijden;
namens de CEVO: Mevr. D. Verhagen, J. Drewes, E. Boerhout;
namens het CITO: Mevr. A. Rood, G. Hebben;
namens de VGN: docenten Mavo/Lbo W. Janssen, B. de Vos, en docenten Havo/Vwo J. van Ginkel, J. Klomp, P. Wester, C. Zuil.
Voorzitter van de vergadering was Mevr. J. van der Leeuw-Roord.

Het niveauverschil

Door de VGN-vertegenwoordigers werd gesteld dat het niveauverschil tussen schooltypen, behalve in meer en minder kennis (zie de cursieve begrippen in de stofomschrijving), kennelijk gezocht wordt in de vaardigheden: het hoogste niveau krijgt een essay-opdracht, aan de Mavo wordt volgens de VGN alleen puur feitenkennis gevraagd.

De VGN-afgevaardigden vonden dat in ieder geval op de Mavo het vak geschiedenis vermoord wordt, al geldt dat ook voor Havo en Vwo gezien de grote nadruk op feitenkennis bij alle niveau's. De 70% meerkeuzevragen bij de Mavo geven de Mavo-leerlingen voorts het idee dat zij te dom zijn voor open vragen. Bij de afname van het CSE is het voor Mavo-leerlingen pijnlijk te merken dat hun examen in één uur gemakkelijk te maken is, terwijl de Havo/Vwo-leerlingen moeten doorzwoegen tot het eind. Dit verschil doet de status van het vak geschiedenis op de Mavo trouwens ook geen goed.

De VGN wilde weten welke regels bij de vragenmakers gelden ten aanzien van de niveauverschillen, opdat de docent de leerlingen beter kan voorbereiden op het examen. Dit geldt temeer voor het verschil tussen het C- en D-examen, omdat na het schoolonderzoek de school de leerlingen adviseert op welk van de twee niveau's examen te doen.

De mensen van het CITO legden uit dat niveauverschillen vooral tot uiting komen in de aard van de opdrachten: meer/minder eenvoudig taalgebruik, meer/minder denkstappen, meer/minder complex bronnenmateriaal, de verhouding tussen kijk- en leesopdrachten bij de bronnen. Voorts is er de essay-vraag bij het Vwo, terwijl bij de Havo wat meer nadruk ligt op sociaal-economische geschiedenis en wat meer op matching-vragen dan bij het Vwo. Er zijn geen vaste regels voor het niveau-onderscheid, het CITO is juist bezig over niveauverschillen meer informatie te vergaren. Het probleem daarbij is dat schooltypen in de praktijk geen vast niveau bezitten, zo zijn er Mavo's die een hoger niveau bezitten dan sommige Havo's. Niveauverschil, aldus de CITO-vertegenwoordigers, komt in de lespraktijk vooral tot uiting in de didactische methode. De docent richt zich op het type leerling dat in zijn/haar klas zit en kiest een benadering die daarbij past. Voorts zijn de meningen over wat nu een moeilijker of makkelijker versie van een vraag is, nogal verdeeld.

Al met al bleef er over het niveauverschil dus nogal wat onduidelijkheid bestaan. De VGN-vertegenwoordigers vonden overigens het niveau van alle examens te laag, want teveel op feiten gericht. Zij wezen daarbij vooral de stofomschrijving als schuldige aan, maar vonden toch ook dat de vragenmakers zich te weinig op het pad van de denkvaardigheden begaven, met name wat betreft het Mavo.

De vraagstelling

Zoals te verwachten was werd er veel aandacht besteed aan de 70%-30% verdeling tussen gesloten en open vragen op het Mavo, iets waar men in de VGN grote moeite mee heeft. Deze verhouding berust op een besluit van het ministerie; het waarom van juist deze verdeling is niet bekend. De puntenverdeling geschiedt in dezelfde verhouding.

De docenten hebben de indruk dat de open vragen door de Mavo-leerlingen te summier beantwoord worden onder invloed van de vele meerkeuzevragen in hetzelfde examen. De vraagstelling bij open vragen zou zo moeten zijn dat de leerling beseft dat nu een heel ander soort opdracht uitgevoerd moet worden. Opnieuw pleitte de VGN voor een ander soort meerkeuzevragen op het Mavo en wel een die zich meer op denkvaardighe-

kleio

nummer 1/90
pagina's 14 en 15

CSE-geschiedenis 1988-1989
Mavo - Havo - Vwo
Reacties van docenten bij CSE-gs besprekingen

	Mavo	Havo	Vwo
Niveau	– (te) veel feiten gevraagd. – waar ligt het verschil C en D niveau? – inzicht geen vereiste	– te veel gevraagd naar details, vaak futiliteiten of staatsrechtelijke weetjes. – wordt weinig beroep gedaan op historisch inzicht/begrip.	– te veel kennis van feiten gevraagd. – te weinig inzicht gevraagd.
Vraagstelling	– verhouding 70%-30% doet het vak geen recht. – over de aard van de gesloten vragen moet nog eens goed nagedacht worden. (zijn het altijd wel meerkeuze-toetsen?)	– vraagstelling door formulering of introductie moeilijke begrippen onnodig moeilijk (met name in 1989). – niet met het moeilijkste onderdeel of de moeilijkste vragen beginnen. – te veel stapelvragen. – in de vraag het verwachte aantal antwoordkernen aangeven.	– idem – idem – idem
Betoogvraag of opstel	– opstelopdracht wordt gemist	– opstelopdracht wordt gewenst, wel historische samenhang verplicht stellen; deze met punten waarderen.	– betoogopdracht wordt op prijs gesteld mits deze voorzien is van relevante bronnen en tijdsaanduiding.
Bronnen/werkmateriaal	– moet functioneel zijn, geen loutere illustraties.	– letten op taalgebruik in de teksten; toegankelijk voor 5 Havo kandidaten? – vragen bij de bronnen moeten aansluiten op informatie, gegeven in de bronnen. – prenten kunnen meer bieden dan een loutere instap.	– moet geen overbodige franje bevatten. – door de bronnen moeten de kandidaten de kans krijgen eigen kennis/inzicht te verduidelijken. – cartoons moeten niet voor meerdere (uiteenlopende) interpretaties vatbaar zijn. – idem
Relatie stofomschrijving/onderwerp-keuze	– veel vragen die thuishoren in de marge van de stofomschrijving of er buiten vallen.	– elk jaar een aantal vragen die thuishoren in de marge van de stofomschrijving of er buiten vallen. – te veel doorgevraagd over deelaspecten van de stofomschrijving. – er komen te weinig onderdelen van de stofomschrijving aan de orde (met name nieuwe onderdelen in 'oude' CSE onderwerpen).	– idem – de vragen moeten worden gespreid over de hele stofomschrijving.
Lay-out	– bevordert de chaos; eigen lay-out voor CSE-gs gewenst.	– Lay-out voldoende. – Teksten en vragen bij elkaar op een bladzijde (of tegenover elkaar).	– de nummering kan nog duidelijker. – idem
Beschikbare tijd	– voldoende – door meerkeuzevragen gaan kandidaten gokken; zijn zo binnen een uur klaar.	– voldoende	– voldoende
Het antwoordmodel (met de normering)	– bij de open vragen is de verdeling van de punten per vraag niet aangegeven, of moeilijk uitvoerbaar.	– gegeven antwoorden vaak niet toereikend; alternatieven vaak beter. – het aantal verwachte antwoorden al in de vraag aangeven; niet meer verlangen dan is gevraagd. – de antwoorden moeten aansluiten bij de formulering van de vraag. – de puntenverdeling lijkt soms willekeurig; het aantal te geven punten is vaak niet overeenkomstig het gewicht van de vraag. – helaas keren 1 puntsvragen weer terug.	– er zijn vaak vele alternatieve antwoorden mogelijk. – Soms staan er aperte onjuistheden. – punten vaak niet evenwichtig verdeeld. – 1 puntsvragen verdwijnen gelukkig.

AANBEVELINGEN VAN DE HAVO/ VWO COMMISSIE

De stofomschrijving

De stofomschrijving stelt jaarlijks de docenten en de vragenmakers voor veel problemen. De omschrijving van de onderdelen is vaak uiterst summier, de relatie tussen de voorgescreven begrippen/namen en de onderdelen is lang niet altijd herkenbaar.

Het is wenselijk te zoeken naar een meer acceptabel model voor een stofomschrijving. Wij doen de volgende suggesties (eerder opgenomen in het HEG rapport):

- Een CSE-onderwerp is bij voorkeur probleemgericht.
- Een CSE-onderwerp is goed geanalyseerd en gestructureerd omschreven:
 - het bevat een verantwoording van de keuze van het onderwerp,
 - een indeling in hoofd- en deelvragen,
 - een summier beantwoording van de hoofd- en deelvragen die de docent de richting aangeeft voor de verwerking/behandeling van het onderwerp,
- omschrijving van de voorgescreven essentiële begrippen die bij dit onderwerp horen,
- een aanduiding van de vaardigheden die bij dit onderwerp mogen worden verwacht,
- een beredeneerde plaatsing van dit onderwerp in de tijd,
- een voor docenten toegankelijke, beknopte literatuurlijst.

Wij beseffen dat de bepleite verandering niet in een keer kan worden bereikt. Bij gunstige ontvangst van dit voorstel is de Havo-Vwo commissie bereid een voorbeeldmodel te ontwikkelen.

De vragen

De geheimhouding waaronder het maken van de CSE-gs vragen plaatsvindt is voor docenten vanzelfsprekend. Deze geheimhouding neemt naar hun mening niet weg dat er geen mededelingen gedaan zouden kunnen worden over de algemene uitgangspunten en richtlijnen bij het maken van vragen. Om de anonimiteit van de vragenmakers te waarborgen zou de inspectie het initiatief kunnen nemen of kunnen bemiddelen.

Namens de docenten hoopt de Havo-Vwo commissie zo meer duidelijkheid te krijgen over:

- de richtlijnen waaraan volgens de ACD en de CEVO vragen en opdrachten moeten voldoen, liefst beredeneerd per schoolsoort,
- de (uiteenlopende) wijzen waarop het bronnenmateriaal bij het maken van een CSE examen gebruikt kan/mag worden,
- de beoogde doelen bij speciale opdrachten als de betoogvraag of de stelopdracht,
- de gehanteerde criteria bij de verdeling van de punten.

Door deze informatie in Kleio te publiceren krijgen docenten meer houvast bij de voorbereiding en behandeling van de CSE onderwerpen in de klas. Zij hebben bovendien de kans in Kleio kanttekeningen te maken die bruikbaar zijn voor de vragenmakers.

Het antwoordmodel (en normering)

De punten van kritiek op het antwoordmodel zijn in het onderzoek per schoolsoort en in de onderlinge vergelijking aangegeven. De docenten waren tijdens de CSE-besprekingen in deze kritiek nogal eensgezind. Wij hopen dat op korte termijn (1991) de volgende aanbevelingen worden overgenomen:

- de antwoorden moeten aansluiten bij de formulering van de vraag,
- bij meerdere mogelijke antwoorden worden alleen de meest voorkomende genoemd,
- de wetenschappelijke bron waaruit de antwoorden zijn gehaald wordt kort aangeduid; een volledige vermelding kan achterin het antwoordmodel worden opgenomen,
- het aantal verplichte antwoordkeren moet in overeenstemming zijn met de gestelde vraag,
- alleen voor jaartallen en een beperkt aantal feiten wordt 1 punt gegeven; voor vragen waarbij een samengesteld antwoord wordt verwacht wordt minimaal 2 punten gegeven.

kleio

den richt. Het CITO wees er overigens op dat nogal wat meerkeuze-vragen misschien in eerste instantie lijken op kennisvragen, doch dat de leerling diverse mentale exercities moet plegen voordat het juiste antwoord gekozen kan worden. Om dit aan te geven wordt de suggestie om het CSE voortaan te beginnen met de open vragen voor het examen 1991 overgenomen. Verder heeft de vergadering ter plekke het VGN-bestuur verzocht om bij het ministerie aan te dringen op een andere verdeling van open en gesloten vragen.

Van alle zijden was men het erover eens dat een examen dat meer recht aan het vak zou doen, met name wat denkvaardigheden betreft, een ander soort CSE-omschrijving behoeft. Als de verlangde vaardigheden omschreven zouden worden, zouden er ook meer opdrachten gemaakt kunnen worden die het weetjes-niveau ontstijgen. Ook zouden de criteria waaraan de leerlingen bij de essay-opdracht moeten voldoen, vermeld moeten worden. Deze zijn nu onduidelijk, waardoor niet alleen de vraagstelling maar vooral ook de toepassing van de normering moeilijk is. Het kostte de VGN-vertegenwoordigers weinig moeite allerlei discussie op dit punt uit de normvergaderingen op te dissen.

Bij de stofomschrijving zouden ook de doelen van het onderwerp gegeven moeten worden, nu bestaat een stofomschrijving alleen uit het opsommen van losse inhoudelijke onderdelen, logisch dat de vragenmakers zich dan daarop richten, dat wil zeggen kennisvragen opstellen. Aangeraden werd de CSE-omschrijving van maatschappijleer eens te bestuderen, men zou daaruit kunnen leren.

Net als bij het niveau-onderscheid wilde de VGN weten welke systematiek in de vraagstelling gehanteerd wordt: welk soort vragen kan men voor welk niveau verwachten, welke mate van complexiteit in een antwoord wordt bij welk niveau geëist? Wat het eerste punt betreft dook weer het eerder signaleerde probleem op dat er weinig bekend is over niveauverschillen. Voorlopig zal het dus natte-vinger-werk blijven. Wat het tweede punt betreft ging men in op toetstechnische problemen. Hoe valt het te regelen dat een leerling weet hoe complex het antwoord moet zijn zonder te vervallen in subvraagjes die ieder tot korte, feitelijke antwoorden leiden? Laat men zo'n vraag meer open dan valt een goede normering niet meer te realiseren.

Vanuit de VGN had men kritiek op de stapelvragen (vraag bestaande uit deel-vragen die onderling verband met elkaar houden), maar

deze vragen bleken juist bedoeld te zijn om op een bepaalde problematiek wat dieper te kunnen ingaan.

De docenten vonden veel examens niet representatief voor de stof, te weinig onderdelen werden in de vragen aan de orde gesteld. Voor de vragenmakers ligt er echter het probleem dat over véél stof vragen betekent dat er véél opgaven zullen zijn, die dan ieder alleen oppervlakkig op de stof kunnen ingaan. De VGN zag mogelijkheden voor een meer representatief examen als de onderdelen wat minder diep bevraagd werden wat feitenkennis betreft, en er wat meer naar verbanden gevraagd zou worden.

De Havo/Vwo docenten vonden de Havo-vragen te formalistisch wat manier van vragen betreft en dus te weinig afgestemd op het type Havo-leerling. Havo en Vwo worden op dit punt teveel over een kam geschoren.

Het correctiemodel

Men was het erover eens dat in het antwoordmodel alle alternatieven zoveel mogelijk opgenomen moesten worden om te voorkomen dat docenten zelf allerlei eigen alternatieven gaan hanteren en een dergelijke werkwijze als normaal gaan beschouwen. Overigens bleek weer opnieuw hoe een vraag die toch ettelijke keren gecontroleerd moet zijn, verschillend geïnterpreteerd kan worden, met name wat de uitvoerigheid van het verlangde antwoord betreft. Bij de bespreking van een voorbeeld bleken ettelijke aanwezigen een antwoord met een lagere scoring het betere antwoord te vinden, gezien de vraagstelling. In dit verband waarschuwden de VGN-vertegenwoordigers voor de tendens om een wat feiten betreft uitvoeriger antwoord ook als een beter antwoord te beschouwen. Leraren gaan hun leerlingen dan trainen op weetjes.

De VGN wil zoveel mogelijk af van vragen waarvoor slechts één punt valt te verdienen, enerzijds vanwege het weetjes- en reproductie karakter van dergelijke vragen, anderzijds vanwege het gevaar dat leerlingen uitvoeriger antwoorden dan eigenlijk de bedoeling is.

Het bleek overigens dat het aantal éénpunts-vragen de laatste jaren is afgenomen.

Werkmateriaal

Algemeen vonden de VGN-vertegenwoordigers dat de aangereikte bronnen, van welke aard dan ook, inderdaad ook nodig moeten zijn bij het beantwoorden van de vraag. Bronnen alleen bedoeld ter inleving zijn uit den boze bij een examen. In de toekomstige aanwijzingen moet de do-

cent meer informatie krijgen over wat van de leerling verwacht wordt bij het gebruik van bronnen. 'Omgaan met historisch materiaal' zoals de huidige formulering luidt, geeft de docent te weinig houvast bij de training van de leerlingen. Via een andere invalshoek betekent dit dus opnieuw een pleidooi voor een CSE-beschrijving waarin ook de vereiste vaardigheden worden opgenomen. In de toekomst zullen de opdrachten bij de bronnen dan ook op méér vaardigheden dan alleen interpretatie gericht kunnen zijn, zoals nu helaas het geval is.

De VGN pleitte ook voor een betere aansluiting van het soort bronnen bij het type leerling. Nu worden teveel bronnen met een officieel taalgebruik aangeboden, zoals uitspraken van politici of stukken tekst uit historische monografieën.

Hartgrondig was iedereen het erover eens dat bronnen en opdrachten bij bronnen op één vel papier horen te staan. In de huidige lay-out is dat niet het geval, hetgeen tot zoek en geblader (= tijdverlies) en misverstand leidt. De eis van efficiëntie van een examen wordt door de huidige lay-out geweld aangedaan.

Met verbazing hoorde de VGN aan dat CEVO noch CITO iets over de lay-out te zeggen hebben, maar dat vormgevers van de staatsdrukkerij het laatste woord hebben. Dat het toch wel anders kan, bewijst het handvaardigheids-examen, doch dit vak beschikt over een groter budget. De VGN drong er ten eerste bij de CEVO en CITO op aan om andere regels bij de staatsdrukkerij te bewerkstelligen.

Stofomschrijving

Zoals uit de voorgaande discussie al bleek, achtte een ieder een betere stofomschrijving een eerste noodzaak om tot diverse verbeteringen te komen, niet in het minst voor de vragenmakers.

Een bijkomend probleem ligt in het feit dat er op het ogenblik voor geschiedenis en staatsinrichting geen (staats)commissie bestaat voor de vaststelling van examenonderwerpen en de daarbij behorende stofomschrijving, zoals bij andere vakken het geval is.

De Havo/Vwo-docenten boden aan om zelf te beginnen met het opstellen van criteria voor de stofomschrijving, aansluitend bij de liggende HEG-voorstellen. Er gingen stemmen op om een aparte VGN-commissie te benoemen die zich met CSE-omschrijvingen bezig houdt, zoals ook bij maatschappijleer het geval is. Dit voorstel zal in het VGN-bestuur besproken worden. Ook CEVO en

CITO spraken de bereidheid uit tot meedenken over de problematiek en tot gezamenlijk overleg hierover.

Nu de bovengenoemde (staats)commissie ontbreekt, acht het VGN-bestuur het nodig om over de vaststelling van examenonderwerpen overleg te voeren met het ministerie. De daar liggende plannen om tot drie examenonderwerpen over te gaan, vindt men niet zo gelukkig.

Conclusie

De huidige toestand wat betreft het CSE en met name wat de stofomschrijving betreft,

werd dermate onbevredigend geacht dat stappen tot verandering door de VGN moeten worden ondernomen. Het VGN-bestuur zal een vorm zoeken waarin nieuwe voorstellen ontwikkeld en met de achterban besproken kunnen worden.

Verder overleg tussen VGN en CEVO en CITO werd door iedereen op prijs gesteld en wederzijds werd de bereidheid tot een jaarlijks overleg enige maanden na het CSE uitgesproken.

Ideetje misschien...?

Als u iets leuks of handigs bent tegengekomen of een goed geslaagde les heeft gegeven, kunt u uw collega's misschien mee laten profiteren. Deze rubriek is daar voor.

Het ideetje kan indien nodig door de redactie 'persklaar' gemaakt worden.

Wel moet een lessuggestie voldoen aan de volgende voorwaarden:

- het moet goed werken en dus al uitgeprobeerd en bijgesteld zijn;
- het moet niet meer tijd in beslag nemen dan een lesuur;
- het moet zonder uitvoerige instructies te gebruiken zijn.

Stuur de ideetjes op naar de redactie t.a.v. Bart Engbers, Klaverstraat 12, 3572 VD Utrecht.

Dit jaar zal veel aandacht besteed worden aan de herdenking van de Tweede Wereldoorlog. De Kleio-redactie wil ook een kleine bijdrage leveren. Een van de lezers zond ons een ideetje. Hoewel het materiaal eigenlijk te omvangrijk is voor deze rubriek wil de redactie voor deze gelegenheid graag een uitzondering maken. Het materiaal toont op een zeer eenvoudige wijze hoe genadeloos precies de bezetter mensen van 'Joodse bloede' uit de Nederlandse samenleving verwijderde.

De centrale vraag bij dit materiaal is: wat gebeurde er met de heer Wolf Aronius te Zwartsluis tussen februari 1941 en eind 1942.

Lijst van beschikbare documenten:

- Bekendmaking van de aanmeldingsplicht van personen van geheel of gedeeltelijk joods bloed.
- Lijst van Joden te Zwartsluis.
- Lijst van door Joden ingeleverde radio's.
- Bewijs van inlevering rijwiel.
- Brief over mee te nemen goederen voor transport.
- Transportlijst.
- Brief van arbeidsbureau Meppel.
- Brief gemeente Zwartsluis aan inspecteur van de Bevolkingsregisters.
- Brief van de gemeente Zwartsluis aan Commissaris.
- Inventarislijst huis Wolf Aronius.

Tot zover dit macabere relaas over de laatste levensjaren van Wolf Aronius ergens in Nederland maar tevens een perfecte registratie van de Nederlandse ambtenarij in de oorlogsjaren ergens in Nederland.

Aanmeldingsplicht van personen van geheel of gedeeltelijk joodschen bloede.

DE BURGEMEESTER DER GEMEENTE

Harstede

maakt bekend, dat ingevolge de verordening van den rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied d.d. 10 Januari 1941, no. 6-1941, alle personen, die geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede zijn en hun verblijf hebben in het bezette Nederlandsche gebied, aangemeld moeten worden overeenkomstig de navolgende bepalingen.

Een persoon wordt als geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede beschouwd, indien hij van ten minste één naar het ras voljoodschen grootouder stamt.

Een grootouder wordt zonder meer als voljoodsch aangemerkt, wanneer deze tot de joodsch-kerkelijke gemeenschap behoord heeft of behoort.

Bij twijfel of een persoon als geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede moet worden aangemerkt, beslist daarover op gedaan verzoek de rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied of de door hem aangewezen instantie.

Tot het doen van een dusdanig verzoek is gerechtigd:

1. iedere Duitsche instantie in het bezette Nederlandsche gebied;
2. de ambtenaar voor de aanmelding;
3. de betrokkene.

Tegen de in het eerste lid bedoelde beslissing is geenerlei voorziening toegelaten.

Tot aanmelding is gehouden de persoon, die aangemeld moet worden.

Moet een handelingsonbekwame of een persoon, wiens handelingsbekwaamheid beperkt is, worden aangemeld, dan zijn in diens plaats zijn wettelijke vertegenwoordiger en degenen, die de daadwerkelijke zorg voor dien persoon op zich hebben genomen, tot de aanmelding gehouden.

De aanmelding moet geschieden vóór 24 Februari a.s. De aanmelding geschiedt schriftelijk bij den burgemeester, UITSLUITEND met gebruikmaking van een door den secretaris-generaal van het departement van binnenlandsche zaken vastgesteld formulier. Deze formulieren zijn kosteloos verkrijgbaar ter secretarie dezer gemeente

Voor elk formulier, dat ingevuld wordt ingeleverd, wordt een ten name van den aangemelden persoon gesteld bewijs afgegeven, waaruit blijkt dat deze aan zijn verplichtingen heeft voldaan.

De aangemelde persoon moet voor de uitreiking van het aanmeldingsbewijs één gulden aan leges vooruitbetalen. Is hij niet in staat deze kosten te betalen, dan is, al naar gelang tot welke hij behoort, de plaatselijk in aanmerking komende Israëlitisch kerkelijke gemeente tot betaling der leges verplicht; behoort hij tot geen dezer gemeenten, dan kan van de betaling van de leges vermindering of vrijstelling worden verleend. In geen enkel ander geval mogen de leges worden verminderd of mag vrijstelling van de betaling daarvan worden verleend.

Hij, die tot aanmelding is gehouden, is, ingeval de leges niet op den aangemelde kunnen worden verhaald, met overeenkomstige toepassing van het in de vorige alinea bepaalde eveneens aansprakelijk voor de betaling der leges, mits hij ook ten aanzien van zijn eigen persoon onder de verplichting tot aanmelding valt.

De betaling der verschuldigde leges kan geschieden:

- a. in geld bij de inlevering van het aanmeldingsformulier;
- b. door storting of overschrijving op gironummer *207930* ten name van *den gemeente ontvanger*

Binnen vier weken na de aanmelding en de betaling van de verschuldigde leges, wordt het bewijs van aanmelding aan belanghebbende toegezonden of uitgereikt.

Ieder aangemeld persoon is verplicht het te zijnen name afgegeven bewijs van aanmelding zorgvuldig te bewaren en desgevorderd te vertoonen aan iederen opsporingsambtenaar, alsmede ter wijziging, aanvulling of vervanging over te leggen aan den burgemeester of het hoofd der rijksinspectie van de bevolkingsregisters of aan den door dezen daartoe aangewezen ambtenaar.

Indien de voorwaarden, welke aan de verplichting tot aanmelding ten grondslag liggen, eerst na 27 Januari 1941 ontstaan, dan moet de aanmelding binnen twee weken na het feit, dat de aanmelding doet ontstaan, worden gedaan. Deze termijn verstrijkt evenwel niet eerder dan op 24 Februari a.s.

Hij, die door zijn schuld niet aan de op hem rustende verplichting tot aanmelding voldoet, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijf jaren.

Feiten als in de vorige alinea bedoeld zijn misdrijven. (Verbreken).

Het vermogen van dengene, die overeenkomstig het voorgaande strafbaar is, is onderworpen aan de bepalingen van de verordening 33/1940 betreffende het verbeurd-verklaren van vermogens.

Harstede, 22 Februari 1941.

De burgemeester voornoemd,

[Handwritten signature]

LISTE ÜBER IN DER GEMEINDE ZWARTSLUIS ANSASSIGEN JUDEN.

Lrd.Nr.	Name und Vorname	Geburtstag und Geburtsort	Familienstand	Beruf	Wohnung
1.	Aronius, Jacob	30 Aug.1898 in Zwartsluis	verheiratet	Manufakturist	Westende 65
2.	van Gelder, Gesiena	6 Mei 1896 in Beilen	ohne(Eheweib)	ohne	"
3.	Aronius, Salomon	9 Mrt.1929 in Zwartsluis	unverheiratet (Sohn)	Schüler	"
4.	Aronius, Wolr	10 Aug.1894 in Zwartsluis	verheiratet	Manufakturist	Kleine Lageland 163
5.	Potsdammer, Carolina	2 Mrt.1893 in Steenwijk	verheiratet (Eheweib)	ohne	"
6.	Aronius, Aron	30 Apr.1923 in Zwartsluis	unverheiratet (Sohn)	Bäcker	"
7.	Aronius, Mozes	13 Septem.1896 in Zwartsluis	unverheiratet (Neffe)	Ohne	Westende 65
8.	van Dam, Rozette	7 Mei 1871 in Groningen	Wittve von B. Brest.	Ohne	Stationsweg 194
9.	Brest, Salomon	18 Aug.1897 in Zwartsluis	unverheiratet (Sohn)	Vertreter Fahrr.Geschäft	"
10.	Brest, Rozette Judith	12 Febr.1924 in Padang(N.O.I.)	unverheiratet (Enkelin)	ohne	"
11.	Hammelburg, Joseph	5 Dec.1879 in Nijkerk	Manufakturist Wittwer	Manufakturist	Stationsweg 3
12.	Overweg, Saartje	26 Febr.1861 in Zwartsluis	unverheiratet (Schwägerin)	ohne	"

ZWARTSLUIS, den 24 JUNI 1942.

Door den Heer W.Aronius te Zwartsluis is op heden zijn rijwiel ingeleverd ten gemeentehuize.

Beschrijving : zwartgelakt heerenrijwiel, merk "Standaard Royal", nummer 20335, handrem, achter bagagedrager, voorzien van banden.

DE BURGENMEESTER VAN ZWARTSLUIS,

J. Alenink

lo.B.

STAAT VAN DOOR JODEN INGELEVERDE RADIO-ONTVANGTOESTELLEN.

DOOR WIE INGELEVERD.	WOONPLAATS	TYPE, MERK, LETTER EN NUMMER.	FABRIKAAT	BIJZONDERHEDEN.
Hed.L.Brest	Zwartsluis	Aetherkruiser AK 401	niet bekend	Toestel met ingebouwde luidspreker. Verkeert in bruikbare toestand.
W.Aronius	idem	Aetherkruiser AK 404	idem	Idem.
J.Aronius	idem	Saba, 357 WKH	idem	Idem.
J.Hammelburg	idem	620 A	Philips	Luidspreker is niet ingebouw. Verkeert in bruikbare toestand.

ZWARTSLUIS, den 7 JULI 1941.

GEWENTE: ZWARTSLUIS.-

TRANSPORTLISTE (Blatt Nr.)

Tag der Abreise: Vrijdag, 31.7.42.-

Abgabegebiet
Abgabe-Dienststelle

gewerbliche
landwirtschaftliche

Arbeitskräfte.

c) Aufnahme-Arbeitsamt
d) Aufnahme-Landesarbeitsamt

ARBEITNEHMER:

Familiennaam (bei Frauen auch Geburtsnaam aangeven)	Rufnaam (hinzufügen m. oder w.)	Beruf und Berufsgruppe	Jedig verh. verw. gesch.	geb. am	Dtsch. Spr. ja/nein	Wohnort	Wohnung (Strasse u.s.w.)	Pass Nr.	Für Betrieb genaue Firmenbezeichnung und Arbeitsort	Rest- Wohn- ort- Einwars- amt erteilt ja/nein
Brest, v	Salomon,	Rijwielherst.		18.8.97		Zwartsluis	1 - 194,		Kamp "Conrad"	
Aronius, v	Holf,	pakhuiskm		10.8.94		"	2 - 163,		Staphorst.-	
Aronius, v	Jacob,	manufakturier		30.8.93			2 - 65,		<i>mit aanwijzing</i>	
						in totaal	3,-			
<i>alle 3 present</i>										

Wille Zimmermann, deutscher Facharbeiter beim Arbeitsamt Meppel/Holland.-

Meppel, 14 Augustus 1942.-

Bijgaand doe, ik U toekomen transportlijsten in triplo,
omvattende de namen enz. van Joden uit Uwe gemeente, die Maandag a.s.
17 Augustus 1942 in het op deze transportlijsten vermelde kamp op
moeten komen.

De hiervoor benoedigde aanwijzingen verkrijgt U van den
Folizei-Offizier beim Beauftragten uit Uwe Provincie.

De transportlijsten in triplo dient de transportgeleider
aan den kampcommandant te overhandigen.

Door de Joden mogen de volgende goederen worden mede-
gevoerd:

- 1 koffer of rugzak.
- 1 paar werkschoenen
- 2 paar sokken
- 2 stel ondergoed
- 2 stel beddegoed.
- 2 wollendekens
- 2 overhemden
- 1 werkpak
- 1 stel eetgerel (lepel, vork etc.)
- 1 drinkbecher
- 2 handdoeken
- 3 sokdoeken
- 1 pullover.

Op den dag van vertrek gelieve U telefonisch aan No.
2644 toestel 02 te laten weten, welke Joden zijn vertrokken, waarbij
U tevens de reden van verhindering der niet-vertrokkenen dient op te
geven.-

De Heer Burgemeester

der gemeente Zwartsluis.-

AAN DEN HEER
COMMISSARIS DER PROVINCIE
OVERIJSSSEL te Z W O L L E

GEMEENTE ZWARTSLUIS

Zwartsluis, den 13 April 1943

No. 1392

ONDERWERP:
WONINGEN VAN JODEN
INVENTARIS

Verzoeken bij het antwoord dagteekening en nummer
van dit schrijven nauwkeurig te vermelden.

Bericht op schrijven van

1. April 1942, 4e afd.

No. 3646/2838

.....BIJL.

Ter voldoening aan het verzoek, vervat in
Uw nevenvermelde circulaire, deel ik U HoogEdelGestrenge
mede, dat de inventaris der jodenhuizen, deels is opge-
slogen in de Synagoge, deels op een zolder van het ge-
meentehuis.

De goederen zijn zoodanig opgeslagen, dat
kan worden nagesaan, wiens eigendom deze zijn.

DE WND. BURGEMEESTER DER GEMEENTE
ZWARTSLUIS,

AAN DEN HEER INSPECTEUR
VAN DE BEVOLKINGSREGISTERS
te 's GRAVENHAGE

GEMEENTE ZWARTSLUIS

Zwartsluis, den 21 December 1942

No. 329

ONDERWERP:

*Overname, wijziging van
gegevens, 14.11.42*

Bericht op schrijven van

12 November 1942.

.....BIJL.

Verzoeken bij het antwoord dagteekening en nummer
van dit schrijven nauwkeurig te vermelden.

Naar aanleiding van Uw schrijven, d.d. 12
November 1942, doe ik U hierbij een aantal persoons-
kaarten toekomen van personen van voljoodschen bloede.

Genoemde personen zijn naar een kamp te
Westerbork vervoerd en daarop naar het buitenland ge-
transporteerd. Mij is echter niet bekend, waarheen.

Door de afschrijving van deze personen is
het bevolkingsregister met de werkelijke toestand in
overeenstemming gebracht.

DE WND. BURGEMEESTER VAN ZWARTSLUIS

DE EERDE. SECRETARIS,

De jaarvergadering van de VGN

De algemene ledenvergadering van de VGN in 1990 wordt gehouden op zaterdag 17 maart a.s. in de Jaarbeurs in Utrecht. Aanvang 10.30 u., vanaf 10.00 u. wordt er koffie geschonken.

AGENDA

10.30 u. Opening van de vergadering

1. Welkomstwoord en jaarrede van de voorzitter
2. Bespreking van de jaarstukken
 - 2.1 notulen van de Algemene Ledenvergadering op 18 maart 1989
 - 2.2 jaarverslag van het Algemeen Bestuur
 - 2.3 jaarverslagen van de commissies
 - 2.4 financieel jaarverslag en begroting 1990
3. Voorstel tot contributiewijziging
4. Beleidsplan Algemeen Bestuur 1990
5. Bestuurswisseling:

Volgens rooster van aftreden:

F.R. Kat,
T. Perdeck-Schimmel,
L.G.J. van Schie;
zij zijn allen herkiesbaar.

Afgetreden N.J. Stam;
kandidaat R. Donk.

Tegenkandidaten dienen twee weken voor de Algemene Ledenvergadering bij de eerste secretaris te zijn aangemeld.

6. Rondvraag

13.00 u. Lunchpauze

14.00 u. Middaggedeelte

7. De heer Vonhoff, Commissaris van de Koningin in Groningen, zal een praatje houden over het thema 'the historical trained mind is welcomed'

8. Vragen en discussie naar aanleiding van de inleiding van de heer Vonhoff

9. Sluiting en borrel

BESTUURSKANDIDAAT RONALD DONK

Ik ben geboren op Aruba en opgegroeid in Suriname en op de Antillen. Op mijn 17e jaar ben ik naar Nederland gekomen om de kweekschoolopleiding aan de Klokken-

berg in Nijmegen te volgen. Na mijn hoofdkunde heb ik in de avonduren MO-geschiedenis gestudeerd en vervolgens doctoraal examen gedaan. Tussen 1968 en 1975 werkte ik in het lager en voortgezet onderwijs in Nederland en daarna was ik drie jaar gedetacheerd aan de Antilliaanse lerarenopleiding. Van 1978 tot 1981 gaf ik les aan een school voor voortgezet onderwijs en was ik als vakdidacticus verbonden aan de MO-opleiding. Vanaf 1981 werk ik als hoofddocent aan de Christelijke Lerarenopleiding te Zwolle, de Christelijke Hogeschool Windesheim. Momenteel ben ik voor twee dagen in de week gedetacheerd naar de lerarenopleiding voor de tweede fase van de VU te Amsterdam.

Bij de grote veranderingen van de laatste jaren ben ik betrokken geweest. Sinds 1972 ben ik lid van de VGN. In verband met de ontwikkeling van eindtermen voor de basisvorming heb ik op verzoek van het Algemeen Bestuur zitting genomen in de commissie 12-16 jarigen.

Jaarrede van de voorzitter van de VGN 1989

...terugblikken en vooruitzien...

Terugblikken en vooruitzien, daar ontcom je op een jaarvergadering niet aan. Wat gebeurt er toch veel in een jaar. We hebben vele collega's zien Doppen en Vutten, die dan ook meenden hun VGN-lidmaatschap te moeten opzeggen. We hebben nieuwe commissies geïnstalleerd, die we nu voor de eerste keer op de jaarvergadering mogen begroeten en lest best, we waren een bijna geheel nieuw bestuur.

Het was een jaar waarin veel VGN-ers keihard gewerkt hebben, een jaar waarin nieuw elan te ontdekken viel, een jaar met veelzeggende woorden en afkortingen als 'eindtermen', HEG, VALO, OMEGA, OMO, VEC-CON, KNAG, etc. etc. Vooral die nieuwe termen en begrippen vielen voor ons als

nieuw bestuur niet mee. Er werd een zware claim gelegd op Jolanda Reitsma en Henk van Duijsen. Steeds moesten zij uitleggen wie wie was, en wie waar mee te maken had. Wel leerden we elkaar snel en goed kennen en we kregen een goede band met elkaar. Zaterdag werden ingeruimd om achterstallig

werk alsnog te bespreken. Studiedagen noemden we ze voor het gemak. Bedoeld om ook eens tijd te hebben om op een rustige manier met elkaar van gedachten te wisselen. Na de zomervakantie hadden we het gevoel ingewerkt te zijn en dat we echt konden beginnen (met onze eigen zaken).

Het is onmogelijk om in deze terugblik volledig te zijn en daarom wil ik nu enkele aandachtsgedebieden memoreren, die voor de VGN in het afgelopen jaar belangrijk waren en voor de toekomst van belang zijn.

Het gesprek met mevrouw Ginjaar-Maas in augustus j.l. gaf ons de hoop op een oplossing voor het geschil met de NVLM (Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer) over staatsinrichting en het in 1992 in werking treden van de HEG. Inmiddels zijn we een half jaar verder en nog steeds is er vanuit het ministerie geen uitsluit. Na herhaalde malen telefoneren geeft men alleen als antwoord dat de HEG en de BRUG niet op elkaar aansluiten en dat men niet zomaar kan gaan sleutelen aan rapporten van 'deskundigen'. Daarmee verdwijnt naar ik vrees een en ander weer in een la, maar dat is mijn interpretatie.

De Sektie Educatieve Diensten van de Nederlandse Museumvereniging ontving dit jaar de Huib de Ruyterprijs. Deze prijsuitreiking vond plaats tijdens de feestelijke jaarvergadering in het Openluchtmuseum in Arnhem. Mevrouw Menkman die namens de educatieve diensten de prijs in ontvangst nam, prees de VGN vanwege deze geste. Juist nu er zo gekort werd op de musea en het vak geschiedenis zo ondergewaardeerd werd, worden door de prijs de belangen van de musea en van de VGN gediend. Als PR heeft zo iets wel degelijk waarde. Ik kom daar straks nog even op terug.

We kregen te maken met de problemen rondom de commissie eindtermen basisvorming. In januari 1988 werd deze ontwikkelingsgroep ingesteld. Als voorzitter van de commissie die menig VGN-lid en deskundige bevatte werd prof. Manning benoemd. Vanaf het begin bleek de samenwerking tussen Manning en de overige commissieleden stroef en beheerste discussie over de stofinhoud de bijeenkomsten. Het verschil van mening tussen een globale en een thematische behandeling bleek onoplosbaar. Op het moment dat dit algemeen duidelijk bleek, ik spreek over de maand september, stond er nauwelijks iets op papier. Wij waren dan ook bijzonder verheugd dat mevrouw Ginjaar-Maas de suggestie van het bestuur heeft overgenomen om de heer J. Greep, reeds lid van de commissie, tot voorzitter te benoemen nadat de heer Manning ontslag van zijn functie in de commissie had genomen. Ik meen dan ook te mogen stellen dat het een prestatie is van de commissie in de hun resterende twee maanden dit rapport op tijd bij de minister op tafel gelegd te hebben.

Dat deze problemen het functioneren van de Commissie 12-16 jarigen heeft bemoeilijkt, hoeft geen betoog.

Ook dit jaar zijn er weer VGN-studiedagen en nascholingsconferenties geweest. In het najaar van 1988 vond in Leiden de China-dag plaats in samenwerking met de RU Leiden. Meer dan driehonderd docenten waren op

zaterdag aanwezig. Een zeer geslaagde dag, die inhoudelijk en organisatorisch op hoog niveau stond.

Het succes van de tweedaagse didaktiekconferentie 'Met het oog op 1990' in Tilburg is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan de nieuwe commissie vrouwengeschiedenis. Deze heeft i.s.m. het KLOV en de Amerikaanse ambassade voor de inhoudelijke kant van de conferentie gezorgd. De 250 deelnemers, waarbij het aantal mannen gelijk was aan het aantal vrouwen, waren zeer enthousiast over deze conferentie. Ook in de regionale pers en op de radio werd er veel aandacht aan besteed. Een goede manier om het gezicht van de VGN naar buiten te laten zien. Dat de Didacticiteitscommissie bij al deze nascholing betrokken is, hoeft natuurlijk geen betoog. Maar ik wil het toch even zeggen en de commissie ervoor bedanken.

In november is er dit jaar ook weer een verenigingsraad gehouden. J. Greep stelde ons op de hoogte van de stand van zaken m.b.t. de eindtermencommissie. Tevens is er die dag een peiling gehouden onder de aanwezige leden hoe zij zouden staan ten opzichte van een eventuele toekomstige samenwerking met andere historische verenigingen. Uit de reacties hierop leidden wij af dat wij op ruime steun van de vereniging op dit beleidspunt kunnen rekenen.

Hiermee ben ik gekomen aan het volgende deel van mijn betoog: de toekomst, vooruitzien...

Eindtermen en missie, twee centrale begrippen voor de komende jaren

Op de toogdag van het NHG, op 14 april zo'n twee jaar geleden, spraken zowel de Directeur-Generaal Van Eyndhoven als de heren Franssen en Van Leyenhorst, leden van de vaste Tweede Kamer Commissie voor onderwijs, zich positief uit over de plaats en positie van het geschiedenisonderwijs. Zij vonden dat docenten op de eerste plaats wervende onderwijsprogramma's zouden moeten maken, en dat zij ten tweede zouden moeten komen met duidelijke eindtermen. Iedereen die zich met onderwijs bezig houdt, hoort te weten welke kennis, inzichten en vaardigheden een schoolvak als doelstelling hanteert. Met die eindtermen in de hand zou de strijd op de scholen gestreden moeten worden. Immers het marktbeginnsel telt steeds meer ook voor het onderwijs (campagne Kies Exact). Bovendien, zo werd gesteld, viel in de samenleving een toenemende belangstelling waar te nemen voor geschiedenis. De Rotterdamse hoogleraar P. Blaas spreekt in zijn boek *Anachronisme en Historisch Besef* zelfs over een explosieve groei van de belangstelling voor ons vak.

Ik wil wel een kritische kanttekening maken over het advies dat docenten wervende onderwijsprogramma's moeten maken, want hier lijkt vaak mee te worden aangegeven dat geschiedenisonderwijs vandaag niet meer is wat het geweest is, terwijl het juist méér is dan het geweest is. Docenten worden niet alleen meer geacht hun kennis op een verantwoordelijke manier over te dragen, zij moeten ook rekening houden met de huidige maatschappijen de hedendaagse scholier. En dat moet dan allemaal in steeds minder lesuren (dan voor de Mammoetwet). Als je dan de geschiedenismethoden uit de afgelopen tien jaar eens doorkijkt, kun je niet anders dan constateren dat er een enorme keuze is uit zeer aantrekkelijk lesmateriaal met een enorme variatie in:

1. inleving, zoals verhalen, foto's, fragmenten uit brieven en romans;
2. werkvormen;
3. te oefenen vaardigheden etc.

Daarbij is er nog nooit zo'n overvloed aan audio-visueel materiaal geweest, dat geschikt is voor gebruik in de klas.

De vraag rijst dan ook: hoe is het mogelijk dat wij, docenten geschiedenis en staatsinrichting, deze boodschap meekrijgen en dat men dan alle heil verwacht van eindtermen. Het lijkt me nogal naïef om de bloei van en de waardering voor het vak uitsluitend op te hangen aan deze eindtermen. Belangrijker is zich af te vragen hoe het komt dat het schoolvak en historici zo weinig positief beoordeeld worden.

Op het ministerie vinden ze ons lastig. Niet alleen 'onze Nel', nee, ook de ambtenaren. 'Die lastige historici, die het nooit met elkaar eens zijn', wordt er geroepen, wanneer je een van de dames of heren beleidsmakers spreekt. Dat heeft ook zo z'n voordelen, want dat is tevens de reden dat de VGN altijd benaderd wordt wanneer er sprake is van een of andere benoeming in een commissie of overlegstructuur. Maar ook wanneer een museum een tentoonstelling wil maken gericht op het onderwijs, zoals bij voorbeeld gebeurde in Rotterdam en Den Haag of de VGN vraagt een tentoonstelling gericht op het onderwijs te openen. Maar dit even tussen haakjes.

De Rotterdamse hoogleraar Blaas zegt in de door mij reeds aangehaalde bundel dat het afnemend historisch besef voor een deel de schuld is van de historici zelf.

Nu gaat het er mij niet om of hij wel of geen gelijk heeft. Waar het mij om gaat is, dat wij zelf de enigen zijn die een belangrijke steen kunnen bijdragen aan de waardering van ons vak. Vandaar het woord 'missie' in mijn betoog.

Als we namelijk alleen maar gaan zitten klagen omdat we bij voorbeeld: zo weinig uren hebben, zozeer aan status inboeten, dat leerlingen, hun ouders en de maatschappij ons vak niet meer belangrijk vinden, als wij

elkaar gaan verwijten juist wel of juist geen of helemaal geen vakhistoricus te zijn, als wij er openlijk over discussiëren of de staatsinrichting nu wel zo nodig in de onderbouw moet komen, dan vrees ik met grote vreze, dat we elkaar en het vak door gebrek aan saamhorigheid verder de nekslag gaan geven (en dat horen wij uit het verleden geleerd te hebben).

Laten wij onze energie niet stoppen in al of niet gerechtvaardigde ontevredenheid, maar ... laten we werken aan datgene wat we met elkaar belangrijk vinden. En dat dames en heren, is het geschiedenisonderwijs aan jonge mensen in een belangrijke periode van hun leven.

Wij moeten naar gemeenschappelijke doelen zoeken en die verwoorden, of dat nu de eindtermen zijn, die wij vanmiddag met elkaar gaan bespreken of iets anders. Verder moet dit verwoord worden, naar andere vakgenoten toe en daarbuiten, vaak via de media. Het is in dit verband jammer dat de Commissie Eindtermen Basisvorming de gelegenheid niet heeft gebruikt om in een apart hoofdstuk duidelijk te maken waarom geschiedenis en staatsinrichting onmisbare elementen in de basisvorming zijn. Het zijn slechts een paar mensen die steeds de pen pakken en alert reageren. Natuurlijk doet het bestuur dit ook, maar wij kunnen en mogen niet de enigen zijn die zich bewust zijn van deze taak. Het is belangrijk dat alle VGN-leden zich hiervan bewust zijn en hun steentje bijdragen om ons vak uit te dragen en te verdedigen.

De VGN is er voor u, maar u bent er ook voor de VGN. Als wij onze boodschap de komende jaren overtuigd weten te brengen, dan kan het niet anders dan dat het tij gaat keren.

Ik heb het nu met name over het buitengebeuren gehad. Maar ook ons binnengebeuren moet gestuurd zijn door een missie, waarin naar mijn smaak flexibiliteit van individuen, organisatie en teamvorming voorop gaan. Die weg zijn we het afgelopen jaar reeds ingeslagen en het komende jaar zal zonder twijfel een verdere voortgang hiervan te zien geven.

Waar de VGN op drijft, wat de vereniging belangrijk maakt en in stand houdt, is het VGN-gevoel.

Wat is dat nu eigenlijk, een VGN-gevoel? Dat het bestaat lijkt geen twijfel. Waarom doen zovelen anders zo hun best, steken er zoveel vrije tijd in, houden het tempo hoog, stimuleren collega's ???

Ze doen dat omdat zij willen dat de VGN een goede beurt maakt, zodat de leden trots kunnen zijn. Die mensen hebben er dan ook de smoor in als er dingen fout gaan, als onze leden niet krijgen waar ze recht op hebben, terwijl het anders zou kunnen.

Ik heb de indruk dat de betrokkenheid bij de VGN van velen het afgelopen jaar is gegroeid, zonder overigens te stellen dat het niet meer beter kan. Ik hoef slechts te verwij-

zen naar onze actieve nieuwe commissie vrouwengeschiedenis, die op het moment bijna wekelijks in het nieuws komt. Maar ook andere commissies, ik denk hierbij aan het Comigo-jaargeschenk en het rapport van de commissie Havo/Vwo over de verschillen tussen jongens en meisjes en het geschiedenisonderwijs, doen prima werk. Ook de reizen en excursies georganiseerd door de didacticiteitscommissie en door individuele leden vergroten het VGN-gevoel en dus de betrokkenheid. De VGN levert kwaliteit, dat is duidelijk!

Ik wil besluiten met het uitspreken van de hoop dat, nog meer dan nu het geval is, mensen zich actief en positief op zullen stellen en dat we ons niet door doemdenken zullen laten beïnvloeden.

Iemand die zich daar in ieder geval niet toe laat verleiden wil ik met naam en toenaam noemen: Tineke Bogaerts, die met niet-aflattende energie voor de VGN opkomt. Nee dames en heren, niet alleen voor KLEIO, ook als het gaat om het uitgeven van de VGN-bundel Vrouwen in de twintigste eeuw en de organisatie van de presentatie ervan aan mevrouw Ginjaar, of om de organisatie van de eindtermenhearing zoals we die vanmiddag zullen hebben. Speciaal haar wil ik noemen en haar namens de VGN heel hartelijk bedanken. En we zeggen het met ... bloemen.

Zonneke Matthee

Notulen van de jaarvergadering van 18 maart 1989

Afwezig: Mw. J. Reitsma, L.G.J. van Schie, N.J. Stam

• 2. Bespreking jaarstukken

2.1 Geen opmerkingen.

2.2 *Wij spreken allang niet meer van secties, maar van commissies.*

Er bestaat onduidelijkheid bij de heer van der Heijden over de nascholingsproblematiek. De heer Berkhout licht dit toe. Er wordt kritiek geuit op het middag gedeelte van de VALOMen M-dag in oktober. Er waren toen weinig docenten. Dergelijke nascholingsmogelijkheden worden beperkt door de schoolleiding die hiervoor geen toestemming kan geven. Bij het vermelden van nascholingsmogelijkheden in KLEIO moet er voortaan bijgezegd worden dat docenten recht hebben op vier dagen per jaar.

2.3 *Bij de jaarverslagen* van de verschillende commissies zijn geen opmerkingen.

2.4 *Over het financieel verslag* zijn ondanks de tekorten geen opmerkingen.

2.5 *Door het vertrek* van de heer Baalbergen is er een vacature in de kascommissie. Mw. D. Verhagen is gevraagd zitting te nemen. De kascommissie is buitengewoon tevreden over de manier waarop de penning-

meester en de heer Houweling de kas beheren.

• 3. Contributieverhoging

De contributie voor 1990 moet omhoog omdat er meer leden verdwijnen dan bijkomen. Niettemin bruist de vereniging van activiteiten.

De penningmeester stelt vijf gulden voor per lid ongeacht salaris of bevoegdheid. In de discussie blijkt dat de aanwezigen vinden dat er een eenmalige contributieverhoging moet komen van tien gulden. Daarnaast moet er bij de volgende jaarvergadering een doortimmerd voorstel ter tafel liggen tot een structurele verhoging. Als argumenten voor de verhoging worden aangedragen de vele activiteiten van de vereniging en de noodzaak tot actieve ledenwerving. Op een kritisch geluid na zijn de meeste sprekers voor contributieverhoging. Met 31 stemmen voor, 21 tegen en 5 onthoudingen wordt een eenmalige verhoging van tien gulden aangenomen.

Er moet ook in dit kader gedacht worden aan het opzetten van een vereniging van vrienden van het geschiedenisonderwijs in Nederland. Wij moeten daarvoor allerlei instellingen gaan benaderen.

• 4. Beleidsplan bestuur

Er bestaat enige verwarring over de eindtermen van het basisonderwijs. Deze moeten zo spoedig mogelijk in KLEIO worden gepubli-

ceerd.

Er is kritiek op het gebrek aan concrete voorstellen, zeker met betrekking tot de Mavo/Lbo sector, de ledenwerving en de afdelingen.

Ook de toenemende gesloten vraagvorm baart zorgen, zeker nu het argument ervoor, de mechanische correctie, is weggefallen. Moet de Havo/Vwo leerling er nu ook aan geloven? Volgens het CITO zit dat laatste punt er voorlopig niet in, hoewel de eenpuntsvragen zo gemakkelijk getoetst kunnen worden.

Vele zaken hebben de voortdurende aandacht van het bestuur, maar zonder actieve leden gaat dat niet. Er moet een netwerk komen voor Lbo/Mavo, een nieuwe weravingsfolder en nascholing en lezingen specifiek voor deze groep docenten.

In 1991 zullen dezelfde CSE-onderwerpen verplicht zijn als in 1990.

De HEG heeft te lijden van ambtelijke obstructie. Het bestuur moet hierover de politiek opzoeken. Er bestaat in de vergadering verwarring over de hele gang van zaken rond HEG, BRUG en staatsinrichting. Na 28-11-1989 is er contact geweest met N. Maarsen en L. van Schie buiten de HEG-commissie om over aanpassing. Deskundigheid op het gebied van afwerking is van buiten nodig, op het ministerie hebben ze deze deskundigheid niet.

• 5. Instelling vaste geschillencommissie

Daar de verantwoordelijke bestuurder ontbreekt wordt besloten dit punt terug te trek-

ken. Volgend jaar komt het opnieuw op de agenda.

• 6. Bestuurswisseling

Mw. J. van Herwaarden wordt benoemd zonder tegenkandidaten.

En tenslotte wordt een oproep gedaan een petitie waarin gevraagd wordt om subsidie voor het KLOV te ondersteunen nu het ministerie de aanvraag hierom heeft afgewezen.

Na de lunch vond de middagzitting plaats in het De Bruijnelyceum. Zie voor een verslag hiervan KLEIO, 30e jg., 1989/3.

Jaarverslag van het Algemeen Bestuur

Hierbij heeft het bestuur van de VGN het genoegen u het jaarverslag over het verenigingsjaar 1989 aan te bieden.

1. De samenstelling van het bestuur

Tijdens de Algemene Ledenvergadering van 18 maart trad tweede secretaresse Jolanda Reitsma, als enige van de acht leden van het bestuur, af. Zij werd in haar functie opgevolgd door Joke van der Leeuw-Roord. Jet van Herwaarden-Rijlaarsdam vulde de openvallende bestuursplek op.

Na de zomervakantie trad vice-voorzitter Nico Stam af wegens een zakelijk meningsverschil. Eerstkomende vergadering zal het bestuur een nieuwe kandidaat voordragen voor de opengevallen plaats.

Het rooster van aftreden is nu als volgt:
1990: F.R. Kat, T. Perdeck-Schimmel, L.G.J. van Schie.

1991: H. van Duijsen, Z. Matthee

1992: H.J.C. van Herwaarden-Rijlaarsdam.

2. Vergaderingen en onderlinge studiedagen

Er werd, behoudens de maanden juli en augustus en onregelmatigheden wegens vakanties en feestdagen, eens per veertien dagen vergaderd.

Begin januari werd een bestuursstudiedag gewijd aan de eindtermen basisvorming, in september werd een dag gewijd aan het plannen van het komende jaar.

3. Portefeuilleverdeling

Gezien het terugtreden van een bestuurslid en het aantreden van een nog te noemen bestuurslid zal binnenkort een herverkaveling van functies plaatsvinden. De bestuursleden zullen zoveel mogelijk de vergaderingen van de commissies in hun portefeuille bijhouden.

4. Overleg met commissies en afdelingen

Het bestuur is blij dat de commissie Lbo/Mavo weer volop draait.

Door het tijdgebrek van veel leden lijden sommige afdelingen een kwijnend bestaan. Het bestuur hoopt door middel van bij- en nascholingscursussen over het hele land alle afdelingen te bereiken. De nascholingsdag in Zwolle, een eerste poging om de noordelijke en oostelijke afdelingen te bereiken, was een groot succes.

Nog steeds zint het bestuur in nauwe samenwerking met de OAC op een regionale indeling waarvan de afdelingen ook kunnen profiteren.

5. Externe contacten in Nederland

Een volledige opsomming hiervan is onmogelijk, maar de belangrijkste waren in ieder geval:

- met CEVO, CITO, commissie Havo/Vwo en commissie Lbo/Mavo werd uitgebreid over de eindexamenproblematiek vergaderd;
- met het NHG werd gesproken over eensgezind naar buiten treden en het nauwer aanhalen van contacten;
- met diverse andere historische verenigingen is contact gemaakt om te komen tot een bundeling met als doel de positie van het vak geschiedenis te versterken;
- door de SLO zij wij voorgelicht over de voortgang van het project 3485; de VALO M en M lichtte de projecten toe waarmee men bezig is;
- met de NOT werd gepraat over de kwaliteit en bruikbaarheid van onderwijsvideo's;
- de jaarvergadering van de NVLM werd bezocht;
- er werd steun verleend aan de tot standkoming van de tentoonstelling Indië en Indonesië 1900-1962;
- er werd een congres bijgewoond over veertig jaar Bondsrepubliek;
- de lezingencyclus van de Kitty van Vlotenstichting werd bijgewoond.

Waar het mogelijk was waren bestuursleden van de VGN aanwezig op bijeenkomsten van

historische en andere met geschiedenis verbandhoudende verenigingen. Het bestuur ziet deze vertegenwoordiging als een voortdurende reclame van en voor de VGN.

6. De buitenlandse contacten

Afgelopen jaar heeft de VGN haar internationale contacten verder uitgebreid.

In samenwerking met het Landesverband Nordrhein-Westfälischer Geschichtslehreren de Landeszentrale für politische Bildung in Düsseldorf vond in Bocholt een zeer geslaagd driedaags congres plaats van 27-29 april over 'Die europäische Umbruch im Zeitalter der französischen Revolution in den Niederlanden und in Deutschland'. In 1990 zal er een congres volgen in België. Via KLEIO zult u tijdig geïnformeerd worden over plaats van handeling, thema en kosten. Helaas kon de conferentie in de herfstvakantie in Lüneburg geen doorgang vinden. De Ost-Akademie was door de situatie in de DDR niet in staat het geplande verblijf in Schwerin te realiseren. In het kader van 'de aanhouder wint' is nu besloten de conferentie te verschuiven naar de krokusvakantie van 1990. Gepland is o.a. een driedaags bezoek aan de DDR. Informatie trof u aan in KLEIO 1989/10.

7. De verenigingsraad

Op 18 november kwam de verenigingsraad in Amersfoort bijeen. De voorzitter meldde het aftreden van Nico Stam en kondigde aan dat Ronald Donk tijdens de jaarvergadering voorgedragen zal worden om de opengevalen plaats in het bestuur te gaan bezetten.

Marko Otten hield een betoog over zijn rapport betreffende de kwalificaties in het volwassenenonderwijs, dat hij in opdracht van het ministerie geschreven heeft. Deze deels kwalificaties (richtsnoer voor modules) moeten een adviserende status krijgen, de scholen zijn vrij om te kiezen voor een dergelijke vorm van onderwijs. De commissies van de VGN krijgen zo snel mogelijk een exemplaar van het rapport toegezonden.

Jan Sniekers ging in op de huidige stand van zaken en de toekomst van de eindtermen. Voortaan moet gesproken worden over toetsbare eisen in plaats van eindtermen. De Commissie Eindtermen Basisvorming zal vermoedelijk aan het begin van 1990 de opdracht ontvangen om de eindtermen nog verder te globaliseren. De commissie verwacht hiermee geen onoverkomelijke moeilijkheden te zullen hebben.

Verder kwamen de volgende onderwerpen ter sprake: vrienden van het geschiedenison-

derwijs, feestelijke jaarvergadering, contributie, de huishoudelijke jaarvergadering, de geschillencommissie, een historisch forum.

8. De HEG

Verschillende keren is er bij het ministerie telefonisch en schriftelijk aangedrongen op actie m.b.t. de HEG. Volgens de ambtenaren die wij spraken waren er echter teveel knelpunten om tot een vlotte oplossing van de problemen rond de invoering te komen.

In september ontving het bestuur een brief van mevrouw Ginjaar-Maas, waarin werd gesteld dat (voorlopig) werd afgezien van de HEG, omdat er noch onder docenten, noch in de maatschappij consensus hierover bestond. De HEG zou dus niet spoedig worden ingevoerd, maar om de mogelijkheden bij een CSE te vergroten zou de cesuur komen te vervallen. Vanzelf zou dan na verloop van tijd wel een relevante algemeen aanvaarde 'body of knowledge' ontstaan.

Het bestuur heeft het ministerie er in een uitgebreid schrijven op gewezen dat geschiedenisdocenten wel degelijk instemden met de HEG. Ook hebben wij onze bezwaren tegen de door het ministerie geschetste toekomst voor het CSE Geschiedenis en Staatsinrichting in deze brief duidelijk gemaakt. Eind november is er gereageerd op onze brief en is er een delegatie van het bestuur versterkt met Nico Maarsen (voorzitter HEG) en Doky Verhagen (voorzitter CEVO) op het

ministerie ontvangen. Daar is afgesproken dat er een inventarisatie van knelpunten zal plaatsvinden, waarover nader beraden zal worden. In principe gaan wij ervan uit dat de HEG in 1994 in werking zal treden.

9. CSE 1992/1993

Door het feit dat de inspectie zich terugtrok uit het CSE was er geen orgaan meer dat CSE-onderwerpen voorstelde aan het ministerie. In onze brief over de HEG hebben wij onze verontrusting hierover geuit en tegelijkertijd erop gewezen dat er daardoor voor 1992 geen enkele voorziening getroffen was. Men verzocht ons te komen praten. In goed overleg zijn toen twee onderwerpen voor 1992 vastgelegd. Daarbij zijn mensen door ons aangewezen om de stofomschrijvingscommissies te bemanen. Tevens hebben wij bedongen dat er voortaan voor examenstofomschrijvingen wordt betaald. De commissies zijn eind december door het ministerie benoemd. De cesuur van 1917 blijft gehandhaafd. Met betrekking tot het examen 1993 is afgesproken dat de VGN vóór 1 mei 1990 een aantal examenonderwerpen zal voorstellen. Het ministerie zal er hieruit twee kiezen. Ook voor dat jaar geldt 1917 als cesuur.

Beleidsplan 1990

Het bestuur neemt zich voor om in het komende verenigingsjaar bijzondere aandacht te besteden aan onderstaande items.

Eindtermen basisvorming

De Commissie 12-16 jarigen heeft haar werkzaamheden beëindigd. De eindtermen basisvorming zijn op advies van de leden van de VGN en andere commissies bijgesteld en in leerdomeinen ondergebracht. Dankzij of ondanks de val van het kabinet Lubbers II zal de commissie Eindtermen Basisvorming aan het begin van het nieuwe kalenderjaar de opdracht krijgen de voorliggende eindtermen verder te globaliseren. De commissie verwacht geen onoverkomelijke problemen. Voortaan zal gesproken worden van toetsbare eisen in plaats van eindtermen.

HEG 1990

Het bestuur zal in nader overleg met het ministerie en deskundigen uit de VGN trachten de HEG in 1994 ingevoerd te krijgen. Aan de hand van de 'knelpuntennota' van het ministerie zal gepoogd worden de verschillen tussen de adviezen van HEG, BRUG en AGEPE-EPG op te heffen.

Voorzover wij nu inzicht hebben in de problemen moeten daartoe mogelijkheden bestaan.

CSE, toekomst en beleid 1993

Uit de rapportage over het CSE en de gesprekken en brieven over dit onderwerp bleek dat de stofomschrijving als te gebrekkig wordt ervaren. Vandaar dat de VGN voor 1990 een ad-hoc-commissie in het leven roept om een kader voor de stofomschrijving te ontwerpen. Deze commissie zal per 1 mei een stuk hierover presenteren.

Het bestuur blijft zich actief met de examenproblematiek bezig houden.

Wat 1993 betreft zal het bestuur aan de commissies en aan individuele leden vragen een voorstel voor een CSE te doen. Wij denken hierbij niet alleen aan een onderwerp, maar ook aan een uitwerking in de richting van een kader voor de stofomschrijving van het onderwerp. Deze voorstellen worden geïnventariseerd voor 1 mei en voorgelegd aan het ministerie.

Contacten

Er zijn besprekingen geweest met het NHG. Aan de orde kwam o.a. de kloof tussen wetenschap en onderwijs. Ook het NHG vond dat we er samen aan moeten werken om deze kloof te verkleinen. Wij moeten onze krachten bundelen om aan de ene kant Zoetermeer te beïnvloeden en aan de andere kant de publieke opinie.

Als vervolg hierop heeft het bestuur een bijeenkomst belegd met een aantal landelijke historische verenigingen in Utrecht. Onder het motto 'samen staan we sterk' hebben we gebrainstormd over gemeenschappelijke doelen en over de manieren waarop we gezamenlijk een aantal zaken kunnen aanpakken. Een vervolgbijeenkomst is gepland in februari 1990.

Door nauw contact met de Fédération Belge des professeurs d'histoire weet het bestuur dat er gewerkt wordt aan een Europese associatie van geschiedenisleraren. Wij zullen ons daarbij aansluiten.

Samen met de VGN organiseert de Ost-Akademie in Luneburg een seminar over het thema: Veertig jaar twee Duitse staten en de Europese vrede en veiligheid.

Ook de didacticiteitscommissie heeft weer veel op het programma. Allereerst de conferentie over Oral History in het conferentiehuis de Pietersberg in Oosterbeek. Verder diverse excursies: binnenland - de Vechtstreek en buitenland - Praag in de paasvakantie.

Public relations, ledenwerving, historisch platform, historisch forum

Het bestuur zal ook in 1990 de pers blijven bestoken.

Er zullen KLEIO's gewijd aan speciale onderwerpen voorzien van een toelichtend schrijven aan dag-, week- en opiniebladen verzonden worden.

Indien de pers negatieve of onjuiste geluiden over ons vak publiceert zal een 'historisch forum' bestaande uit drie vooraanstaande VGN-leden deze verkeerde voorlichting per ingezonden brief bestrijden.

Om het profiel van ons vak in de samenleving te versterken namen we contact op met andere historische verenigingen. Gebundeld in het Historisch Platform zullen we met deze en nog nieuw aan te melden verenigingen trachten ons vak eensgezind naar de buitenwereld te verkopen.

Op alle na- en bijscholingsconferenties en onderwijsbeurzen en andere happenings staan wij weer klaar met een stand van de VGN niet alleen om interessante KLEIO's te verkopen, maar om ook een stroom van ledenwerffolders te verspreiden.

Bij de normbesprekingen zullen bestuurs- en commissieleden een kort praatje houden over de vele voordelen van het VGN-lidmaatschap.

Door het uitbrengen van een ansichtkaartenreeks zullen we proberen op een wat speelse manier ons vak naar buiten toe te verkopen.

Leerlingen zullen door middel van een nog uit te brengen poster aangemoedigd worden het vak te kiezen.

Nascholing

Aangezien in 1991 dezelfde onderwerpen geëxamineerd worden als in 1990 zullen de nascholingsactiviteiten wat minder uitgebreid zijn.

In samenwerking met de OAC worden plannen ontwikkeld waarbij het veld via enquêtes gehoord wordt over de keus van de examenonderwerpen.

Diversen

De juiste vorm van een vereniging van vrienden van het geschiedenisonderwijs is nog steeds een aandachtspunt van het bestuur. De rapportage in KLEIO wordt voortgezet.

Jaarverslagen 1989 en plannen voor 1990

Jaarverslag Kleio

In september 1989 was het dertig jaar geleden dat het eerste nummer van KLEIO verscheen. Dat feit is niet ongemerkt gepasseerd. Naast een geslaagde reünie van (oud-)redactieleden verscheen het feestelijke septembernummer. Daarin was veel te vinden over de geschiedenis van de VGN, KLEIO en het geschiedenisonderwijs. Het was jammer dat door technische problemen juist dit nummer veel te laat verscheen.

De eisen van de moderne zet-, opmaak- en druktechnieken oefenen een groeiende druk uit op kennis, kunde en geldmiddelen van de redactie. Dat zal ook het komende jaar nog voor problemen zorgen. Een van de oplossingen is het verstevigen en verzakelijken van de eindredactie van KLEIO. We hopen dat dit snel en definitief geregeld wordt. KLEIO startte dit jaar met een nieuwe serie vraaggesprekken 'De geschiedenis vol-

gens...'. De bedoeling ervan is om mensen buiten de directe sfeer van het geschiedenisonderwijs en geplaatst op posten van enige maatschappelijke importantie te vragen naar hun visie op de waarde van het geschiedenisonderwijs in Nederland. De redactie streeft ernaar zo een gevarieerd aanbod van meningen te brengen.

De redactie vindt het belangrijk de samenwerking tussen het geschiedenisonderwijs en de samenleving te intensiveren.

Wat betreft de ontwikkelingen op het gebied van ons vak stond 1989 in het teken van de eindtermendiscussie. KLEIO heeft dit zo goed mogelijk proberen te volgen voor haar lezers, in de overtuiging dat de uitkomsten hiervan in het komende decennium het werk van geschiedenisleraren diepgaand gaan beïnvloeden, ten goede of ten kwade. De invoering van de basisvorming, die in het huidige politieke klimaat nog meer wordt bespoedigd, zal een thema zijn waar KLEIO ruim aandacht aan gaat besteden.

Een ander aandachtspunt in 1990 zal de verhouding vakwetenschappen geschiedenis zijn. Natuurlijk dook deze problematiek al vaker op in de kolommen, maar een systematischer en geregelder behandeling van aspecten van dit probleemveld lijkt ons voor onze lezers van groot belang.

Aan het eind van deze lang niet uitputtende inventarisatie van wat was en wat komen gaat nog dit: wij zijn trots en blij dat de Huib de Ruyterprijs voor 1989 naar ons redactielid Tineke Bogaerts is gegaan. Het blad steunt op de belangeloze medewerking van veel redactieleden en auteurs, maar haar inspanningen verdienen het om op deze speciale manier gehonoreerd te worden.

Guus Peek,
voorzitter van de redactie.

Jaarverslag van de Commissie PA-BO

Samenstelling

De commissie begon het vergaderjaar met drie leden, die onderling de functies als volgt hadden verdeeld:

voorzitter: Cees van der Kooij
secretaris/penningmeester: Frie Kolen
lid: Aad van Zeyl

Rond april kreeg onze commissie versterking in de persoon van Theo Beker, die verbonden is aan de Open Universiteit en daarnaast ook werkzaam is op de Hogeschool van Middelburg. Op het moment zijn dus twee commissieleden uit de PABO-wereld afkomstig en komen er twee uit het basisonderwijs.

Anita Bulet heeft in verband met haar vele werkzaamheden onze groep verlaten.

Aktiviteiten

Dit jaar hebben we vergaderd op 2 februari, 7 april, 19 mei, 23 juni en 30 november. Tevens werd er door onze commissie op 22 maart een studiedag 'Historische kinder- en jeugdliteratuur als hulpmiddel voor het geschiedenisonderwijs' georganiseerd.

Tijdens onze vergaderingen en daarbuiten hebben we het afgelopen jaar aan de volgende zaken gewerkt:

- a er is een opzet gemaakt om te komen tot een beoordeling van de Documentatiecentrum Uitgaven Informatie van uitgeverij De Ruyter. In dit geval betreft het hier alleen de deeltjes die met geschiedenis te maken hebben. Een aantal deeltjes is reeds volgens de door ons opgestelde lijst beoordeeld;
- b we hebben contacten gelegd met de Commissie COMIGO;
- c er is een studiemiddag historische jeugdliteratuur georganiseerd waar, naast een in-

leiding van onze voorzitter, mevrouw Tony Vos-Dahmen von Bucholz over haar werk en haar wijze van werken heeft verteld. Deze studiedag werd georganiseerd in samenwerking met uitgeverij Leopold;

d er is een opzet gemaakt om te komen tot een nieuwsbrief met als thema 'Het historisch jeugdboek als hulpmiddel in het geschiedenisonderwijs'. In deze nieuwsbrief zal ook de tekst van mevrouw Vos worden opgenomen.

e er is een criteriumlijst opgesteld waarmee onze commissie het geschiedenismateriaal voor de basisschool dat is uitgegeven door de NOT gaat beoordelen; op een later tijdstip zullen we onze bevindingen hieromtrent publiceren;

f tevens kwam aan de orde de nota over de kwaliteit van het natuuronderwijs op de PABO van een van onze zusterverenigingen;

g er werd aandacht besteed aan ontwikkelingen op het gebied van geestelijke stromingen en maatschappelijke verhoudingen voor de basisschool (invoeringsprogramma en nieuwe methoden);

h de contacten tussen onze commissie en het AB verliepen dit jaar uitstekend. Algemeen Bestuurslid Jet van Herwaarden woonde het grootste deel van onze vergaderingen als toehoorder bij;

i enkele commissieleden hadden contacten met SLO en CITO, daarnaast hielden we de vinger aan de pols met betrekking tot ontwikkelingen in het basisonderwijs zoals de nieuw te verschijnen methoden geschiedenis/wereldoriëntatie voor jonge kinderen. Ook waren er dit vergaderjaar weer contacten met de VALO.

Plannen voor 1990

Een aantal van de zaken die in 1989 gestart zijn zal in 1990 verder worden uitgewerkt. Wij denken hierbij aan de Nieuwsbrief, de Informatiedeeltjes, het NOT-materiaal. Een van onze taken zal weer zijn om alle nieuwe ontwikkelingen op het gebied van geschiedenis/geestelijke stromingen/maatschappelijke verhoudingen op de voet te blijven volgen en daarvan verslag te doen in de Kleio-krant.

Frie Kolen,
secretaris.

Jaarverslag Commissie 12-16 jarigen

De werkzaamheden van de commissie hebben in het verenigingsjaar 1989 geheel in het teken gestaan van de eindtermen basisvorming geschiedenis en staatsinrichting. De maandelijkse vergaderingen waren gewijd aan het bespreken van de rapporten, voorlopige adviezen en adviezen, zoals die door de Commissie Eindtermen Basisvorming wa-

ren vastgesteld. Nadat deze commissie het advies over de voorlopige eindtermen had gepubliceerd, zijn wij begonnen met de organisatie van de veldraadpleging.

Op 18 maart 1989 is deze gehouden in het De Bruijnelyceum te Utrecht, als middaggedeelte van de algemene ledenvergadering van de VGN. In KLEIO 1989/3 heeft Wim Rongen een verslag van deze vergadering gepubliceerd.

Nadat de commissie eindtermen medio september 1989 de eindtermen definitief had vastgesteld, kon onze commissie haar standpunt over dit advies uitbrengen aan het Algemeen Bestuur. Dit is gebeurd tijdens onze laatste vergadering op 20 september 1989, waarna we ons tot 'slappende commissie' hebben verklaard in afwachting van wat Den Haag in petto heeft met betrekking tot de eindtermen.

Maar ook daar moet men zich realiseren dat leraren geschiedenis en staatsinrichting liever niet het vat der Danaïden blijven vullen!

Gerard Twickler,
voorzitter.

Jaarverslag Commissie Lbo/Mavo

De Commissie Lbo/Mavo 'leeft' weer sinds april 1989 en bestaat uit vijf personen die eens in de maand bij elkaar komen. De commissie acht het haar belangrijkste taak om de positie van het vak geschiedenis en staatsinrichting binnen het onderwijsveld en de VGN te onderbouwen en te verstevigen. In 1989 heeft de commissie haar werkzaamheden gericht op:

Het advies Eindtermen Basisvorming: de commissie heeft in een schriftelijke reactie laten weten dat het advies, ondanks de sterke verbeteringen in vergelijking met de eerste versie, ongeschikt en onwenselijk is voor leerlingen van Lbo en Mavo.

Het CSE:

de commissie is in overleg met VGN bestuur en de CEVO over de inhoud en de structuur van het CSE. De welhaast desastreuze eindexamens van de laatste jaren gaven daar meer dan aanleiding toe.

Enquete onder docenten:

er is een vragenlijst opgesteld over problemen die leraren op Lbo en Mavo in hun vak tegenkomen. Deze enquête zal in het voorjaar van 1990 toegezonden worden aan alle scholen.

Met behulp van deze enquête wil de commissie een tastbaar inzicht krijgen in de specifieke vakproblematiek. Met de uitkomsten zal vervolgens aan VGN, overheid en uitgevers gevraagd worden om aandacht te besteden

aan en verbeteringen door te voeren voor het vak geschiedenis en staatsinrichting op Lbo- en Mavo-scholen.

Gebruikswaarde eindexamenboekjes: de commissie heeft uit eigen ervaring de conclusie getrokken dat het merendeel van de eindexamenkaternen niet meer dan een aftreksel is van de Havo/Vwo-boekjes en dus nauwelijks direct is geschreven voor onze leerlingen. Wij willen dit standpunt onderbouwen door het recenseren van de genoemde boeken met als belangrijkste criterium de gebruikswaarde in de les.

De resultaten van het onderzoek zullen in het voorjaar in KLEIO worden gepubliceerd.

Naast deze hoofdactiviteiten heeft de commissie zich in haar korte bestaan met vele andere werkzaamheden beziggehouden die al dan niet toevallig onder onze ogen kwamen.

Aktiviteitenplan 1990

De commissie heeft vier hoofdactiviteiten op haar programma staan:

- het houden van de enquête onder de docenten in het Lbo/Mavo-veld over de positie, inhoud en problemen met betrekking tot het vak geschiedenis en staatsinrichting. De enquête zal in het voorjaar worden gehouden en de resultaten zullen in het najaar gepubliceerd worden. De commissie is voornemens om op basis van de uitkomsten diverse werkzaamheden te ontplooiën om aan de geconstateerde problemen het hoofd te bieden;
- in het najaar van 1990 zullen speciale nascholingsdagen worden georganiseerd voor Lbo/Mavo-onderwijs, waarbij het CSE centraal zal staan. Op deze dagen zal niet zozeer de vakinhoud nader worden toegelicht, maar mogelijkheden voor concrete lesinhouden en werkvormen.
- in het voorjaar van 1990 wil de commissie een artikel publiceren in KLEIO waarin de gebruiksvriendelijkheid van de CSE-boekjes voor Lbo/Mavo-onderwijs ter discussie zal staan;
- het hele jaar door zal de commissie reageren op negatieve en positieve ontwikkelingen t.a.v. het vak voor het Mavo/Lbo-veld.

Verder verwacht de commissie haar relatie met diverse commissies en instellingen zowel binnen als buiten de VGN uit te bouwen en te verstevigen.

Jopie Daalmans
Ton Kampen
Theo Poot
Gerard Twickler
Jan de Vries

Jaarverslag Commissie Havo/Vwo

De commissie heeft in 1989 negen maal vergaderd, altijd te Utrecht.

Het jaar stond vooral in het teken van het CSE-geschiedenis en staatsinrichting en van de eindtermen basisvorming.

Ten aanzien van het CSE heeft de commissie naar aanleiding van het gesprek met de VGN-vertegenwoordiger in de CEVO een voorlichtend artikel geschreven in KLEIO over de totstandkoming van het examen. De bedoeling was duidelijkheid te verschaffen, daar waar jaarlijks op de examenbesprekingen vele vragen werden gesteld.

In de periode maart-mei werd de organisatie van de besprekingen rondom het examen ter hand genomen. Via de voorzitter, Peter Wester werden plaatselijk voorzitters voor de besprekingen aangezocht en werden scholen gereserveerd, zodat dit nuttige werk weer doorgang kon vinden. Uit de verslagen van de verschillende regio's kwam forse kritiek op het examen van bijna alle schoolsoorten. De commissie heeft deze kritiek doorgegeven aan de CEVO. Het bestuur van de VGN heeft naar aanleiding hiervan het verzoek aan de commissie gedaan nader te onderzoeken en aan te geven welke kritiek er was op de eindexamens van de afgelopen jaren. Vanuit het veld ontvingen wij vele reacties en suggesties tot verbetering. Op grond hiervan deden wij het bestuur een aantal aanbevelingen, die hopelijk leiden tot een verbetering van de eindexamens.

In december hebben vertegenwoordigers van de VGN, uit het veld, de Havo/Vwo Commissie en de Commissie Lbo/Mavo een gesprek gehad met de CEVO. Onze aanbevelingen speelden daarbij een rol. Ten tijde van het maken van dit verslag viel er over de uitkomst van dat gesprek nog niets te melden.

De Commissie Havo/Vwo heeft zich ook bezig gehouden met de eindtermen basisvorming. In een artikel in KLEIO hebben wij ons zeer verontrust uitgelaten over het eerste concept (zie KLEIO 1989/2). Op verzoek van de secretaris van de eindtermencommissie hebben wij een reactie geformuleerd op het tweede concept, waarin leerdomeinen geformuleerd worden. Daarin werd in positieve zin gereageerd op de onderverdeling van het vak geschiedenis en staatsinrichting in leerdomeinen, maar werden nog grote vraagtekens geplaatst bij bijvoorbeeld de differentiatie naar twee niveau's die moet worden aangebracht. Toegevoegd werden ook suggesties om o.a. het advies leesbaar te maken voor docenten. De commissie blijft de ontwikkelingen volgen.

Wij hebben een gesprek gehad met Clara Venema van het Landelijk Netwerk Ontwik-

kelingseducatie over de mogelijkheden van ontwikkelingseducatie in het geschiedenis-onderwijs en de bereidheid toegezegd mee te denken over de problematiek.

In het personele vlak heeft de commissie versterking gekregen van Elbert Roest en heeft Wilma Schellekens wegens verandering van werkzaamheden moeten besluiten uit de commissie te stappen zodat er wederom een vacature kwam, die inmiddels is bezet door Nico Stam.

Plannen: in 1990 gaat de commissie zich bezig houden met de structurering van de stofomschrijving van het CSE.

Voorts wil de commissie goed contact onderhouden met andere geledingen binnen de VGN en ze wil de ontwikkelingen die zich op onderwijsgebied voor doen nauwgezet en kritisch volgen. Dit geldt met name voor de basisvorming.

Jos van Ginkel,
secretaris.

Jaarverslag Didactiviteitencommissie

'...The past keeps knock-knock-knocking on my door...'
(L. Reed)

De commissie wist het afgelopen jaar in de persoon van Jan Baalbergen een bekwaam adviseur inzake reizen en excursies binnen te halen. Bezoeken aan de Vechtstreek en Praag zijn de eerste vruchten van deze samenwerking.

De commissie is zich bewust van het risico dat zij genomen heeft met de keuze voor een conferentie over 'Oral History' en beseft dat slechts een kleine doelgroep bereikt wordt. Dit was van meet af aan uitgangspunt met als achterliggende gedachte de identiteit van de commissie te versterken.

In dit kader verwelkomt de commissie ook het aanbod van vakdidactici om de gelederen te versterken. In het tertiair onderwijs heeft de vakdidactiek het onderspit moeten delven en het lijkt daarom noodzaak om in elk forum hun stem te laten weerklinken. De commissie, bedolven onder werkzaamheden die voortvloeien uit praktische taakstellingen, hunkert naar een bijdrage aan het inhoudelijke debat in het komend jaar.

Buiten genoemde excursies en de conferentie heeft de commissie ook dit jaar weer zorg gedragen voor de feestelijke jaarvergadering en een excursie naar de Waterlinie. In het kader van de 50-jarige herdenking van mei '40 staat de feestelijke jaarvergadering in 1990 in het teken van militaire geschiedenis.

De commissie heeft afscheid moeten nemen van Roel Verstaen, die zijn werkzaamheden niet langer kon combineren met werk voor de commissie. Wij zullen zijn kritische bijdrage node missen.

Arend Schulp,
secretaris.

Jaarverslag Onderwijs Advies Commissie

Samenstelling

De OAC startte het afgelopen jaar met zes leden die de functies als volgt verdeelden: voorzitter: Jan Schopman

secretaris: Wim van Waardhuizen

leden: Hélène Budé-Janssens, Thea Roodhuyzen-Van Breda Vriesman, Jolanda Reitsma, Will Bouwman.

De leden zijn afkomstig uit diverse sectoren van het onderwijs.

Na een aantal jaren van instabiliteit, waardoor de commissie nogal wat wijzigingen meemaakte, hoopt zij in de huidige samenstelling haar voornaamste taak, het geven van - gevraagd en ongevraagd - advies aan het Algemeen Bestuur, te kunnen verwezenlijken.

Aktiviteiten

De OAC heeft het afgelopen jaar met een gemiddelde van eens per maand vergaderd, met uitzondering van de maanden juli en augustus. Via de kleio-krant werden de leden op de hoogte gehouden van onze activiteiten. Deze publikaties zullen ook het komende jaar weer plaatsvinden.

Op 9 oktober is de OAC op bezoek geweest bij het bestuur. Tijdens deze vergadering werd er openhartig met elkaar van gedachten gewisseld en werd ons gericht om advies gevraagd.

Tijdens onze vergaderingen van het afgelopen jaar werkten we onder andere aan de volgende zaken:

- de eindtermen basisvorming;
- onderzoek naar de stofomschrijving van geschiedenis en staatsinrichting in het staatsexamen;
- de nascholing (organisatie, aanbod, voorlichting);
- de presentatie van de VGN en het vak in de pers;
- onderwerpen van het CSE.

Plannen voor 1990

De OAC hoopt in de huidige samenstelling weer advies betreffende zaken van algemeen belang en ontwikkelingen die op korte of lange termijn wijzigingen in het (geschiedenis)onderwijs met zich mee brengen aan het bestuur te kunnen uitbrengen. Speciale aandacht zal er zijn voor het onderwerp 'organisatie' van de nascholing met

daaraan verbonden een eventuele herindeling van de afdelingen en de daaraan gekoppelde nascholingsproblematiek.

Wim van Waardhuizen,
secretaris.

Jaarverslag COMIGO

Vooraf...

De commissie bestaat uit vier personen. Inmiddels is gebleken dat dit voor de continuïteit en ook voor de uitvoering van een aantal zaken een te gering aantal is. De commissie is dan ook gestart met een campagne om extra commissieleden te werven. Wij zijn er nog steeds van overtuigd dat voor het vak geschiedenis en staatsinrichting een belangrijke taak is weggelegd bij de introductie van de informatietechnologie in het onderwijs. Het zou een gemiste kans zijn hier geen gebruik van te maken.

Kontakten met derden

Naast kontakten met VGN-leden is er ook op verschillend niveau contact geweest met gelijksoortige organisaties in binnen- en buitenland. Belangrijk zijn de kontakten met de Vereniging voor Geschiedenis en Informatica (VGI). Ook met een aantal buitenlandse onderwijsbelangengroepen op het gebied van computer ondersteund onderwijs bestaan kontakten. Daarnaast is er middels een in het vervolg van dit verslag te behandelen structuur contact met de overige 'vakken'.

Projecten

Het voor het voortgezet onderwijs belangrijke NIVO-project is in 1989 definitief afgerond. Dit betekende in concreto voor het vak dat subsidiëring van activiteiten en ontwikkeling van software uit een andere pot moest komen. Het PRINT-project is op dit gebied een soort voortzetting van het NIVO-project. Inmiddels is wel duidelijk gebleken dat de omvang van gelden voor ontwikkeling van software een stuk geringer is. Beoogd wordt een samenwerking tussen de vakken aardrijkskunde, geschiedenis en staatsinrichting en maatschappijleer.

Vakgerichte nascholing

Eveneens in het kader van het NIVO-project is dit jaar een vakgerichte nascholing op het gebied van geschiedenis en computers uitgevoerd. Enkele leden van de commissie zijn nauw betrokken geweest bij de ontwikkeling van deze cursus. In de uitvoering is eveneens geparticipeerd en wordt ook aandacht besteed aan de activiteiten van de commissie.

Literatuur

Middels tijdschriften en een beperkte aanschaf heeft de commissie gepoogd specifieke literatuur bij te houden. Vakspecifieke literatuur is niet ruim voorradig. Vandaar dat

gekozen is voor een zeer beperkt aantal publikaties.

Software

Inmiddels zijn er voor het Nederlands taalgebied verschillende software-pakketten verschenen voor het vak geschiedenis. Indien financieel haalbaar is COMIGO overgegaan tot aanschaf van deze pakketten. Ook is een aantal vrij beschikbare pakketten bij COMIGO aanwezig. Middels evaluaties, uit te voeren o.a. in opdracht van ECC, bekijken wij of een pakket in onze ogen (wat natuurlijk subjectief is) ingezet kan worden in het geschiedenis- en staatsinrichtingsonderwijs. In de Kleio-krant en door recensies worden de VGN-leden van deze ontwikkelingen op de hoogte gehouden.

Landelijk overleg vakwerkgroepen

COMIGO is dit jaar weer actief geweest in het landelijk overleg van de verschillende vakwerkgroepen. De commissie is ervan overtuigd dat overleg en waar mogelijk samenwerking met de verschillende disciplines gewenst is.

Dit overleg heeft geleid tot de mogelijkheid subsidie aan te vragen (bij het reeds eerder genoemde PRINT-project) voor een eventueel op te zetten periodiek, studiedag etc. Door reeds eerder genoemde oorzaken is hier nog geen gebruik van gemaakt.

Activiteitenplan 1990

De commissie heeft een aantal aandachtspunten opgesteld. Of deze allen even effectief kunnen worden gerealiseerd hangt mede af van de personele bezetting van de commissie. Vandaar dat in het onderstaande overzicht aan een aantal aspecten een hogere prioriteit zal worden toegekend.

- Registratie en evaluatie van software: beoogd wordt van elk verschenen pakket minimaal verslag te doen in KLEIO.
- Inventarisatie literatuur: ook buitenlandse uitgaven zullen hierbij niet uit het oog worden verloren.
- Deelname aan conferenties, tentoonstellingen etc.: om het belang van het vak in combinatie met de informatietechnologie te onderstrepen is het van groot belang deel te nemen aan dergelijke activiteiten. Leden van de commissie zijn al opgetreden voor o.a. de VGI en voor organisaties in België.
- Beschikbaar stellen van bestanden aan het onderwijs: in 1989 is COMIGO begonnen met de verspreiding van diskettes met databestanden voor het geschiedenisonderwijs tegen kostprijs. De belangstelling is boven verwachting groot. Hoewel arbeidsintensief, hebben we besloten hiermee door te gaan en deze activiteit mogelijk uit te breiden door ook interessante Public Domain-programma's aan te bieden.
- Verslagen en artikelen in KLEIO: gedacht wordt o.a. over een rubriek waarin ook

meer technische tips en trucs voor geschiedenisdocenten aan bod komen.

- Bijeenkomsten voor VGN-leden: hoewel in 1989 door communicatiestoornissen tussen bestuur en commissie uitgesteld, lijkt het de moeite waard om in 1990 een informatiedag voor geschiedenisdocenten te organiseren. De commissie zal hierover contact opnemen met het bestuur.
- Ontwikkeling van software: zelf iets te ontwikkelen lijkt gezien de noodzakelijke investeringen niet haalbaar. Mogelijk dat samenwerking met andere vakken een oplossing kan bieden. Wij zullen dit onderzoeken en tevens onze stem laten horen richting uitgevers.
- Beschikbaar stellen courseware: behalve naar het aanbieden van bestanden streeft de commissie ook naar het beter verspreiden van programma's en lesmateriaal, zoals o.a. ontwikkeld in het kader van het NIVO-project. De commissie zou het betreuren wanneer alles alleen maar bij een beperkte groep historici terecht kwam. Inmiddels vindt overleg plaats met de betrokken partijen.

Bart Munsters,
secretaris.

Jaarverslag Commissie Vrouwengeschiedenis

Vergaderfrequentie

In totaal zijn wij zeven maal bijeengekomen: op 17 februari, 10 maart, 14 april, 9 juni, 8 september, 17 november en 15 december. Vanaf september hebben we de duur van de vergaderingen verlengd om zo de hoge reisen vergaderkosten enigszins te kunnen drukken.

Aktiviteiten en taken die de Commissie Vrouwengeschiedenis ontplooid in 1989 in overeenstemming met haar doelstellingen (zie Jaarverslag 1988) waren de volgende:

- de didactiekconferentie Vrouwengeschiedenis en onderwijs "Met het oog op 1990" in samenwerking met de Tilburgse Hogeschool en het KLOV (13 en 14 januari);
- advisering eindtermencommissie basisvorming;
- een tweetal museummiddagen en een stadswandeling in het kader van vrouwengeschiedenis te Amsterdam;
- medewerking aan het themanummer Vrouwengeschiedenis, KLEIO 1989/9, dat in november verscheen;
- medewerking aan nascholingsconferenties in Leiden (30) september, Zwolle en Amsterdam (28 oktober);
- de strijd om het behoud van het KLOV: helaas heeft deze structureel niets opgeleverd en is het KLOV met ingang van 1 juli 1989 opgeheven;
- advies aan de Utrechtse Letterenwinkel

(RU) bij een onderzoek naar de positie van vrouwengeschiedenis binnen het voortgezet onderwijs;

- schriftelijk reageren op o.a. publicaties in Opzij, Spiegel Historiae en nieuw verschenen methoden.

Voor 1990 Staat het volgende op het programma:

1. het vervaardigen van lesmateriaal: een Kleio-Didactica op het gebied van vrouwengeschiedenis, Ideetjes mis-schieten...?, het vervaardigen van een lesbrief bij de tentoonstelling 'Bollenpelsters gevraagd. Seizoenarbeid van vrouwen in de Zuid-Hollandse bloembollensreek, 1900-1960';
2. het recenseren van pas verschenen publicaties op het gebied van vrouwengeschiedenis;
3. bij voldoende belangstelling worden in verschillende steden op 8 maart, Internationale Vrouwendag, wandelingen georganiseerd: 'Sporen van vrouwen';

Kortom

Ook dit tweede jaar hebben de leden van de Commissie Vrouwengeschiedenis met enthousiasme gewerkt aan de onderwerpen die op de agenda stonden en aan wat verder ter tafel kwam.

In de Kleio-krant vindt u regelmatig de weerslag van de activiteiten van onze commissie. Tevens vindt u daar aankondigingen van activiteiten en oproepen ter uitvoering van plannen en onderzoeken.

Ellen Marrenga,
secretaris.

Jaarverslag Commissie Volwasseneneducatie

Het werk van de Commissie Volwassenen Educatie van de VGN stond in 1989 evenals in het jaar daarvoor in het teken van de verzakelijking en de commercialisering van het onderwijs in geschiedenis en staatsinrichting aan de Nederlandse dag/avondscholen. Als zodanig liep de commissie in de pas met de marktgerichte tendensen die zich de laatste jaren in het hele volwasseneneducatie hebben gemanifesteerd. Verzakelijking kwam eveneens tot uiting in een nuchtere, praktische kijk op de modulering en op het eindtermendebat.

Het Seminar

In de activiteiten van de CVE is dit alles zichtbaar geworden in de vorm van een goed bezocht Seminar over de zakelijke kanten van het geschiedenisbedrijf. 'Kleio en de markt', op 11 maart te Amersfoort gehouden, gaf niet alleen inzicht in de commerciële mogelijkheden van het vak maar bood even-

eens de gelegenheid tot gedachtenwisseling over de wenselijkheid of onwenselijkheid van marktgerichte activiteit.

Daarnaast bood de studiedag natuurlijk volop gelegenheid om het werk van de VGN en binnen de VGN van de CVE in allerlei op het onderwijs gerichte publicaties te profileren. PR, het kan niet vaak genoeg worden herhaald, is van eminent belang voor onze banen en posities.

In concreto leverde 'Kleio en de markt' inzichten op in allerlei geprivatiseerd cursusaanbod, in kostprijsberekening, in de mogelijkheden van bedrijfsgeschiedbeoefening, in het aanbieden van streekhistorische cursussen, van reis/cursuscombinaties en van ad-hoccursussen, die inhaken op actuele trends (als voorbeeld diende een cursus over Schama en onze zeventiende eeuw).

Het Seminar heeft bij de Commissie Volwassenen Educatie een goed gevoel achter gelaten. Blijkens de evaluatie-enquete voldeed de studiedag en de bijbehorende congresmap ruimschoots aan de verwachtingen van de bezoekers. De dag zelf verliep organisatorisch voorspoediger dan de commissieleden hadden durven hopen. Tenslotte is de penningmeester van de commissie meer dan tevreden over de kosten/batenverhouding, omdat dankzij een goede opkomst van betalende Seminaristen en een ruime sponsoring door TeenerTwenTours/Perestroikareizen te Bilthoven slechts een beperkt beroep gedaan hoefde te worden op de garantiesom die het Algemeen Bestuur van de VGN ter beschikking had gesteld.

De commissie bezint zich op vervolgalternatieven in de sfeer van 'Kleio en de markt'.

SLO-Moduul

De leden van de commissie troffen elkaar in 1989 regelmatig op werkbijeenkomsten van de SLO onder de bezielende leiding van Eddy van Vliet die belast is met het concipiëren van de modulen van het volwassenenmavo. Commissieleden droegen met leesteksten hun steentje bij voor de moduul over 'kolonisatie en dekolonisatie'. Over de uitgangspunten en over de voortgang van de werkzaamheden werd intensief gediscussieerd. Het was plezierig om in die SLO-werkgroep aan een dergelijk concreet en voor ons gevoel vernieuwend product te werken. Wanneer de eindversie verschijnt (december 1989) zal de commissie deze van harte aan de collega's in het land aanbevelen. Niet ter discussie, maar ter implementatie.

Deelkwalificaties

Vanuit de Beleidsnotitie Modulering in het Voortgezet Onderwijs (juni 1988 en inmiddels door de Onderwijscommissie van de Tweede Kamer goedgekeurd) is per examen-vak een 'deskundige' gevraagd om zgn. deelkwalificaties te ontwikkelen. Een moduul immers moet in directe relatie tot eind-

termen komen te staan. Dankzij de moduul kan een leerling/cursist zich voorbereiden op een groep samenhangende eindtermen. Zo'n verzameling van samenhangende eindtermen nu is een deelkwalificatie. Enerzijds zijn deze dus de richtsnoer voor een moduul, anderzijds vormen zij een uiterst geschikt instrument om vanuit het voorbereidend onderwijs te schakelen naar het vervolgonderwijs. Zij bieden inzicht in drie aspecten die bij de aansluitingsproblematiek een rol spelen, de stof die de leerling beheerst, het gebruik dat de leerling van de stof kan maken (het gedrag), de situaties waarin de leerling deze stof kan gebruiken. Tenslotte moet nog worden opgemerkt dat de deskundige samen met een door het ministerie aangewezen resonansgroep de bestaande examenprogramma's als uitgangspunt diende te hanteren.

Vanwege het summier karakter van het vigerende examenprogramma is voor geschiedenis en staatsinrichting toen bedongen dat vooral het HEG-rapport en het Advies Eindtermen Baissvorming in het VO een grote rol konden spelen.

Het toeval wilde dat commissievoorzitter Marko Otten deze deelkwalificaties mocht ontwikkelen terwijl een ander commissielid, vice-voorzitter Bernardine Beenackers, in de resonansgroep plaats nam. In de vergaderingen van de CVE is op die manier vaak gediscussieerd over deze materie. Het gaf opnieuw een praktische dimensie aan het commissiewerk. Overigens is er inmiddels een afgerond werkstuk naar de staatssecretaris onderweg. Aan het hoofdbestuur en aan de verenigingsraad heeft de commissie over deze materie verslag uitgebracht.

Samenstelling

In de samenstelling van de Commissie Volwassenen Educatie is het afgelopen jaar weinig veranderd totdat Herman Lambooy recentelijk te kennen gaf dat het na dertig jaar VGN-werk tijd werd om 'af te bouwen'. Dat is een groot verlies voor de commissie, die Herman, vooral in de tijd van 'Kleio en de markt', heeft leren kennen als een betrouwbare, nuchtere en hard werkende collega. Commissieleden zoeken inmiddels naar versterking van de gelederen. Maar Herman blijft je natuurlijk missen.

Toekomstplannen

De bedreigingen voor het vak zijn, zeker in het volwassenenonderwijs, nog lang niet van de baan. De VAVO-wet, de wet op het Voortgezet Algemeen Volwassenen Onderwijs, is inmiddels ingediend en wordt waarschijnlijk in augustus 1992 van kracht. Daarmee komen de historici in het dag/avondonderwijs in de gevarenzone terecht, vanwege de te verwachten lump-sum/budgetfianciering, cursuuduurvermindering en urenkorting. Ook is de dreigende bezuiniging, die in het volwassenenonderwijs concreet op urenvermindering neerkomt per vak, per leerjaar, opnieuw in de begroting van het Ministerie van

O&W voor 1990 opgenomen. Vorig jaar is daarover al alarm geslagen bij het Algemeen Bestuur. Het moet helaas opnieuw.

De CVE van de VGN heeft voorts de geruisloze introductie waargenomen van het thans ook in het voortgezet algemeen vormend volwassenenonderwijs concurrerend vak maatschappijleer; het bestond als examen vak voorheen alleen in de MEAO-sfeer. Zelfs binnen de SLO is een begrotingsdiscussie gaande of de moduleringsenergie niet beter voor dit vak dan voor de geschiedenis en staatsinrichting kan worden aangewend; een discussie die zal worden geïntensiveerd als mocht blijken dat de SLO-moduul 'Kolonisatie en dekolonisatie' slecht zou verkopen. Dat heeft ons opnieuw geconfronteerd met een hechte vastbesloten vakgroep die allerlei vakinhoudelijke knopen heeft weten door te hakken om vervolgens zonder gekrakeel en unisono haar frontstellingen te betrekken. Vaak is de verzameling historici hiertegenover een weinig eenduidende, altijd twistende en dus kwetsbare beroepsgroep, die zich enerzijds laaft aan het, in het onderwijsveld steeds twijfelachtiger, adagium van de 'discussie zonder eind', maar die anderzijds klaagt over de toenemende afkalving van haar positie.

De discussies over de eindtermen basisvorming maakten dat dit jaar weer eens op pijnlijke wijze duidelijk. De CVE heeft zich in die discussie nauwelijks gemengd. Om praktische (het Seminar, de deelkwalificaties) maar ook om inhoudelijke en vooral dus om strategische redenen.

Antwoord moet volgens de CVE dan ook niet verkettering van het vak maatschappijleer zijn, maar meer eenheid, zelfvertrouwen en een commerciële instelling onder historici. Lobby-activiteit en PR moeten meer structureel geschieden; helaas ook onder vakgenoten, bijvoorbeeld onder wetenschappelijke geschiedbeoefenaren en niet bij de VGN aangesloten docenten.

In dier voege is, wellicht ten overvloede, het hoofdbestuur geadviseerd.

Marko Otten,
voorzitter.

Jaarverslag Atlantische Onderwijscommissie

Het jaar 1989 was voor de Atlantische Onderwijscommissie een zeer druk jaar. De vergaderfrequentie was meestal meer dan een keer in de maand.

In het begin van het jaar werd afscheid genomen van H.A. Niezink en werd als nieuwe voorzitter geïnstalleerd F. de Graaff.

In begin maart vond in Den Haag de jaarlijkse - wederom drukbezochte - onderwijsconferentie plaats. Ditmaal was het thema: De Bondsrepubliek en het bondgenootschap. Problemen en perspectieven.

Tevens verscheen lesbrief nr. 19: De BRD en het bondgenootschap: veertig jaar later. De auteur was Rob Meines.

Zelf was ik auteur van een leerlingenkrant, getiteld NL en de NAVO, een kwestie van vrede? Hierbij hoorde ook een videoband van de NOT, gemaakt door W. van der Spek.

Begin september bezochten de leden van de AOC plus enige genodigden het NAVO-hoofdkwartier in Brussel. Een zeer leerzame ervaring en zeker geschikt voor herhaling, mede gelet op de situatie in Oost Europa.

Gedurende het hele jaar is veel werk gaan zitten in de voorbereiding en organisatie van een internationale conferentie over 'NAVO, Koude Oorlog en veiligheidsbeleid. Een onderzoek naar geschiedenis- en maatschappijleermethoden' op 24 en 25 november in Den Haag. Het gelijknamige rapport heeft vrijwel alle kranten gehaald. Het is te hopen dat het daarin vervatte advies om geschiedenis en staatsinrichting weer verplicht te stellen en meer uren toe te wijzen realiteit moge worden.

Frits Kat,
VGN-vertegenwoordiger in de AOC.

Financieel jaarverslag 1989 en begroting 1990

Het jaar 1989 was weer een uitermate actief verenigingsjaar. Er is een behoorlijk beroep gedaan op de financiële middelen van de VGN. Ondanks een scherpe kostenbewaking zijn de lasten gestegen. Voor 1990 mag enige verlichting verwacht worden door een hogere opbrengst van de contributies. Dat wil niet zeggen dat daarmee de zorgen van de lucht zijn. Voor de toekomst zullen maatregelen genomen moeten worden om in ieder geval kostendekkend te werken.

Het ledental vertoonde in het jaar 1989 een stijgende lijn. Ledenwerfakties op nascholingsbijeenkomsten en CSE-besprekingen leverden een fiks aantal nieuwe leden op, maar helaas werd deze aanwas weer teniet gedaan door een fors aantal opzeggingen. Het bestand aan abonnees bleef het afgelopen jaar redelijk stabiel.

Voor de toekomst valt een afkalving van het ledenbestand te verwachten: veel ouderen maken gebruik van VUT of DOP en het aantal banen in de geschiedenissector zal niet noemenswaardig groter worden. De aanvangssalarissen in het onderwijs vormen voor veel jongere collega's een hindernis om lid te worden en tevens bestaat deze groep docenten voornamelijk uit deeltijdwerkers. Toch wil ik u voor 1990 opwekken uw sektiecollega's die nog geen lid zijn van de VGN te doordringen van het belang van onze vereniging en hen aan te sporen lid te worden.

Toelichting op de cijfers

1. Baten

Het bedrag aan inkomsten uit contributies en abonneegelden heeft het begrote bedrag overtroffen. Helaas hebben in de loop van 1989/90 leden en abonnees opgezegd en moesten 32 leden wegens wanbetaling van de ledenlijst worden afgevoerd. Per saldo daalde het ledental tegenover de aanwas van 1989 met 31.

De verkoop van Kleio-Didactica's en losse nummers van KLEIO vertoonde een grillig verloop. Er was voorzichtig begroot. Gelukkig vielen de inkomsten alleszins mee. Het begrote bedrag aan advertentie-inkomsten werd gehaald doordat in de laatste twee nummers van KLEIO een behoorlijk aantal advertenties kon worden opgenomen. Voor 1990 zal dan ook een actievare advertentie-acquisitie worden opgezet.

De reader *Vrouwengeschiedenis*, gesubsidieerd door het Ministerie van O & W, werd geheel uitverkocht en afgerekend met het ministerie. De VGN heeft uit eigen middelen een beperkt aantal exemplaren bij laten drukken aangezien de vraag nog groot was. De bundel 'Vrouwen in de twintigste eeuw' is dus nog steeds leverbaar!

Dankzij de goede adviezen van de heer Houweling heeft de VGN weer een behoorlijke rente kunnen ontvangen. De renteontwikkeling op de kapitaalmarkt was zodanig dat het begrote bedrag werd overschreden. De onvoorziene baten hebben wij te danken aan kleine overschotten in de nascholingsfeer.

2. Lasten

De uitgave van KLEIO is enigszins boven het begrote bedrag uitgekomen. Gestegen kosten van zetwerk zijn daar de oorzaak van. Ook Bestuur en Administratie overschreden de begroting. Het aantal administratieve handelingen is toegenomen door een groot aantal activiteiten: de verkoop van de readers en de nascholingsactiviteiten. Het Bestuur zag zich geconfronteerd met stijgende prijzen van vergaderlocaties. Door midden in het jaar uit te wijken naar een ander adres konden deze kosten worden gedrukt. Ook de vele activiteiten die het Bestuur het afgelopen jaar ontplooipte, drukten stevig op het begrote bedrag.

De commissies zijn over het algemeen binnen de begrote bedragen gebleven. De Commissie Mavo/Lbo kwam in de loop van 1989 - gelukkig - weer tot leven en is zich zeer actief aan het profileren. De intercommissie NHG-VGN vergaderde frequenter in verband met de eindtermendiscussie. De Didactiekcommissie zag zich geconfronteerd met vele vergaderingen en ontmoetingen buiten het normale vergaderschema om, om nascholings- en excursieactiviteiten gestalte te kunnen geven. Dat verklaart de hoger uitgevallen kosten.

De Huib de Ruijterprijs werd uitgereikt aan de eindredactrice van KLEIO, mevrouw T. Bogaerts-Stoopman, voor het vele voortref-

felijke werk dat zij verzet voor ons verenigingsblad KLEIO.

Er is in 1989 een actief ledenwervingsbeleid gevoerd dat een fiks aantal nieuwe leden opleverde. Er werd vooral geïnvesteerd in drukwerk, in het uitreiken van gratis exemplaren van KLEIO, in het huren van kraampjes op leermiddelenmarkten. Het gezicht van de VGN moest gezien worden.

Het beheer van het adressenbestand door een commercieel bureau werd in 1989 te kostbaar. Besloten werd uit het vermogen van de VGN een bedrag op te nemen voor de aanschaf van computerapparatuur. Wij zijn nu in staat de ledenadministratie en het adressenbestand geheel in eigen beheer bij te houden. De investering verdient zichzelf binnen twee jaar terug. U vindt op de lastenpost in dit verband een afschrijvingsbedrag voor inventaris van f401,79 terug.

In 1989 werd de eerste druk van de reader *Vrouwengeschiedenis* uitverkocht en afgerekend met het ministerie. Aangezien de vraag nog groot was is besloten voor een beperkte herdruk waarvan de kosten geheel voor de rekening van de VGN kwamen. Wij hopen deze exemplaren in de loop van 1990 te verkopen, aangezien het CSE-onderwerp in 1991 wordt herhaald.

Het afgelopen boekjaar moest afgesloten worden met een - gelukkig - klein negatief saldo. De heer en mevrouw Houweling hebben het afgelopen jaar het bestuur voortreffelijk met raad en daad ter zijde gestaan. Wij danken hen voor hun goede adviezen.

Begroting 1990

Ondanks een contributieverhoging is er een nadelig saldo begroot van ruim f13.000,-. De uitgave van KLEIO op het huidige niveau gaat in 1990 meer kosten. Aan het bestuur en de administratie zijn hogere bedragen toegerekend in verband met de stijgende werkdruk. De commissies zullen het met de hen toegemeten bedragen moeten doen. Goedkopere vergaderlocaties kunnen de kosten misschien drukken.

Het bestuur heeft ervoor gekozen een actief PR en ledenwerfbeleid te voeren. Wij zullen het komende jaar meer aan de weg timmeren, al dan niet samen met verwante organisaties. Ledenwerving vormt een hoge prioriteit.

H. van Duijsen,
penningmeester

Voorstel tot wijziging van de contributie

De huidige contributies zijn gebaseerd op schooltypen. Van veel zijden kwam kritiek op deze wijze van heffing. Met name nu de HOS de salarisering in het onderwijs drastisch gewijzigd heeft, is het voor de VGN zaak hierop in te spelen.

Wij willen de leden het volgende voorstel op de Algemene Ledenvergadering van 17 maart a.s. voorleggen:

Tot en met HOS-schaal 10 zal de contributie f90,- per jaar bedragen, voor leden met HOS-schaal 11 en 12 f105,- per jaar.

Leden die minder dan 15 lessen geven, ongeacht het vak, komen in aanmerking voor het reductietarief buitengewone leden. Het reductietarief blijft gehandhaafd op f75,- per jaar. Zij die hiervoor in aanmerking menen te komen, dienen voor 1 december van het jaar voorafgaand aan het nieuwe contributiejaar hun aanvraag bij de penningmeester van de VGN in te dienen.

Het abonnement blijft f85,- per jaar. Gezien het geringe aantal buitenlandse en buitenlands verblijvende leden willen wij voorstellen dit buitenlandse tarief te handhaven op f105,-, te vermeerderen indien noodzakelijk met f25,- luchtpostkosten.

Het partnerlidmaatschap wordt in dit voorstel op f130,- per jaar gesteld.

H. van Duijsen,
penningmeester.

Nagekomen

EXTERNE CONTACTEN EN AKTIVITEITEN

- *Contacten onderhouden met de vereniging van geschiedenisleraren in Nordrhein-Westfalen, contacten onderhouden met onze Vlaamse en Waalse collega's via hun respectievelijke verenigingen.*
- *Contact met de Ost-Akademie te Luneburg zal in de toekomst zeker leiden tot meer belangwekkende conferenties m.b.t. de ontwikkeling in de beide Duitslanden.*
- *De didactiekconferentie 1990/1991 waarbij gedachten uitgaan naar het thema Europese eenwording en integratie.*
- *De feestelijke jaarvergadering.*

NASCHOLING

Op het nascholingsaanbod in Nederland is moeilijk vat te krijgen. Er wordt getracht het aanbod via een vaste rubriek in de Kleio-krant onder uw aandacht te brengen. Wij zoeken daartoe nog steeds naar goede contacten met de opleidingen. In de persoon van de heer J. Kummerer, didactiekcommissie, beschikt de VGN nu over een coördinatiepunt. Als alle vormen van nascholing tijdig naar zijn adres worden gezonden kan hij in de Kleio-krant tijdig erover informeren. Wij werken aan hetere contacten en tijdige informatieverwerking.

EUROPA 1992

Het magische jaar '1992' nadert met rasse schreden. Met de zusterorganisaties in de EG zijn voorzichtige contacten gelegd. Plannen om te komen tot een vorm van samenwerking zijn reeds gelanceerd. Deze contacten moeten nog worden uitgebouwd. Wij zullen ons als VGN actief opstellen.

INVENTARISLYST HUISX WOLF ARONIUS KLEINLAGELAND ZWARTSLUIS.

Aantal	Omschrijving
	Voorkamer
4	Grapeaux <i>Leinwand</i>
1	ronde tarel
1	dressoir <i>Bureau</i>
1	schemerlamp gecombineerd met taretje <i>kleine lamp met taretje</i>
1	haardkachel met vloerplaat en achterplaat <i>wand</i>
1	spiegel
1	bloemenvaas
1	staande klok <i>enkele handklok</i>
1	schemerlampje <i>kleine schemerlamp</i>
6	kleine schilderytjes (portretten) <i>10</i>
1	grote schildery met gouden lyst
1	schildery (vrouwenportret)
1	pot <i>putt</i>
1	karpet met kleedje <i>Tapijt met Turkijepijl</i>
1	hanglamp <i>Pendell.</i>
1	vloerzeil langs de kanten <i>randleem der l. en r. kant.</i>
1	schoorsteenlooper <i>Kam in voorkamer</i>
9	gehaakte kleedjes <i>Handelmuustien</i>
1	muurdoek <i>Handkleid</i>
1	sierkaas (pul) <i>Kass</i>
1	stel overgordynen met roede <i>vorhänge mit Rute (?)</i>
4	vitrage gordynen met roede <i>Gardinen</i>
1	inhouddressoir als volgt: <i>Inhalt Dressoir unterstehend:</i>
1	koekschaal <i>Kuchenschale</i>
1	gebakstel (schaal met 12 bakjes) <i>Gebäckschale mit 12 Untertassen</i>
9	gezen-gebaksohaaltjes van glas <i>kleine glazen Gebäckschalen</i>
1	grote gebaksohaal van glas <i>grosse Gebäckschale</i>
1	glazen kaasspoep <i>glazene Kaasplaatje</i>
1	presenteerblaadje <i>Präsentierbrett</i>
1	ontbytstel (broodsohaal, 3 ovale sohaaltjes, 12 bordjes, 4 ronde sohaaltjes, 1 botervloot)
6	messenleggers van glas <i>glazene Messenbaksche</i>
6	kleine bakjes van glas <i>kleine glazen Schalen</i>
6	kelkbakjes
9	kleine glaasjes <i>kleine Gläser</i>
10	limonadeglaasjes <i>Limonadegläser</i>
1	bonbonstel (1 groot en 6 kleine bakjes) <i>grosse und kleine Bonbon schalen</i>
2	sierkopjes en sohoteltjes <i>Tasse, mit Untertassen</i>
6	ruitmesjes met stander <i>Obstmesser mit Ständer</i>
1	vruchtenlepel <i>Obstlöffel</i>
1	dryrschaal <i>Schale</i>
1	aschbak van glas <i>Aschenbecken</i>
1	cartonnen doos (voor sigaren) <i>Japaneschachtel</i>
1	oudholl. stoel <i>alt. holländische Stuhl</i>
1	2-persoons bed best. uit 4 kussens dekbed, 2 lakens, ondersprei.
1	waterpot <i>Kuchtopf</i>
1	gordynaal <i>Schrank mit Leinwand, Hängewand usw.</i>
1	kast vol lappen ondergoed, naalgereedschap enz.
	<i>Bettstelle für 2 Personen (4 Kissen, Rute, 2 Bettdecken, Unterwäsche)</i>

Boek van de maand

Bernard Bouwman bespreekt:

**Peter Gay, *Sigmund Freud. Zijn leven en zijn werk*.
Uitgeverij Tirion, Baarn 1989, 718 pagina's, prijs: gebonden f65,00, als
paperback f49,95.**

Het schrijven van een biografie is een hachelijke zaak. Immers, de biograaf moet altijd schipperen tussen de Scylla van *te veel* respect voor zijn studieobject en de Charybdis van juist *te weinig* respect. Heeft een biograaf te veel bewondering voor degene over wie hij schrijft, dan verwordt zijn biografie tot een schotschrift: het gaat er dan eigenlijk alleen nog maar om om aan te geven hoe geweldig zijn held wel niet is geweest. Heeft de biograaf daarentegen weer te weinig respect, dan verwordt de persoon over wie hij schrijft tot een mens als u en ik. Aardig om te kennen, wellicht, maar de lezer heeft dan toch de neiging zich af te vragen of zo'n gewone aardbewoner wel een boek van een paar honderd bladzijden verdient.

Het voortreffelijke van de Freud-biografie van Peter Gay ligt daarin, dat hij – mijns inziens – er in is geslaagd om beide valkuilen te vermijden. Zo is het hem gelukt om een zeer menselijk portret van de grondlegger der psychoanalyse te schilderen, zonder dat die menselijkheid Freud's genialiteit ter discussie stelt. Dit lijkt me een enorme prestatie, en ik zou daarom niet willen aarzelen om Gay's Freud-biografie als een klein meesterwerk te betitelen.

Hoe is Gay erin geslaagd om Freud af te schilderen als iemand die 'gewoon' is en 'bijzonder' tegelijk?

Het lijkt me dat hier met name op het specifieke karakter van Gay's duiding van Freud's leven en werk gewezen moet worden. Gay geeft namelijk een interpretatie van Freud, die ik zou willen omschrijven als 'anti-historisch' en 'psychoanalytisch'. Het 'anti-historische' element, onderstreept de bijzonderheid van Freud, terwijl het 'psychoanalytische' element Freud weer sterker bindt aan de rijen der gewone stervelingen. Laat ik dit toelichten.

wisseling. Wenen was de hoofdstad van een groot rijk dat in een proces van ontbinding was, zo wordt er gesteld, en dat maakte het tot een broedplaats voor nieuwe, revolutionaire opvattingen en theorieën. Wanneer men dus de originaliteit van grote Weense denkers uit dit tijdsgewricht wil verklaren, dan dient men vooral te kijken naar het bijzondere karakter van het 'fin de siècle' Wenen. Een dergelijke, 'historische' interpretatie (theorieën worden hier immers gezien als de 'uitdrukking' van een bepaald tijdsgewricht) is de laatste jaren – om maar een voorbeeld te noemen – naar voren gebracht om het denken van de filosoof Wittgenstein te duiden (ik denk hier aan het boek van Janik en Toulmin over 'Wittgenstein's Vienna'). Maar ook op Freud wordt deze benaderingswijze toegepast: Freud's theorieën, zo wordt er dan gesteld, kunnen slechts begrepen worden in de context van het Wenen van rond de eeuwwisseling.

Gay moet echter van een dergelijke interpretatie niets hebben. Het gaat niet aan, zo stelt hij keer op keer, om Freud slechts als de vrucht te zien van het fin de siècle Wenen. In een interview met het NRC-Handelsblad zei hij hierover: *'Het Wenen van Freud was gewoon niet het Wenen van Hoffmansthal, of van Wagner. Freud ging niet naar concerten of recitals, niet naar salons. Alle professionele medici die invloed hadden op Freud waren trouwens Duits, niet Oostenrijks. Freud had zijn ideeën net zo goed kunnen ontwikkelen als hij in Parijs of Berlijn had geleefd, in elke stad met een krachtige bourgeoisie en een universiteit'*.

Gay's Freud-biografie voegt hier nog een aantal elementen aan toe. Zo wordt Gay niet moe te herhalen, dat Freud zijn gehele leven een intense afkeer van Wenen heeft gevoeld. Ook onderstreept hij keer op keer dat Freud – zeker in de beginperiode van de psychoanalyse – in een volstrekt isolement heeft verkeerd, en dat het in het buitenland – met name in Berlijn – er veel beter voorstond met de psychoanalyse dan in Wenen zelf. Tenslotte wijst Gay op het intense bourgeoisiekarakter van Freud zelf. Freud heeft erg veel weerstanden in zichzelf moeten overwinnen, alvorens hij geloof kon hechten aan zijn eigen theorieën. Freud zelf was namelijk een 'burger' die – om maar een paar voorbeelden te noemen – het lichamelijke contact met zijn vrouw tijdens de verlovingstijd beperkte tot simpele kusjes en hartstochtelijke briefjes, en die – toen hij al enkele van zijn hoofd-

kleio

nummer 1/90
pagina's 24 en 25

De invloed van zijn omgeving

In recente jaren is er in de ideeëngeschiedenis veel aandacht besteed aan het bijzondere karakter van het Wenen van rond de eeuw-

werken had gepubliceerd – de Britse psychoanalyticus Ernest Jones waar-schuwde geen avances te maken naar zijn volwassen dochter Anna, omdat Anna nog zo 'jong' en 'onbedorven' zou zijn. Ook dit spreekt de visie tegen van Freud als denker, die als het ware met een antenne op zou van-gen wat er in de Weense ether circuleerde.

De invloed van zijn persoonlijke omstandigheden

Maar als de band tussen Freud en Wenen blijkbaar dus niet overschat mag worden, hoe is dan het genie van Freud te verklaren? Wordt Freud dan niet een soort 'deus ex machina', die vanuit het niets zijn theorieën uit de hoge hoed heeft getoverd? Stellig niet, aldus Gay, en hier komt hij dan met zijn eigen benadering van Freud op de proppen. Als je een zinvol perspectief op Freud wil hebben, zo stelt Gay, dan doe je er het beste aan om een *Freudiaans* perspectief te kiezen. Anders gezegd: je moet het ontstaan van Freud's werken relateren aan het verloop van zijn leven, en aan de (verborgen) conflicten die dat leven met zich mee bracht.

Mijns inziens is dit een meesterzet, omdat Freud hierdoor – zoals reeds werd aangegeven – tot de rijen der gewone stervelingen wordt teruggebracht. Freud was ongelooflijk bijzonder, omdat hij veel meer deed dan de atmosfeer van het Weense fin de siècle verklanken, maar hij was ook weer niet zó bijzonder dat geen enkele verklaringwijze op hem toepasbaar zou zijn: zijn werk kan zinvol worden geduid door het aan zijn persoonlijke leven te relateren. Het is deze combinatie, nu, van 'bijzonderheid' en 'gewoonheid' die ik zelf – nogmaals – het overtuigendste aspect van Gay's biografie vind.

Deze aanpak heeft echter nog een voordeel, en dat is dat Gay Freud zelf met psychoanalytische verklaringen te lijf kan gaan. Gay doet dat met veel verve en inzicht. Een aantal voorbeelden. Op het moment dat Freud in toenemende mate reserves begon te krijgen ten opzichte van zijn kroonprins Jung, schreef hij in een brief aan laatstgenoemde: *'Ik kan soms zo kwaad worden op mijn Weners, dat ik zou willen dat ze één achterste hadden zodat ik hen allemaal met één stok zou kunnen aframmelen'*.

Droog merkt Gay hierover op: *'Een veelbetekenende verschrijving verried echter Freud's verdrongen onbehagen over Jung: in plaats van "ihnen" – "hen" – schreef hij "Innen" – "u" –, aldus suggererend dat het Jungs achterste was dat een aframmeling verdiende'*.

Een onbeduidend voorbeeld wellicht, maar toch één van de vondsten waar het boek rijkelijk mee besprenkeld is.

Een tweede voorbeeld. Door wederom een verschrijving van Freud aan te geven, toont Gay aan, hoezeer Freud verlangd had om na de Anschluss Oostenrijk te verlaten: *'In zijn Chronik', zo schrijft Gay, 'waarin hij een laconiek verslag doet van deze gebeurtenissen, maakte Freud een verschrijving van het soort op de betekenis waarvan hij de wereld steeds weer had gewezen: in plaats van zijn vertrek te dateren op zaterdag 4 juni, schreef hij zaterdag 3 juni'*.

Gay's benadering blijkt ook erg zinvol om de ontstaansgeschiedenis van Freud's werk te duiden. Zo wordt de nadruk gelegd op de rol van de dood van zijn vader in de ontstaansgeschiedenis van de *Traumdeutung*, door Gay terecht als Freud's belangrijkste werk beschouwd: na de dood van zijn vader was Freud zichzelf gaan analyseren, en in die analyse was hij onder andere het Oedipuscomplex op het spoor gekomen. Ook geeft Gay een zeer plausibele verklaring voor Freud's aandacht voor het 'geval Schreber', en met name voor de verdrongen homosexualiteit in de waanideeën van deze Duitse rechter. Gay verbindt de aandacht voor Schreber met Freud's breuk met zijn 'intimus' Fliess. Nadat de vriendschap tussen Freud en Fliess op de klippen was gelopen, kwam Freud erachter dat er in die vriendschap stellig een homo-erotische component aanwezig was geweest. Deze aandacht voor de homo-erotische component in hemzelf had hem ertoe gebracht zich in Schreber te verdiepen. Overtuigend is ook, tenslotte, Gay's bewering dat Freud's latere preoccupatie met de dood, en met name met de zogenaamde 'doodsdrift', zeker niet los kan worden gezien van de ravages die de dood in Freud's persoonlijke leven aanrichtte, al dacht Freud zelf daar anders over.

Zwakke en sterke punten van Gay

Een dergelijke Freudiaanse benaderingswijze brengt makkelijk het gevaar met zich mee, dat men gaat 'overinterpreteren'. Helaas heeft Gay deze valstrik niet altijd weten te vermijden. Met name wanneer hij over Freud's vroegste jeugd spreekt, gaat hij enkele malen de fout in. Deze jongste jaren zijn natuurlijk altijd problematisch voor een psychoanalytische Freud-biografie: aan de ene kant is de psychoanalytische theorie geneigd om aan deze periode een buitengewoon belang te hechten, aan de andere kant

is het helaas zo dat over Freud's eerste jaren weinig tot niets bekend is. Ongelukkigerwijze is Gay de schaarse gegevens die er zijn, met een 'overkill' aan psychoanalytische theorie te lijf gegaan, en dat leidt soms tot gênante resultaten. Zo is het misschien voor Peter Gay een uitgemaakte zaak dat Freud's moeder beter leek te passen bij zijn halfbroer uit het eerdere huwelijk van zijn vader dan bij zijn vader zelf, maar uit Gay's tekst (en met name uit de bronnen waarop hij zijn tekst fundeert!) wordt toch nergens duidelijk dat de kleine Freud het hier nu zelf ook zo buitengewoon moeilijk mee zou hebben gehad. Ronduit lachwekkend is het feit dat Gay een 'erotische emotionele lading' toekent aan het feit dat Freud met een vriendje op vierjarige leeftijd een meisje had overvallen en op 'gemene wijze' (Gay heeft duidelijk sympathie voor het meisje!) haar bosje bloemen had afgepakt. Hier laat Gay duidelijk een steek vallen!

Toch zijn Gay's verklaringen in het algemeen vrij plausibel. Wellicht is hij bij zijn werk geholpen door het feit dat hij niet geplaagd wordt door een teveel aan bewondering voor Freud en de oude vos er af en toe flink van langs geeft. Zo vindt Gay Freud in zijn brieven soms wat al te onderdanig. *'Wanneer het aankwam op het uitdelen van vleide complimenten aan mensen met wie hij correspondeerde'*, zo schrijft Gay knorrig, *'deed Freud soms niet onder voor de kruiperigste hoveling'*.

Zeer kritisch is Gay ook over Freud's houding ten opzichte van Jung. Freud was er zo op gespitst, aldus Gay, om een respectabele, jonge, niet-Weense en vooral niet-Joodse opvolger te vinden, dat hij de verschilpunten tussen Jung en hemzelf wat al te gemakkelijk onder het tapijt schoof. Toen het uiteindelijk tot een breuk kwam, had Freud – aldus Gay – dat dan ook voor een groot gedeelte aan zichzelf te danken. Gay aarzelt ook niet om harde opmerkingen over Freud's werk te maken. Zo wordt Freud's behandeling van Dora (het jonge meisje dat met een wirwar van verhalen over seksuele betrekkingen in haar omgeving bij hem kwam en de behandeling na korte tijd afbrak) door Gay de grond in geschreven; Freud zou niet goed genoeg naar het meisje hebben geluisterd, en hij zou de situatie al te snel naar zijn eigen theorie toe hebben vertaald, Gay aarzelt ook niet om *Totem und Tabu* (het boek waarin Freud de wereldgeschiedenis laat beginnen met een collectieve vadermoord) als volkomen achterhaald van tafel te vegen.

Het is ook deze ondogmatische houding van Gay ten opzichte van Freud, die aan zijn biografie zo'n warm menselijk karakter geeft. Zo kan Gay alleen maar waardering opbrengen voor het feit dat Freud – in strijd met alle

regels van de psychoanalyse! – één van zijn favoriete patiënten (de Rattenman) bij hem thuis op het eten uitnodigde. Sympathie is ook Gay's visie op de relatie tussen Freud en zijn dochter Anna. Zoals bekend heeft Freud – in strijd met wederom alle regels van de psychoanalyse! – zijn dochter zelf in behandeling genomen. Gay veroordeelt dit niet, maar schetst daarentegen een bijzonder overtuigend beeld van de ambivalente houding van Freud ten opzichte van zijn jongste dochter. Terwijl hij aan de ene kant wilde dat Anna onafhankelijk van hem zou worden, was Freud ook eerlijk genoeg om te beseffen dat hij het zelf met een dergelijke onafhankelijkheid toch wel erg moeilijk zou hebben. Met de beschrijving van Freud's laatste levensjaren (toen hij ten prooi viel aan mond- en darmkanker en de ene pijnlijke operatie na de andere moest ondergaan) behoort Gay's beschrijving van de relatie tussen vader en dochter Freud tot de ontroerendste en overtuigendste stukken van de biografie.

Natuurlijk zijn er ook zwakke punten in Gay's biografie aan te wijzen. Zo is Gay toch wel erg snel geneigd om het 'Joodse' karakter van de psychoanalyse voor gegeven aan te nemen. Zoals bekend was Freud een Jood, en bestond het overgrote deel van de eerste generatie analytici ook uit Joden. Hoe is dit te verklaren? Kwam het omdat Freud zelf een Jood was? Kwam het omdat de Joden toch een beetje apart stonden van de 'burgerlijke' maatschappij en daarom ontvankelijker waren voor nieuwe ideeën? Of is er misschien iets in de Joodse traditie dat maakt dat de psychoanalyse daar een warmer onthaal zou vinden dan in de 'burgerlijke' maatschappij? Stellig zijn dit interessante vragen, en Gay maakt zich er hier iets al te snel van af. (Hij heeft daar, overigens, ook zijn redenen voor. Zoals bekend, heeft Gay zijn roem te danken aan de studies die hij over de Verlichting heeft geschreven. Het is daarom niet verwonderlijk, dat hij het Joodse aspect van Freud veronachtzaamt, en Freud afschildert als een 'Verlichtingsdenker'.)

Nauw verbonden hiermee is de vraag naar de ontvangst van Freud's werk. Toen Freud zijn theorieën begon te ontwerpen, werkte hij – Gay wordt niet moe het te herhalen – in een sterk isolement. Aan het einde van zijn leven is dat echter veranderd. Zo houdt een hoge Amerikaanse diplomaat zelf persoonlijk een oogje op de pogingen om Freud uit Oostenrijk weg te krijgen, en werd hij in Londen gevraagd om zijn handtekening te zetten in het beroemde oorkondenboek van de Royal Society. Vererende huldeblijken, en onwillekeurig vraagt de lezer zich af waar de 'omslag' heeft gelegen. Wanneer werd Freud beroemd en vooral waarom? Was het de Eerste Wereldoorlog die maakte, dat men opeens open stond voor het pessimistische karakter

van Freud's ideeën? Was het de ineenstorting van de burgerlijke maatschappij, die maakte dat Freud opeens acceptabel was geworden? En hoe komt het dat de psychoanalyse het eigenlijk al vanaf het begin zo goed in Amerika heeft gedaan? Is dit toeval, of heeft het iets met het specifieke karakter van de Amerikaanse maatschappij te maken? Al deze vragen komen eigenlijk op hetzelfde neer: in Gay's biografie ontbreekt een *sociologische* visie op de receptie van het werk van Freud. Gezien het uitgangspunt van Gay is dit begrijpelijk, maar het leidt er toch toe dat de lezer ietwat onbevredigd het boek dicht slaat.

Tenslotte

Toch overheersen voor mij de positieve aspecten van Gay's boek. Vergeten mag hier niet worden, overigens, dat de vertaling van de Engelse tekst naar het Nederlands zonder meer voortreffelijk genoemd kan worden. Een gouden greep is het ook, tenslotte, dat er in de tekst zelf geen voetnoten zijn gezet. Dat geeft aan de tekst een zekere esthetische kwaliteit, die Freuds goedkeuring zonder meer weg zou hebben kunnen dragen: was Freud er zelf niet altijd op gespist dat zijn teksten een zeker esthetisch genot te weeg zouden brengen?

Nog steeds wordt er door veel historici raar aangekeken tegen de psychoanalytische benaderingswijze. Gay's boek bewijst dat – mits juist toegepast – de psychoanalyse zeker tot een verdieping van het inzicht in de historische werkelijkheid kan leiden. Als zodanig dient Gay's biografie van Freud daarom als een hoogtepunt in de moderne geschiedschrijving te worden beschouwd.

RECENSIES

In 't kort

In 't kort is een rubriek waarin maandelijks de uitgaven die bij de redactie zijn ontvangen worden aangekondigd. Een selectie uit deze boeken wordt in een later nummer van *Kleio* besproken.

Over de groei en de veranderingsprocessen die Japan de afgelopen decennia doormaakte schreef R.G.T.M. van de Waterbeemd *Japan de nieuwe economische wereldmacht*. Het boek opent met hoofdstukken over de groei en spreiding van de bevolking en het politieke systeem, de historische ontwikkelingen en de betekenis van het fysische milieu voor het welvaartsstreven van de Japanners. Daarna volgt de beschrijving van de groei- en veranderingsprocessen in de energievoorziening, de industrie, de landbouw en de tertiaire sector. Van Gorcum in Assen verzorgde de uitgave. De prijs bedraagt f 39,50.

In de begindagen van de Egyptische dynastieke geschiedenis, tegen het einde van het 4e millennium v. Chr. werd het hierogliefenschrift uitgevonden. Over de beginselen die aan dat schrift ten grondslag liggen schreef W.V. Davies *Egyptische hierogliefen*, dat verscheen in de 'Schriftreeks' bij Fibula in Houten. *Runen* door R.I. Page is een ander deel in deze reeks. Het vertelt het verhaal van de vroegste inscripties op het Europese vasteland tot de tijd van de Vikingen en het verwante schrift waarin de Engelse taal in Angelsaksische tijden werd opgetekend. De deeltjes kosten f 19,90 per stuk.

In de bundel *Kaleidoscoop van de Oudheid* komen een zestiental Nederlandse oudhistorici aan het woord over hun specia-

lisme. Zij laten in deze essays zien hoe het perspectief op de Oudheid in de afgelopen decennia is veranderd en waarom dat is gebeurd. De redacteurs H. Sancisi-Weerdenburg en P.W. de Neeve lieten de bundel bij Wolters-Noordhoff verschijnen. De prijs bedraagt f 50,00.

W.J. de Jong schreef *Egypte's historie in een notedop* als inleiding in de geschiedenis van het oude Egypte, van de prehistorie tot en met de Griekse tijd. Uitgangspunt was dat bepaalde hoofdzaken uit deze geschiedenis snel en gemakkelijk konden worden opgezocht. De auteur noemt het zelf 'een boek voor beginners in de egyptologie'. Het kost f 34,50 en is te bestellen bij uitgeverij Djehoetimes in Amsterdam.

Bij Bert Bakker kwam *Homoseksualiteit in het klassieke Griekenland* uit van K.J. Dover. Centraal daarbij staat de manier waarop homoseksualiteit in de Griekse cultuur was ingebed. Naast literaire bronnen maakte Dover gebruik van afbeeldingen, wettelijke verordeningen en strafbepalingen om het beeld van de vriendschappen tussen mannen samen te stellen. De prijs van het boek bedraagt f 59,50.

Emmanuel Le Roy Ladurie beschrijft in zijn *Geld, liefde en dood in de Pays d'Oc* het gebied van de volksverbeelding aan de hand van het in Europa wijdverbreide sprookje 'De Dood als peter'. Het gaat daarbij om een soort Provençaalse Faust

die, in plaats van met de duivel, een pact sluit met de Dood. Le Roy Ladurie tracht zo de vele sporen die de Zuidfranse cultuur van de dood draagt aan te geven. De paperback-editie kost f 45,00 en verscheen bij Bert Bakker in Amsterdam.

Een nog befaamder Frans historicus, Jacques Le Goff, liet in vertaling *De intellectuelen in de middeleeuwen* verschijnen bij de Wereldbibliotheek. Prijs f 39,50.

Hij geeft in dit zeer leesbare boek een overzicht van een fenomeen dat in de twaalfde eeuw ontstaat: de intellectueel, die zich duidelijk onderscheidt van de priester en de monnik.

Bij Querido verscheen van Hélène Nolthenius *Moord in Toscane*, een heruitgave van haar twee boeken over Lapo Mosca, die ons meeneemt naar het middeleeuwse Toscane. Deze franciscaner bedelmonnik laat ons als speurder kennis maken met de bonte en wrede wereld van het Italië van de 14e eeuw. Dit soort boeken is nu in de mode, maar Nolthenius schreef haar Lapo Mosca's lang voor Eco's 'Roos'.

Over de Franse revolutie is de afgelopen tijd veel gezegd en geschreven. Van Simon Schama verscheen *Burgers*. Hij beschouwt de Franse Revolutie als een onderbreking in het proces naar moderniteit. Hij wil ondermeer laten zien hoezeer het Ancien Regime van het hof van Lodewijk XIV geneigd was tot innovatie en verandering. De wiskundigen in het Louvre, hete luchtballonnen boven Versailles en een vorst die kennis en vaardigheden bezit van een scheepsingenieur ondersteunen Schama's opvatting. De prijs van het boek bedraagt f 75,00 voor de paperback-editie. Gebonden kost het f 95,00. Contact is de uitgever.

De Franse revolutie in de Zuidelijke Nederlanden wordt belicht in *Bastille, boerenkrijg en tricolore*, dat verscheen bij het Davidsfonds in Leuven. De verschillende redacteurs, onder aanvoering van H. van de Voorde, beschrijven achtereenvolgens de politieke aspecten, het economisch leven, de kerk en het socio-culturele leven in de revolutietijd.

Bedoeld als handboek voor aankomende studenten, die in korte tijd de hoofdlijnen van de moderne Italiaanse geschiedenis willen leren kennen, verscheen *Geschiedenis van het moderne Italië. Tussen liberalisme en fascisme* van J. van Osta. De stof is rond drie kernthema's gegroepeerd: het Risorgimento (de 19e eeuw), de liberale periode (1861-1918) en de fascistische periode van 1918-1945. Het boek kost f 47,50 en verscheen bij Nijgh en Van Ditmar in Den Haag.

De geschade heerlijkheid beschrijft en analyseert het kiesgedrag van vrouwen en mannen en de activiteiten van mannelijke en vrouwelijke politici. Het behandelt vragen als: in hoeverre gaan vrouwelijke kiezers even vaak als mannen naar de stembus? Welke partijen hadden vooral baat bij de invoering van het actief kiesrecht voor vrouwen? Stemmen vrouwelijke kiezers massaal op vrouwelijke kandidaten? Monique Leijenaar schreef het boek als naslagwerk voor iedereen die zich interesseert voor de rol van vrouwen in de politiek. SDU is de uitgever.

Politiek per prent van Willem Langeveld wil de betekenis laten zien die de politieke prent vervult in het politieke proces. Periodes waarin karikatuur en satire een rol spelen worden afgewisseld met tijden waarin de prent nauwelijks aandacht trekt. Nagegaan wordt wat de oorzaken van dit verschijnsel zijn. Tenslotte heeft de auteur onderzoek gedaan naar de vaak amusante geschiedenissen die met sommige aanstootgevende prenten zijn verbonden. Ambo gaf deze 'inleiding tot de politieke beeldcommunicatie' uit. De prijs f 39,50.

Over de manier waarop pedagogiek aan Nederlandse universiteiten werd onderwezen in de periode 1900-1940 gaat de studie van Ernst Mulder *Beginsel en beroep*. Grote pedagogen zoals Gunning, Kohnstamm, Casimir en Waterink zijn daarbij de rode draad. Het boek is te bestellen bij het Historisch Seminarium in Amsterdam. Het kost f 45,00.

De geschiedenis van het Hoger Technisch Onderwijs in Nederland komt aan bod in *Van tussenlieden tot ingenieurs* van Hans Schippers (Stichting historie der techniek/ uitgeverij Verloren in Hilversum). De auteur gaat vooral in op de snelle groei van het aantal scholen rond 1920 en in de jaren na de oorlog waarbij de behoefte bij het bedrijfsleven en de overheid aan een goed opgeleid technisch middenkader een belangrijke rol speelde. Schippers belicht tenslotte nog een aantal aspecten van de beroepspraktijk van de middelbare en hogere technici.

Kees Torremans

JODENDOM EN ANTI-SEMITISME

Jan Stoutenbeek, Paul Vigeveno, *Joods Nederland. Een cultuurhistorische gids*. Querido, Amsterdam 1989, 310 blz., prijs f 59,50.

Het is opmerkelijk hoe weinig recente, voor een breed publiek toegankelijke literatuur er is over de geschiedenis van het Nederlandse jodendom voor en vooral na de bezettingstijd: de dissertatie van Selma Leydesdorff over het vooroorlogse joodse proletariaat in Amsterdam is, ondanks de status van zeer geleerde proeve goddank uiterst leesbaar, de *Herinnering aan Joods Amsterdam*, in 1978 door Philo Bregstein en Salvator Bloemgarten bezorgde 'oral history' in zijn meest elementaire vorm, is helaas al wat in de vergetelheid geraakt; het onvolprezen, warme *Memorboek* van wijlen M.H. Gans is gelukkig wel nog volop verkrijgbaar, maar met deze drie zeer uiteenlopende titels is de koek wel zo ongeveer op.

De uitgave van het in alle opzichten fraaie boek *Joods Nederland. Een cultuurhistorische gids* valt dan ook zeer toe te juichen, niet in de laatste plaats omdat de samenstellers zich niet hebben beperkt tot Amsterdam, maar in navolging van Gans ook de 'medie-ne', de provincie, de plaats geven die haar toekomt. Na een beknopte inleiding over de geschiedenis van de joden in Nederland tot op de huidige dag, voeren de auteurs de lezer in woord en beeld langs honderden overblijfselen van joodse cultuur in Nederland. Deze zijn niet altijd even spectaculair, maar zij zijn wel steeds boeiend, bijvoorbeeld als zij getuigen van de verstrengeling van godsdienstige en profane cultuur, of van de soms merkwaardige assimilatie aan de regionale of lokale culturen. Een van de aardigste kanten van het boek is, dat de auteurs zich niet hebben beperkt tot een beschrijving van de voor de hand liggende overblijfselen (synagoge, sjoel en begraafplaats), maar ook plaats hebben ingeruimd voor bijvoorbeeld industriële objecten en rijkelijk prozaïsche, maar daarom niet minder typerende uitingen van joodse cultuur als Sal Meijers broodjeszaak en zuurhandel De Leeuw in Amsterdam. Dit neemt overigens niet weg dat de cultuur die hier zichtbaar wordt gemaakt in hoge mate een elite-cultuur is.

Dit boek is een unieke gids voor de geschiedenisdocent die eens een verrassend andere excursie in eigen omgeving wil organiseren. Leerlingen vinden in het boek, ondanks het feit dat een literatuurlijst ontbreekt, tal van aanknopingspunten voor werkstukken over regionale en lokale joodse geschiedenis. Op veel plaatsen ligt de joodse cultuur nog steeds om de hoek van de straat.

Jan Ramakers

kleio

Enige tijd geleden was in het Anne Frank-
huis de tentoonstelling 'Antisemitisme. Een
geschiedenis in beeld' te zien. Het hier be-
sproken, gelijknamige boek begeleidde de
tentoonstelling als catalogus. Het boek wil
aan de hand van overvloedig beeldmateriaal
laten zien hoe de antisemitische beeldtaal
zich in de beeldende kunst, in spotprenten
etcetera heeft ontwikkeld en onder welke in-
vloeden (uitspraken en geschriften van in-
vloedrijke lieden, wetgeving, tractaten) dat
is gebeurd. Tot slot worden de gevolgen van
de ontwikkeling van het antisemitische vij-
andbeeld getoond: antisemitische maatregelen
en uitbarstingen van geweld. Het boek
beperkt zich daarbij niet tot de 'holocaust' en
haar recente voorgeschiedenis, maar be-
strijkt een periode die zich uitstrekt van het
vroege christendom tot op heden. Het hoofd-
stuk 'Omgaan met het moeilijke verleden'
laat zien dat ook de huidige samenleving
zich nog niet heeft kunnen bevrijden van een
antisemitische beeldtaal die al tweeduizend
jaar wordt gesproken.

Antisemitisme. Een geschiedenis in beeld
lijkt een op maat gesneden produkt voor het
geschiedenisonderwijs. Het beslist goed-
kope en toch mooi uitgegeven boek bevat
een schat aan afbeeldingen die zich uitstekend
lenen voor het leren werken met dit
soort bronnen. Toch lijkt de gebruikswaarde
mij, ook als ik afzie van de soms slordige en
demagogische rangschikking van de afbeel-
dingen, tamelijk beperkt. Zo concluderen de
samenstellers zelf al dat weliswaar de ui-
tingsvormen van het antisemitisme verande-
ren, maar dat de thema's hetzelfde zijn ge-
bleven. Er valt dus niet zo gek veel aan de
prenten te analyseren. Bovendien hebben de
auteurs zich in de begeleidende tekst wel erg
veel beperkingen opgelegd. Zij blijven heel
dicht bij de beeldtaal zelf. De lezer moet er
niet alleen maar naar raden hoe het mogelijk
is dat een in oorsprong theologisch stigma
zo'n fatale politieke en racistische lading
kreeg, maar zelfs de belangrijke vraag
waarom de antisemitische beeldtaal voor zo
veel mensen aantrekkelijk was (en is?),
wordt niet beantwoord.

De keuze van de auteurs is op zichzelf na-
tuurlijk volstrekt legitiem. Maar bij gebruik
van het boek in het onderwijs schuilt een ge-
vaar in die keuze. Een leerling die dit boek
zonder verdere toelichting inkijkt zal het
wellicht niet begrijpend en schouderophalend
naast zich neerleggen. En dat kan toch
nooit de bedoeling geweest zijn.

Jan Ramakers

VARIA

Ahmed Osman, *Vreemdeling in het dal der koningen*. Vertaald en bewerkt door Carlos Wolterman, Naarden 1989.

Op een winteravond, toen hij niet slapen kon, kreeg Osman de brainwave dat de Oudtestamentische Josef wel eens identiek kon zijn met Joeja, vizier tijdens de achttiende dynastie, wiens graf in 1905 gevonden is in het dal der koningen bij Thebe. Osman, journalist, docent en vertaler uit het Arabisch, besteedde twintig jaar aan het vinden van het bewijs.

Hiermee is tegelijkertijd de kracht en de zwakte van het boek gegeven. De kracht is de boeiende schrijfrant: het boek laat zich zo gemakkelijk lezen, dat men dreigt onkritisch mee te gaan met de speurtocht van de schrijver. De zwakte is dat Osman zo geobsedeerd is door zijn vondst, dat hij alle gegevens, die hij maar kan vinden ombuigt tot argumentatie voor zijn bewijs.

Zijn bronnen zijn Egyptische teksten, de Koran en het Oude Testament. Aanvankelijk lijkt het alsof hij als een jongleur met zijn elkaar versterkende gegevens speelt, bij nader inzien haspelt hij eigenlijk alleen van alles dooreen. Uitgangspunt is de merkwaardige tekst in Gen 45:8: '*Hij heeft mij gesteld tot vader voor Farao*' (niet zoals het NBG vertaalt: Farao's vader). Zijn these behelst tweeërlei. Josef en Joeja zijn identiek; en de tocht van de Joden naar Egypte is niet tijdens de Hyksosperiode, maar tijdens de achttiende dynastie. Met deze bewering vermoedt Osman een shokeffect te weeg te brengen, maar dat valt erg mee (of tegen?). Immers sinds jaar en dag brengt niemand de gegevens uit het boek Genesis meer in verband met de Hyksos en zeker de Josefnovelle niet. Ik dacht dat hier het grote misverstand van Osman lag. In het algemeen wordt het Josefverhaal als een Fremdkörper beschouwd in de aartsvadercyclus Abraham-Izaäk-Jacob, en gezien als een Joodse bewerking van een Egyptische novelle. Het is dan ook gebruikelijk om Josef niet als vierde aartsvader aan te merken, hetgeen Osman wel doet, overigens zonder argumentatie. Hoofdvraag is (filologisch gezien) naar mijn gevoel: is de term '(benoemen) tot vader voor (Farao)' een uitsluitend Egyptische of ook een Joodse zegswijze? Osman kiest voor een uitsluitend Egyptische interpretatie en komt dan tot de interessante conclusie dat na de Hyksosperiode (mirabile dictu) deze titel alleen bij Joeja voorkomt (1443/1435-1393/1378). Maar we lezen dezelfde uitdrukking ook in het Oude Testament in Richteren 17:10, een tekst die naar mijn gevoel geen Egyptische reminiscensies heeft.

Om zijn stelling Josef=Joeja aannemelijk te maken haalt Osman van alles overhoop, zinnig en onzinnig en, naar ik vrees te moeten zeggen, haalt van alles doorelkaar. Enkele voorbeelden mogen dit verduidelijken:

1. Enerzijds erkent Osman dat het boek Genesis betrekkelijk jong is; anderzijds suggereert hij dat de verhalen als historische bron zo oud zijn als de tijd waarin zij schijnen te spelen. Zo komt hij tot de uitspraak: ...mensoffers kwamen toentertijd niet voor... (naar aanleiding van het offer van Izaäk). Is dit nu de tijd van Genesis, of de tijd van Abraham? Dit wordt geenszins duidelijk.
2. Naar aanleiding van de zegen aan Jacob en Efraïm (geïdentificeerd met Eje) geeft Osman een beschouwing over de rechten van de oudste zoon, eraan voorbij gaand dat de tendentie van de Bijbelverhalen nu juist is, het tegen alle sociale regels in naar voren halen van de jongste. Deze lijn loopt van Seth - Josef/Benjamin - via David tot aan de verloren zoon toe.
3. Bewijsplaats beschouwt Osman ook dat in de tijd van de Hyksos strijdswagens in Egypte niet voorkwamen (wel tijdens de achttiende dynastie), terwijl in het Bijbelverhaal over Josef driemaal over Egyptische strijdswagens wordt gesproken. Nu vertaalt praktisch niemand het Hebreeuwse woord merkabah met strijdswagen. Zelf denk ik dat er meer gedacht moet worden aan een soort troonwagen, met ruiters escorte. Alleen de Engelse Bijbelvertaling, waarop Osman zich baseert spreekt over strijdswagens.
4. Osman verliest zich in reeksen van twijfelachtige ethymologieën, om alles maar Egyptisch te doen zijn.
5. Tenslotte komt de hele rataplan van het boek Genesis in de meest verouderde vorm weer op de proppen.

Mijn conclusie is dat het boek goed leesbaar is en informatief over Joeja, maar leg wel de gehele Josefgeschiedenis terzijde. Tenslotte over de vertaling nog iets. De vertaler is tegelijkertijd bewerker en laat duidelijk merken dat hij op grond van zijn kennis van het Egyptisch en het Hebreeuws zijn twijfels heeft over het gebruik van de bronnen door Osman. Jammer dat hij minder kennis heeft van het Nederlands. Het woord 'ogenschijnlijk' wordt gebruikt; relikwieën waar relictien worden bedoeld en naar mijn gevoel de absurde omschrijving ca 1114-1087, waar de term 'vermoedelijk' beter is. Ik vrees dat de schrijver in de bovenvermelde winternacht wat minder wakker was dan hij suggereert.

M. Roos

M. Bossenbroek en J.B.C. Kruishoop (red.), *Vluchten voor de Grote Oorlog. Belgen in Nederland 1914-1918, De Bataafsche Leeuw, Amsterdam 1988, 80 blz., geïll.*

Op 7 oktober 1914 begon de beschieting van Antwerpen door de Duitse artillerie. De Eerste Wereldoorlog was inmiddels twee maanden oud en de onneembare vesting Antwerpen was nog in de handen van de geallieerden. Een ware exodus was het gevolg. Meer dan een miljoen Belgen vluchtten de Nederlandse grens over. Onder hen bevonden zich circa 40.000 militairen.

Binnen een week begonnen overigens de besprekingen over terugkeer. In december waren nog 200.000 Belgische burgers in Nederland, een aantal dat in het voorjaar tot ongeveer de helft terugliep. Over deze 100.000 en de 40.000 geïnterneerde soldaten gaat dit royaal geïllustreerde boek.

Veel vluchtelingen werden, net als de militairen, ondergebracht in kampen, door de regering liever betiteld als 'vluchtoord'. De opvang van beide groepen was uiteraard principieel verschillend. Om neutraal te blijven diende Nederland de militairen te ontwapenen en achter slot en grendel te zetten. In de loop van de oorlog kregen ze steeds meer bewegingsvrijheid en velen werden tewerkgesteld bij bedrijven buiten de kampen. De situatie in de kampen was verre van riant.

Kou, honger en slechte verzorging waren in de winter van 1914-1915 oorzaak van een opstand in het kamp te Zeist, waarbij zelfs 8 doden vielen. In het laatste jaar liep de bevoorrading zo sterk terug, dat honden, katten en ratten in en rond de kampen hun leven niet meer veilig waren.

Belgische burgers die niet voor zichzelf konden zorgen (waaronder veel vrouwen en geïnterneerde mannen) werden in kampen ondergebracht. Deze vluchtelingen genoten slechts een beperkte bewegingsvrijheid. Gewoond werd in barakken, waarin elk gezin zijn compartiment had dat 's avonds en 's nachts met gordijnen afgesloten mocht worden. Voor ieder werd gepoogd arbeid of scholing te verzorgen. Hoewel de opvang trekken van internering vertoonde, overheersten naderhand, gezien de Belgische commentaren, toch de gevoelens van dankbaarheid. Op betaling van de opvang voor de burgervluchtelingen heeft de Nederlandse regering niet aangedrongen, maar de f 53 miljoen die de militaire internering gekost had is tot de laatste stuiver (in 1937) terugbetaald.

Het boek geeft naast de lotgevallen in en rond de kampen inzicht in de verhouding tussen Nederland en België voor en na de oorlog. Met name de Belgische annexatiepogingen komen aan de orde. Al met al een goed leesbaar boek over '... dit wat ongewone hoofdstuk in de marge van het grote drama', zoals Von der Dunk het in zijn inleiding stelt. Een kleine honderd foto's, spotprenten en kaarten maken het boek tot een levendig geheel. Aanbevolen.

Jan van der Leeuw

P. van der Eng, *De Marshall-hulp. Een perspectief voor Nederland 1947-1953. De Haan/ Unieboek, Houten 1987, 256 blz., prijs f 39,90.*

Wie de 20e eeuw behandelt zal ongetwijfeld het Marshallplan in de klas aan de orde stellen. Na het lezen van dit boek spreekt U alleen nog van Marshallhulp. Alleen al het feit dat er nu een op Nederland toegespitst en in de eigen taal geschreven boek beschikbaar is over dit onderwerp, betekent al een aanwinst voor de docent. Ook inhoudelijk is dit het geval. Van der Eng geeft een uitgebreid beeld van de context waarin die hulp geplaatst moet worden: nationaal en internationaal, politiek (ook koloniaal) en militair, sociaal en economisch, en publicitair.

Allerlei zaken rond de Marshallhulp worden door Van der Eng aan de orde gesteld. Hij toont aan dat de Marshallhulp in 1947 een waardig alternatief was voor een overheid die zich geplaatst zag voor een enorme de-viezenschaarste en zich bijna genooddaakt voelde in het economisch leven in te grijpen.

De hulp heeft overigens volgens Van der Eng bij lange na niet die bijdrage geleverd aan de opbloei van de Nederlandse industrie die er zo vaak aan wordt toegeschreven. Daarvoor kwam die hulp te veel terecht bij de voedingsmiddelen-, de textiel- en de luchtvaartindustrie en niet bij de ijzer en staal- en de chemische industrie die in de eerste *industrialisatienota* als 'speerpunt' waren aangewezen. Een meer uitgebreide cijfermatige onderbouwing van dit onderdeel zou het boek een nog grotere waarde kunnen geven. Van der Eng zegt namelijk niet wat de spankracht van de economie geweest zou zijn zonder de bijdrage aan bovengenoemde industrieën.

De onderlinge politieke spanningen en de houding van bijv. Lieftinck en Hirschfeld komen in het boek goed uit de verf. De rol van deze politici maakt weer eens duidelijk hoe personen een stempel op ontwikkelingen kunnen drukken en toont tevens aan hoe boeiend nader onderzoek naar deze personen zou zijn.

Van der Eng gaat in op de rol die de Amerikaanse politiek heeft gespeeld in de kwestie Indonesië. De tegenstand die er na verloop van tijd kwam, o.a. de dreiging om de hulp stop te zetten werd met name verwoord door de van meet af aan meest fervente tegenstander van de hulp, en dat relativeert de zaak dan weer.

Een zeer aardig beeld wordt geschetst over de campagne die de introductie van de hulp moest begeleiden. Hier is voor de eerste keer sprake van een groots opgezette voorlichtingscampagne (en reclame!) door de overheid. De Amerikanen wilden nog verder gaan maar werden afgeremd met de mededeling dat de Nederlander dan geen boterham meer zou nuttigen van het brood dat met graan gebakken was, bekostigd uit de Marshallhulp. Enquêteresultaten geven aan dat de (naams)bekendheid van de hulp enorm was. Ook de afbouw van de hulp komt ter sprake en duidelijk wordt dat, waar de hulp in 1947 geen dag te laat kwam, de watersnoodramp in 1953 ambtenaren in Den Haag deed verzuchten 'Dat hadden wij een maand eerder moeten hebben...!'.

Door het heldere beeld dat Van der Eng weet te schetsen en door de ruime context waarin hij het boek plaatst is dit werk een 'must' voor elke docent. De veelheid aan citaten (helaas zonder bronvermelding) biedt bovendien de gelegenheid het onderwerp met bronnen te larderen. Al met al is het een waardevol alternatief voor de geschiedenisdocent en ook voor met name vwo-bovenbouwleerlingen zou dit boek in de schoolbibliotheek niet mogen ontbreken!

Doky Verhagen

KLEIO

Onder de titel
KLEIO-DIDACTICA geeft de
VGN leerlingenmateriaal uit dat
na te bestellen is.

Nog leverbaar zijn:

- KD 1 'n Land zonder Leerplicht
KD 2 Van Sodom tot Rhijnau-
wen

Dit zijn leerlingenboekjes met
stevige kaft, geniet, ca. 24 blz.

Prijs:

- 1 t/m 4 ex. f 5,- per stuk
5 t/m 10 ex. f 3,50 per stuk
11 t/m 20 ex. f 3,- per stuk
meer dan 20 ex. f 2,50 per stuk
Alles inclusief porto.

- KD 6 Over Leven
KD 8 Suriname
KD 11 Het Algemeen Kiesrecht
in Prenten
KD 12 De lange weg naar
Ulongué. Een kleine ge-
schiedenis van Mozam-
bique
KD 14 Hoe de Sowetostraat zijn
naam kreeg
KD 15 Honderd jaar Landbouw-
geschiedenis 1880-1980

Dit zijn leerlingenboekjes met
stevige kaft, geniet, ca. 36 blz.

Prijs:

- 1 ex. f 5,50 per stuk
2 t/m 10 ex. f 4,50 per stuk
meer dan 10 ex. f 3,50 per stuk
Alles inclusief porto.

Mini-Didactica 2 De Gemeente
Dit zijn leerlingenboekjes van
20 pagina's, voorzien van multo-
perforatie; geen stevige omslag.
Prijs f 1,50 per stuk.
Er komen portokosten bij; voor
1 t/m 5 ex. f 5,-, voor 6 t/m 10
ex. f 7,50, voor 11 en meer ex.
f 10,-.

U kunt bestellen door overmaking
van het betreffende bedrag op
postgiro 128701 t.n.v. Penning-
meester VGN in Den Haag. Ver-
geet niet het gewenste nummer en
de hoeveelheid op te geven.

Nog leverbaar is:
**GESCHIEDENIS IN DE
LAGERE KLASSEN**
Brugklas- en onderbouwrapport
samengevoegd en herzien door
P.H.F. Gieles en J.C.M. Greep.
Prijs f 13,50 inclusief porto.

Rare mensen die
Indianen,
maar wat te denken
van die Spanjaarden...?

Voor 'spoedbestellingen' kunt u contact opnemen met de
redactie van Kleio tel. 03408-83576.

Inleverdata van kopij voor de Kleio-Krant

Wij streven er naar dat KLEIO in
de eerste helft van de maand in de
brievenbussen ligt. Om dat moge-
lijk te maken vragen wij u om u
aan deze data te houden.

ER KAN BEST WEL EENS VAN
AFGEWEKEN WORDEN IN
SPOEDGEVALLEN, MAAR
ALLEEN NA OVERLEG
VOORAF MET DE EIND-
REDACTEUR.

Datum dat de berichten uiterlijk
gearriveerd moeten zijn:

aprilnr.	7 maart
meinnr.	10 april
juninnr.	9 mei
julinr.	13 juni

De aard van de KLEI-KRANT
vraagt om berichten, niet om
artikelen.

Toesturen aan de eindredacteur:
T. Bogaerts, Omloop-West 9,
3402 XM IJsselstein, tel. 03408-
83576.

Voor docenten is in 1988 verschenen:

**VROUWEN IN DE
TWINTIGSTE EEUW**
De positie van de vrouw in
Nederland en de Verenigde Staten
van Amerika 1929-1969

Als achtergrondinformatie bij het CSE
1990 en 1991 onontbeerlijk!

De bundel is te bestellen door het
overmaken van f 29,50 (bij bestelling
van twee of meer exemplaren f 24,50)
op Postbanknummer 128701 t.n.v.
Penningmeester VGN in Den Haag.

KLEIO KRANT

Welkom aan de nieuwe leden

Dit jaar hebben ruim honderd geschiedenisdocenten zich aangemeld als nieuw lid van de VGN. Zij deden dit uit welbegrepen eigenbelang: juist in een tijd waarin de perspectieven op een baan in het onderwijs weinig rooskleurig zijn is het belang van een vakorganisatie evident.

In vele overlegsituaties met beleidsmakers (politici en/of beleidsambtenaren op het ministerie) heeft de VGN getoond haar mannetje/vrouw-tje te staan.

Van de VGN mag men ook verwachten dat ze op de bres staat voor méér, voor een kwalitatief beter geschiede-

nisonderwijs en voor erkenning van het belang van ons vak. Voor méér dan de gemiddeld twee lesuren per week waarmee ons land pover afsteekt tegen andere Europese landen.

Voor een beter geschiedenisonderwijs, zeker ook op de basisschool. Gelukkig wordt ook daar het vak geschiedenis weer meer en meer gegeven in plaats van wereldoriëntatie, waar (de uitzonderingen daargelaten) veel leerlingen het historische aspect ten ene male misten.

Op de voet volgde de VGN de eindtermen in de basisvorming. Wat het aantal uren betreft zijn we er niet op achteruitgegaan, want door de komende invoering van ons vak in het Lbo gaat geschiedenis er in het totaal aantal uren zelfs op vooruit. Dat be-

tekent werk voor onze jonge collega's.

Het is zeer legitiem als het mes zo aan twee kanten snijdt!

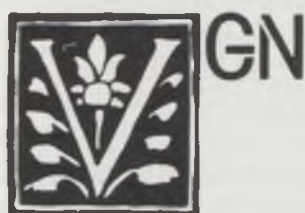
Voor dit alles heeft de VGN allereerst leden nodig. Het voeren van acties, het overtuigen van politici, het opstellen van plannen, het werk in de vele overlegstructuren waarvan de VGN deel uitmaakt, dat alles kost geld, veel geld zelfs. Goed besteed geld ook en daarom schromen we niet om te zeggen dat we feitelijk geen docent geschiedenis kunnen missen.

We hopen dat de vele nieuwe leden snel de weg in onze vereniging zullen vinden. De weg naar de afdelingen en voor velen ook de weg naar de

vele beleidsvoorbereidende en begeleidende commissies, zowel op afdelingsniveau als op het meer landelijke niveau. Bovendien vindt het Bestuur dat het vele (onbezoldigde) werk dat er wordt gedaan, ook daadwerkelijk gedragen moet worden door alle vakgenoten. Niet alleen in financieel opzicht. Ook een ieders stem moet worden gehoord om zo het beleid te kunnen bepalen.

Want de VGN met haar professionele lijfblad Kleio heeft niet alleen uw contributie, maar ook uw inzichten en uw werkkraft dringend nodig. Geschiedenis *moet* en we hoeven anno 1990 niet meer uit te leggen waarom!

Zonneke Matthee,
voorzitter VGN

Bestuur

Het ministerie heeft met ongebruikelijke voortvarendheid gereageerd op onze reactie op de brief van mevrouw Ginjaar-Maas van september 1989. De door ons geschetste problemen op korte en lange termijn, werden door het ministerie, in de persoon van de heer Stegeman, erkend en aangevat. Het gevolg was een druk reisschema voor een aantal VGN'ers naar Zoetermeer.

Allereerst moest er gezorgd worden voor examenonderwerpen voor 1992. Tot nu toe was de gewoonte dat de inspectie deze voordroeg, maar door dat deze zich terugtrok uit het examengebeuren was dit niet meer gebeurd. De laatste daad in dit verband van de inspectie was het voor de tweede maal afkondigen van de onderwerpen van 1990, met het doel het ministerie tot besluitvaardigheid te dwingen met betrekking tot de HEG. Het VGN bestuur stond niet meteen te springen in de ontstane leemte te stappen – wij realiseren ons maar al te goed hoe gevoelig de onderwerpen vaak liggen – maar andere vakverenigingen dragen deze verantwoordelijkheid ook. Daarbij bleek het een uitstekende mogelijkheid onze invloed verder uit te breiden.

Voor 1992 kozen we daarom voor een ad hoc oplossing. Wij adviseerden, zij het na wat ruggespraak op de verenigingsraad, het 'Interbellum in Nederland' en tevens 'Europa na 1945' te nemen. Wij hebben voorgesteld voortaan de VGN een aantal onderwerpen te laten voordragen, voorzien van een korte stofomschrijving. De staatssecretaris kan daar dan voortaan een keuze uit maken. Dit voorstel is overgenomen. Voor 1 mei kan elke commissie of VGN-lid een stofomschrijvingsvoorstel bij het bestuur indienen. Voor 1993 zullen twee onderwerpen binnen de caesuur van 1917 uitgekozen worden. Het idee van het ministerie om drie onderwerpen te nemen is voor 1992 en 1993 van de hand gewezen. Onze argumenten bleken steekhoudend, pas met de invoering van de HEG komt dit onderwerp ter sprake.

De stofomschrijving is al jaren een steen des aanstoots. Het feit dat dit een onbetaalde aangelegenheid was, maakte kritiek in feite onmogelijk. Wij hebben dan ook bepleit dat voortaan voor de stofomschrijving dient te worden betaald. Verder wilden wij voortaan leden voor de stofomschrijvingscommissie voordragen. Beide voorstellen zijn door het ministerie gehonoreerd. Voor één onderwerp van 1992 hebben we de gehele commissie kunnen voordragen, de andere hebben we kunnen aanvullen. Voor 1993 zullen we beide commissies voordragen.

Bij de samenstelling van een stofomschrijving zijn we uitgegaan van vier personen, iemand afkomstig uit de hoek van de wetenschap, een docent vakdidactiek, een Havo/Vwo en

Mavo/Lbo docent. Hun resultaat zal aan een klein gezelschap van deskundigen worden voorgelegd. Door de haast voor 1992 moeten de commissies reeds eind april hun werkzaamheden hebben afgerond. Wij wensen hen heel veel sterkte en wijsheid toe.

Maar naast deze korte-termijnproblematiek was er natuurlijk de afwijzing van de HEG. Ook daar is uitgebreid overleg over gestart. Er zijn in de brief van mevrouw Ginjaar-Maas een aantal vage redenen genoemd voor afwijzing, maar in het overleg bleek dat het hoofdzakelijk om een aantal specifieke knelpunten ging. Volgens het ministerie zijn deze zeer fundamenteel maar zo op het eerste gezicht lijken ze voor ons wel degelijk oplosbaar.

Er is afgesproken in de maand januari over deze knelpunten te spreken en deze op te lossen. Verschillende adviesinstanties zullen hierna geraadpleegd moeten worden. Verder volgens kan dan groen licht gegeven worden voor invoering van de nieuwe examenregeling voor 1994. De onderhandelaars zijn Nico Maarsen, voorzitter van de Commissie HEG, Doky Verhagen, voorzitter van de CEVO, Zonneke Matthee en ondergetekende van de VGN.

Ook in het overleg over het CSE op 1 december – waarover verder in Kleio een verslag – bleek de slechte stofomschrijving een van de belangrijkste oorzaken voor problemen bij het centraal schriftelijk eindexamen. Er werd dan ook een verzoek gericht aan het bestuur om actie te ondernemen ten aanzien van deze problematiek.

Het bestuur heeft besloten een ad hoc commissie in te stellen met de opdracht voor 1 mei een blauwdruk te ontwerpen voor een stofomschrijvingsmodel. Het is de bedoeling om bij de invoering van de HEG tot een meer structurele aanpak van de stofomschrijving te komen, maar de VGN kan zo nu al een aanzet hiertoe geven.

Het bestuur is de Havo/Vwo en de Mavo/Lbo commissie veel dank verschuldigd voor het rapport dat gemaakt is over de problemen rond het centraal schriftelijk examen. Wij hopen dat dit rapport met de resultaten van het overleg van 1 december er toe zal leiden dat er in de toekomst een beter examen kan ontstaan.

Op 9 december zijn een aantal historische verenigingen, op initiatief van de VGN, bijeen geweest om te praten over gemeenschappelijke mogelijkheden. Het begin was bemoedigend, al was het niet gemakkelijk een aantal concrete actiepunten te formuleren. Er is afgesproken in februari verder te praten en hiervoor nog een aantal clubs te benaderen. Er is een historisch platform in ontwikkeling gezet.

Wij doen er alles aan om PR te bedrijven. Het jubileum-nummer en het vrouwen-nummer zijn ruimschoots rondgestuurd. In verschillende bladen is daar aandacht aan besteed. Het ledenal van de vereniging stijgt weer, ook dit is een gevolg van actieve PR. Om de leerling geschiedenis in zijn pakketkeuze te laten betrekken willen we een poster maken, die onder de pakkende titel 'Geschiedenis, ook voor de toekomst' de scholen moet

ingaan. Verder zijn er plannen om met de Gamma vakken tezamen actie te ondernemen onder de noemer 'Kies compleet'. Er is een toenemende belangstelling voor algemeen vormende vakken merkbaar, wij moeten daar op inspelen. Vandaar ook onze uitnodiging aan de heer Vonhoff om op de jaarvergadering over de 'historical trained mind' te spreken.

Joke van der Leeuw-Roord

Oproep

In de afgelopen maand is er druk overleg geweest met het ministerie over de komende centraal schriftelijke eindexamens. Voor 1992 moeten wij snel adviseren over de onderwerpkeuzen, omdat de VGN hierover voor het eerst – maar wel erg laat – door het ministerie werd benaderd. Wij hebben toen voor de toekomst verzocht om vanuit de VGN voortaan een aantal voorwerpen te mogen voordragen, waaruit de staatssecretaris dan een definitieve keuze kan maken. Het ministerie is met dit verzoek accoord gegaan en wil per 1 mei 1990 een aantal onderwerpen ontvangen voor het examen van 1993.

Het bestuur verzoekt de commissies, maar ook *individuele VGN-leden*, met een voorstel voor een centraal schriftelijk onderwerp te komen. Voor 1993 zal dit nog binnen de censuur van 1917 moeten vallen. Het is de bedoeling dat het onderwerp van keuze wordt begeleid door een summier stofomschrijving, om aan te geven binnen welk kader het onderwerp zal worden gevat. Een onderwerp met stofomschrijvingsvoorstel dient uiterlijk 15 april bij het bestuur ingediend te zijn.

Wij hopen dat er voldoende creativiteit binnen de vereniging is om deze nieuwe uitbreiding van invloed van de VGN waar te maken. Wij zien uit naar nieuwe ideeën die aantonen dat er meer mogelijk is, dan tot nu toe het geval geweest is.

De Didactiviteiten Commissie organiseert voor VGN-leden en introducés

EXCURSIE naar PRAAG in de paasvakantie, 13 t/m 20 april 1990

Praag is een stad met een bijzondere sfeer en een indrukwekkend aantal monumenten. Zij staat garant voor een onvergetelijke reis. Wij bieden een programma waarvan u afwisselend gezamenlijk, in kleine groepjes en individueel zult genieten.

De geheel verzorgde 8-daagse reis kost ca. f 590,- (voor introducés ca. f 650,-) inclusief o.a. de informatiedag in Utrecht op zaterdag 13 maart, een infomap, busreis met luxe touringcar, hotel (2 persoonskamers met douche/bad en toilet) halfpension, excursies en alle entrees.

U kunt inschrijven door f 100,- over te maken op postgiro nr. 128701 t.n.v. Penningmeester VGN te Den Haag onder vermelding van 'Praag'. De inschrijving geschiedt in volgorde van betaling.

Nadere informatie bij Johan Raven (tel. 05109-4050).

EXCURSIE(S) naar de VECHTSTREEK

Zaterdag 12 mei 1990 een excursie naar het Rijksarchief van de Provincie Utrecht afd. kaarten, prenten en tekeningen (met een unieke verzameling over de Vechtstreek).

Maximum aantal deelnemers 20.

De kosten bedragen f 10,-.

Zaterdag 19 mei 1990 boottocht over de Vecht (van Loenen naar Zuylen) met zijn majestueuze buitenhuizen en pittoreske landschappen.

Een deskundige gids begeleidt de bootreis.

De kosten bedragen voor leden f 50,- (introducés f 55,-).

Indien gewenst kunt u alleen voor de bootreis inschrijven.

Inlichtingen en opgave bij Harriet Mulkens (tel. 05923-424) of bij Arend Schulp (tel. 020-6629386).

Commissie Mavo/Lbo

CSE en de Mavo

De Lbo/Mavo-commissie doet een onderzoek naar het gebruik van eind-examenboekjes op de Mavo. Vooral is zij geïnteresseerd in de vraag welke concrete problemen docenten tegenkomen bij het gebruik in de les van dergelijke boeken. Onderwerpen als vakinhoudelijke juistheid, aansluiting bij de leefwereld van de leerlingen, afwisselend lesmateriaal, zinvolheid en variatie in opdrachten, enzovoorts komen daarbij aan bod. Graag zou de commissie in bezit willen komen van positieve en negatieve ervaringen met de eind-examenboekjes. De resultaten van het onderzoek zullen in het voorjaar van 1990 in Kleio worden gepubliceerd.

Reacties naar de secretaris van de commissie: Jan de Vries, Röntgenlaan 8, 3553 GM Utrecht, tel. 030-422693.

Commissie Vrou- wengeschiedenis

8 maart 1990

Op initiatief van de Commissie Vrouwengeschiedenis organiseren verschillende VGN-afdelingen op donderdag 8 of zaterdag 10 maart in verband met de Internationale Vrouwendag 'stadswandelingen vrouwengeschiedenis'. De organisatie van deze wandelingen berust bij de afdelingssecretarissen. In die afdelingen waar wandelingen gehouden worden, hebben de VGN-leden, tegelijk met de uitnodiging voor de jaarvergadering, hierover bericht ontvangen.

Internationale Vrouwendag: enkele achtergronden

Dit jaar wordt op 8 maart de tachtigste Internationale Vrouwendag georganiseerd. Kopenhagen was de stad waar in 1910 het tweede internationale socialistische vrouwencongres plaats vond. Meer dan honderd vrouwen uit zestien verschillende landen waren vertegenwoordigd om gezamenlijk te spreken over gelijke rechten, algemeen kiesrecht en de bedreiging van de wereldvrede. Clara Zetkin (1857-1933), leidster van de

IS DE BURGEMEESTER DE BAAS?

Het magazine **CHOICE** zet scholieren aan het denken over maatschappelijk relevante onderwerpen. Beeld en tekst geven informatie, op basis waarvan zij hun standpunt kunnen bepalen. De vijfde uitgave van **CHOICE** behandelt, in het kader van de aanstaande gemeenteraadsverkiezingen, het lokale bestuur in ons land. Ter ondersteuning van de educatieve verwerking van **CHOICE** is bij iedere uitgave een bijbeho-

rende docentenhandleiding à f 7,50 per exemplaar verkrijgbaar. **CHOICE** is een initiatief van de algemene politieke vormingsinstelling M50. **CHOICE** is gratis en kan tegen vergoeding van de verzendkosten worden verzonden. Telefoon (030) 333494

M50

Stuur mij tegen betaling van de verzendkosten expl.
van **CHOICE 5** over 'lokaal bestuur' alsmede expl.
van de bijbehorende docentenhandleiding à f 7,50 per stuk.

BON

Naam
Adres
Postcode
Plaats
Stuur deze bon in een ongefrankeerde open enveloppe naar M50,
antwoordnummer 9039, 3500 ZA Utrecht.

Duitse vrouwenbeweging, was mede-organisatrice van deze groots opgezette conferentie. Haar naam was voor velen onlosmakelijk verbonden met de internationale vrouwen- en vredesbeweging. In Kopenhagen werd haar voorstel aangenomen om 8 maart tot Internationale Vrouwendag uit te roepen, een dag die moest dienen als symbool voor de strijd van vrouwen voor gelijkberechtiging en vrede.

De keuze voor 8 maart was niet willekeurig. Twee jaar eerder hadden op 8 maart vrouwen in de textielindustrie in New York actie gevoerd voor een acht-urige werkdag, betere arbeidsvoorwaarden en kiesrecht. Deze strijd was in veel landen bekend en maakte grote indruk. Vanaf 1912 wordt de Internationale Vrouwendag ook in Nederland gehouden. In die eerste jaren stond ook hier het algemeen kiesrecht en de bevordering van de wereldvrede centraal. In de jaren twintig en dertig hielden de strijdpunten verband met de economische wereldcrisis en de toenemende dreiging van het fascisme. Vrouwen wilden door het eisen van het recht op arbeid en een gezinsinkomen hun economische omstandigheden verbeteren. Door middel van demonstraties uitte men het ongenoegen over het opkomend fascisme in de samenleving.

Door de jaren heen kwamen zeer verschillende thema's aan bod. Zo eisten en ijverden vrouwen ondermeer voor recht op arbeid, een kortere werkdag, kinderopvang, legalisering van abortus en ontwapening. De thema's kunnen ieder jaar verschillen, maar 8 maart is vooral een dag die de verbondenheid van vrouwen met elkaar in hun strijd voor gelijkberechtiging en vrede beklemtoont.

Janneke Riksen

COMIGO Computers In het Geschiedenis Onderwijs

Nieuwe pakketten

In deze rubriek trachten wij vakgenoten op de hoogte te houden van nieuw verschenen software-pakketten. Deze keer willen we de aandacht vestigen op een tweetal pakketten van Wolters-Noordhoff. De auteur, Arie Wilschut, heeft voor eindexamenonderwerpen voor de komende jaren ('De positie van de vrouw in Nederland en de VS 1929-1969', en 'Tweede Wereldoorlog 1939-1946') vraag/oefenprogramma's gemaakt met zowel open als meerkeuze-vragen. Er is zowel een versie voor het Havo/Vwo als voor het Mavo ontwikkeld. De prijs van 'Software Oefenpakket Geschiedeniswerkplaats' bedraagt f 95,00. In een volgende Kleio zal een bespreking van deze pakketten te vinden zijn. Deze programma's kunnen overigens besteld worden via de Softwarecouponregeling voor het voortgezet onderwijs.

Mens- en maatschappijwetenschappen

Met ingang van dit nummer van Kleio zal er regelmatig nieuws verschijnen van de VALO Mens- en Maatschappijwetenschappen. Ter introductie volgt enige informatie over de taak en werkwijze.

Wat doet de VALO M en M?

De VALO M en M is te beschouwen als een inhoudelijke accountantsdienst van het Instituut voor de Leerplanontwikkeling (SLO). Zij heeft voor het hele leergebied (aardrijkskunde, economische wetenschappen en recht, geschiedenis en staatsinrichting, gezondheidskunde, maatschappijleer) in basis- en voortgezet onderwijs en volwasseneneducatie tot taak:

- het stimuleren van de discussie en meningsvorming in het onderwijsveld over vernieuwing en verbetering van het onderwijs;
- het onafhankelijk adviseren over de leerplanontwikkeling voor de mens- en maatschappijwetenschappen, mede op basis van de uitkomsten van de discussies in het onderwijsveld;
- het beoordelen van produkten, voordat deze in het onderwijsveld verspreid worden.

Zij voert deze taken uit door:

- het organiseren van conferenties, studiedagen en raadplegingen;
- het opstellen en verspreiden van discussienota's;
- het houden van enquêtes;
- het gevraagd en ongevraagd adviseren aan de SLO.

Hoe is de VALO M en M samengesteld?

De VALO Mens- en Maatschappijwetenschappen is in april 1986 voor een periode van drie jaar ingesteld. Deze periode is onlangs verlengd. De commissie bestaat uit de volgende leden:

- C.A.M. Baas-Hoffschulte te Hengelo (Ov.), docent maatschappijleer, voorzitter.
- J.J. van Belois te Zwolle, docent gezondheidskunde
- I. Rutgers te Den Bosch, docente geschiedenis en staatsinrichting.
- W.A. Friebel te Alkmaar, docent aardrijkskunde.
- C.A. Warmerdam te Vlaardingen, docent economie en recht.

Bureau VALO Mens- en Maatschappijwetenschappen

- A. Goedvolk, secretaris
Tel.: (053) 840365.
- A.H. Hesselink, secretariaatsmedewerkster
Tel.: (053) 840423.

Jubileum

Ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het *Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis* organiseert de redactie, in samenwerking met het IISG, een symposium onder de titel 'The future of women's history'.

Recente theoretische ontwikkelingen binnen vrouwengeschiedenis en de vraag naar de relatie tussen 'gender'- en vrouwengeschiedenis zullen centraal staan.

Als buitenlandse gastsprekers zullen optreden Natalie Zemon Davis (VS) en Gisela Bock (BRD), als co-referenten Marjan Schwegman en Mineke Bosch. De voertaal op het symposium is Engels.

Het symposium zal plaatsvinden op zaterdag 17 maart 1990 van 13.00 tot 17.30 uur. Na afloop borrel.

Plaats: het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam, Cruquiusweg 31 (contactpersoon Annemarie Woudstra, tel. 020-6685866).

Opgave is niet nodig.

'Alle leerlingen bij de les'

Het APS start 1 augustus 1990 een 2e ronde met een beperkt aantal scholen

Er zijn ervaringen beschikbaar uit scholen in Nederland die aantonen dat docenten met vrij eenvoudige veranderingen in staat zijn om meer leerlingen actief bij de les te betrekken en de actieve leertijd van de leerlingen in de les te vergroten. Het APS begint komend schooljaar een tweede ronde met het project, waar deze thematiek op praktische schoolgebonden wijze zal worden uitgewerkt (Lbo tot en met Vwo).

Het APS sluit met de betrokken scholen een driejarig contract. De school neemt daarbij een deel van de kosten van de begeleiding op zich. De scholen krijgen dan gedurende drie jaren tussen de acht en twaalf dagen begeleiding per jaar. De school verplicht zich om een contactpersoon aan te stellen en een projectgroep in het leven te roepen, die samen (met de schoolleiding) verantwoordelijk zijn voor het verloop van het project in de school.

Bij de schoolgebonden begeleiding hoort ook het mee organiseren en geven van studiedagen en trainingsbijeenkomsten op de school voor de docenten.

De manier van werken in de school zal gericht zijn op het vergroten van de actieve leertijd van leerlingen. De aanpak is gericht op behoeften die de docenten in de klassensituatie ervaren en op het oplossen daarvan met behulp van studie- of trainingsbijeenkomsten, eventueel ondersteund door lesobservaties. Aparte aandacht is er voor de staf/werkgroep, de contactpersoon met het APS-project en de schoolleiding, ook door middel van externe studiedagen.

Scholen, die in dit project geïnteresseerd zijn, nodigen we uit om bij het APS een voorlichtingsfolder aan te vragen. Dit kan door een telefoontje naar Hella de Boer, tel. 020-441815 of door een briefje te sturen naar het APS t.n.v. Hella de Boer, postbus 7888, 1008 AB Amsterdam.

Muziek in de Nederlanden

Op maandag 12 februari aanstaande start Teleac met de cursus 'Muziek in de Nederlanden, vanaf 1100 tot heden'. De cursus bestaat uit tien televisielessen, tien radiolessen en een cursusboek met vijf cd's.

In 'Muziek in de Nederlanden' wordt de muziek zoals deze vanaf 1100 tot heden is gespeeld en gecomponeerd met het verloop van het project in de school.

de 'Topkunst', is interessant - er bestaat immers geen top zonder basis - ook de straatmuziek, de huismuziek en andere amateuristische muziekbeoefening komen aan bod. Bovendien worden componeren en spelen van muziek, maar ook luisteren naar muziek steeds in nauw verband gebracht met het historische en sociaal-culturele klimaat waarin de muziek is ontstaan. Dus naast 'wat klinkt er en wie componeerde het?' wordt evenveel aandacht besteed aan: 'waar klinkt de muziek en waarom op dat moment?' 'Wie bekostigt en organiseert het?' 'Wie luisteren ernaar en hoe waardeert men het?'

Studiebegeleiding

Naast boek, cd's en televisie- en radiolessen, zullen er rondleidingen en activiteiten (zoals bijvoorbeeld lezingen en muziekuitvoeringen) worden gehouden in de Muziekafdeling van het Haags Gemeentemuseum. Deze activiteiten zullen plaatsvinden in het late voorjaar van 1990. Tevens zullen er in juni 1990 drie concerten worden gegeven in de Beurs van Berlage door het Nederlands Philharmonisch Orkest.

Televisielessen:

van 12 februari t/m 16 april 1990 iedere maandag van 21.25-21.55 uur op Nederland 3. De cursus wordt vanaf 28 mei herhaald.

Radiolessen:

van 13 februari t/m 17 april 1990 iedere dinsdag van 14.30-15.00 uur op radio 5. De cursus wordt vanaf 3 juli herhaald.

Het cursuspakket kost f 229,- en is te bestellen door overmaking van dit bedrag op postbanknummer 54.42.32 ten name van Teleac Utrecht, onder vermelding van 'Muziek in de Nederlanden'. Het cursusboek is ook in de boekhandel verkrijgbaar. Voor meer informatie kan men tijdens kantooruren contact opnemen met het Teleac-informatienummer: 030-946946.

Heemkennis

Onlangs heeft het Staring Instituut te Doetinchem samen met het Informatiecentrum Volkscultuur de publikatie *Heemkennis in het basisonderwijs* uitgegeven. De publikatie is de weer-slag van een regionaal project uitgevoerd op basisscholen in de Achterhoek en Liemers. Dit door het ministerie van W.V.C. gesubsidieerde project is echter niet speciaal op deze regio gericht; het geheel kan als landelijk model dienen voor leerkrachten die heemkunde in het onderwijs willen integreren.

Na inleidende hoofdstukken over vormingsdoelen, didactiek en methode worden enkele thema's uitgewerkt: wonen, leven, werken, mentaliteitsgeschiedenis en natuur en landschap. Zo komen in het deel 'mentaliteitsgeschiedenis' onderwerpen aan de orde als heksen, volksge-neeskunde en straffen in vroeger tijden, terwijl 'natuur en landschap' aandacht besteedt aan waterschappen en landschappen. Tenslotte is per thema een uitgebreide literatuurlijst opgenomen.

Heemkennis in het basisonderwijs heeft een omvang van ruim 200 (losse) bladzijden, geschikt voor een 2- of 4-ringsband. Het is te bestellen door f 27,50 + f 4,50 verzendkosten over te maken op postgiro 810806 ten name van Informatiecentrum Volkscultuur te Utrecht onder vermelding van 'Heemkunde in het basisonderwijs'.

Video 'Ze moeten het wonen nog leren'

Over het isoleren van ongewenste elementen aan de rand van de stad

Uit de recente discussie over burenoverlast blijkt dat sommige verhuurders bepaalde bewoners het liefst zouden wegsturen naar plaatsen waar ze geen plaats kunnen. Dat eenzelfde oplossing in de jaren dertig in Amsterdam is mislukt, is te zien in een dia-klankbeeld op video over de 'dorpen voor ontoelaatbaren': Asterdorp en Zeeburgerdorp. Onder begeleiding van een woningopzichteres moesten de zogenaamde 'asociale gezinnen' het wonen eerst maar eens leren in deze speciale dorpjes aan de rand van de stad, voordat zij werden toegelaten tot de kostbare nieuwbouwwoningen. Huurschuld, wangedrag en slechte bewoning waren de criteria om 'ontoelaatbaar' te zijn. De historici Wim Visscher en Marie-Anne van Wijnen interviewden voor de 15 minuten durende video vijf oud-bewoners over hun ervaringen.

Er wordt een beeld geschetst van het dagelijks leven, de bemoeienis van de leiding met de kinderen, het stigma waaronder veel bewoners leden, en het falen van het experiment. De 120 authentieke foto's laten zien hoe de architectuur van de dorpen speciaal ontworpen was om de bewoners een geregeld leven aan te leren: hoge ramen moesten voorkomen dat het straatleven te veel lonkte; alle kamers kwamen uit op de huiskamer, zodat de sociale controle binnenshuis optimaal was; met de kleur van de muurverf werd geëxperimenteerd om te zien welke kleur het meest rustgevend effect op de bewoners had; de woning van de opzichteres was strategisch gelegen om het hele dorp in de gaten te kunnen houden.

Voor informatie: tel. 020-735274 of 020-167603.

Het dia-klankbeeld is op VHS-video te bestellen door overmaking van f 75,- op girorekening 3249757 t.n.v. M.A. van Wijnen, Amsterdam, onder vermelding van 'Videoband "Ze moeten het wonen nog leren"'.
 (De afbeelding op de video is een reproductie van een historische foto van Zeeburgerdorp.)

Studiedag 'mondiale geschiedenis in het voortgezet onderwijs'

Op 27 maart 1990 organiseert de Universitaire Lerarenopleiding (UNILO) van de KU Nijmegen, samen met het Landelijk Netwerk Ontwikkelingseducatie (LNO) en de Lerarenopleiding van de Hogeschool Gelderland een nascholingsmiddag over de invulling van mondiale geschiedenis in het voortgezet onderwijs.

Doelgroep: docenten geschiedenis in het Lbo, Mavo, Havo en Vwo.
Plaats: Hogeschool Gelderland, Van Schuylenburgweg 3, Nijmegen.
Tijdstip: 15.30 - 20.00 uur.
Kosten: geen (inclusief maaltijd en consumpties).
 Alle deelnemers ontvangen een nascholingscertificaat.

Informatie over programma e.d.:
 Mevr. M. Koper, tel. 080-515697.
Inschrijving:
 Per briefkaart o.v.v. 'studiedag mondiale geschiedenis' en schooltype. Vóór 10 maart sturen naar: UNILO, Erasmusplein 1, 6525 HT Nijmegen.

Conferentie 'Derde Wereld in de klas' Thema 'Duurzame ontwikkeling'

Duurzame ontwikkeling wordt het thema van de jaren negentig, niet alleen in de rijke landen maar ook in de Derde Wereld. Milieuproblemen en duurzame ontwikkeling zijn niet meer los te zien van de Noord-Zuid-problematiek. Daarom organiseert de Universitaire Lerarenopleiding van de Katholieke Universiteit Nijmegen (UNILO) samen met het Landelijk Netwerk Ontwikkelingseducatie (LNO) en de Stichting Milieu-educatie (SME) over dit onderwerp op 16 en 17 maart 1990 een nascholingsconferentie.

Doelgroep: docenten aardrijkskunde, economie, geschiedenis en maatschappijleer in het Lbo, Mavo, Havo en Vwo.
Plaats: Woudschoten (Zeist).
Tijdstip: van vrijdag 16 maart 10.00 uur tot zaterdag 17 maart 13.00 uur.
Kosten: f 75,- per persoon (incl. overnachting, maaltijden en koffie/

thee). Alle deelnemers krijgen een nascholingscertificaat.

Informatie en programma:
 Mevr. M. Koper, tel. 080-515697.
Inschrijving:
 Per briefkaart o.v.v. 'conferentie ontwikkelingseducatie 16/17 maart '90' en vak/schooltype. Vóór 1 maart sturen naar: UNILO, Erasmusplein 1, 6525 HT Nijmegen.

Drents Museum Assen

'We hebben ze weer met genoeg bekeken'

De uitspraak slaat op het commentaar van de uitgever J.B. Wolters na het aanschouwen van een nieuwe serie tekeningen van Jetses. Bijna vijftig jaar lang was Cornelis Jetses de belangrijkste illustrator van deze bekende Groningse uitgeverij van schoolboeken en lesmateriaal. Samen met alle originele tekeningen en aquarellen is in het archief van Wolters (nu Wolters-Noordhoff) een groot deel van de correspondentie tussen uitgever en kunstenaar bewaard gebleven. Aan de hand van deze briefwisseling is een tentoonstelling met bijbehorend boek samengesteld. Niet alleen het eindresultaat

van Jetses' werk, ook verschillende schetsen en voorstudies zijn te bezichtigen. Zij laten zien op welke manier de kunstenaar te werk ging. Voor het begeleidende boek heeft auteur Rik Vos een catalogus gemaakt van al het werk van Jetses dat in opdracht van Wolters uitgeverij is verricht. Rudolf Geel, wetenschappelijk medewerker aan het Instituut voor Neerlandistiek van de Universiteit van Amsterdam, heeft ter aanvulling een artikel geschreven over de ontwikkelingen in het taalonderwijs rond de eeuwwisseling en de rol daarin van de illustraties van Jetses.

De tentoonstelling is tot 4 maart 1990 te bezichtigen. Daarna verhuist de tentoonstelling nog naar Museum Mr. Simon van Gijn in Dordrecht en naar het Goltziusmuseum te Venlo. Het begeleidende boek, met veel illustraties (waarvan enkele in kleur), volgt de tentoonstelling op de voet. De prijs ervan bedraagt f 20,00.

Historisch Museum Marialust

Sporen van een koloniaal verleden De komst van Indische Nederlanders naar Apeldoorn

Van 27 januari tot en met 18 maart 1990 presenteert Historisch Museum Marialust de tentoonstelling 'Sporen van een koloniaal verleden. De komst van Indische Nederlanders naar Apeldoorn'.

De band tussen Apeldoorn en Indië dateert al uit het eind van de vorige eeuw. In deze periode, de jaren rond de eeuwwisseling en in de jaren twintig en dertig verkozen verlofgangers en oud-Indiëgangers niet enkel Den Haag maar 'de tweede residentie-stad', op de Veluwe tot verblijfplaats, waar zij in een fraaie omgeving genoten van hun verlof of pensioen. De

onafhankelijkheid van Indonesië in 1949 zette een massale uittocht in gang. In de jaren daarna zouden de oplopende spanningen tussen Nederland en Indonesië steeds meer aanleiding zijn voor de overkomst van grote groepen repatrianten, wier positie in Indonesië niet langer houdbaar was. Een deel van deze Nederlandse staatsburgers streek neer in Apeldoorn dat rijk was aan veel pensionmogelijkheden. Daar werden ze in eerste instantie opgevangen door het CCKP, een bundeling van kerkelijke en particuliere initiatieven ten behoeve van de sociale zorg voor de gepatriëerden. Het CCKP nam het maatschappelijk werk in de zogenaamde contractpensions voor haar rekening, en speelde ook een rol bij het zoeken naar werk en huisvesting.

Aan de hand van foto's, brieven, documenten en voorwerpen geeft deze tentoonstelling een beeld van de vooroorlogse periode en van het verblijf van de Indische Nederlanders in Apeldoorn in de jaren van de repatriëring.

De tentoonstelling wordt begeleid door een brochure; prijs f 15,-. Voor het onderwijs is een lesbrief samengesteld. Gedurende de periode van presentatie van de tentoonstelling zullen videofilms over het thema worden vertoond.

Historisch Museum Marialust, Vredestrijderspark 10, Postbus 9033, 7300 ES Apeldoorn, tel. 055-216129.

Kent, en versint, eer datje mint

Vrijen en trouwen in Nederland 1500-1800

'Kent, en versint, Eer datje mint. Vrijen en trouwen in Nederland 1500-1800' is de titel van een tentoonstelling die op het moment door Nederland reist. Na de vertoning in Apeldoorn is hij in het Haags Historisch Museum te zien.

Bovengenoemd spreekwoord is een van de vele die de 17de-eeuwse schrijver/dichter en staatsman Jacob Cats in zijn boeken over liefde en huwelijk heeft opgenomen. Het is een waarschuwing om geen huwelijk aan te gaan op basis van alleen verliefdheid, geldzucht of 'vleselijke begeerte'. In allerlei opzichten moesten partners goed bij elkaar passen. Dit betrof zowel het karakter, als de leeftijd, de godsdienst of de stand waartoe men behoorde. Op vele manieren hebben schrijvers en beeldende kunstenaars in waarschuwende of adviserende zin hierop gewezen. Tussen ideaal en werkelijkheid bleven echter grote verschillen bestaan. Aan de gepropageerde kuisheid bijvoorbeeld hield men zich zeker niet altijd.

Aan de hand van schilderijen, prenten en talrijke voorwerpen wordt in de tentoonstelling aandacht besteed aan een aantal thema's: de opvoeding van het meisje en de jongen ter voorbereiding op het huwelijk; de plaatsen waar zij elkaar ontmoeten: op bruiloften en danspartijen, op het ijs of op de kermis. Verder worden onderwerpen belicht als de religieuze achtergronden van het huwelijk, en het voorechtelijk verkeer. Bij de trouwbelofte gaven de aanstaande echtelieden elkaar trouwpanden, bijvoorbeeld een huwelijkschart of een 'knottekistje'. Ook de bruiloft wordt in beeld gebracht. Op een tafel staan huwelijksgeschenken, een brandewijnkom, lepels, een stoof of een luiermant.

De expositie is voorbereid door het Historisch Museum Marialust in Apeldoorn en de Stichting Werkplaats Wetenschap en Maatschappij in Zeist. Na Apeldoorn en Den Haag zal de tentoonstelling nog te zien zijn in Roermond, Middelburg, Bergen op Zoom, Groningen en Amersfoort. Voor scholen is een videoband over 'De huwelijksfuik' en de bijbehorende brochure verkrijgbaar. De begeleidende publikatie (208 pag., 250 illustraties, waarvan vele in kleur) is verschenen bij Waanders Uitgevers in Zwolle en kost alleen in de museumwinkel f 29,50.

Noordbrabants Museum

3 februari-30 april

De Bourgondische Tijd In de late middeleeuwen beleefde 's-Hertogenbosch zijn grote bloei. Het was de periode omstreeks 1500, waarin de bouw van de St.-Jan zijn voltooiing naderde, en waarin Jheronimus Bosch zijn nu wereldberoemde drieliiken schilderde.

Als een van de hoofdsteden van het Hertogdom Brabant was 's-Hertogenbosch een belangrijk centrum van kunst en cultuur. De tientallen kerken en kloosters die in de stad waren gevestigd, voorzagen vele kunstenaars van opdrachten. Maar ook beoefenaars van de humanistische wetenschap vonden te 's-Hertogenbosch - *In Buscoducis* - een gunstig klimaat, evenals componisten en musici.

Tentoonstelling Om de bloeitijd van de Bossche cultuur nog eenmaal te doen herleven zijn tweehonderd werken bijeengebracht uit alle windstreken. Hoewel door de grillige loop van de geschiedenis veel verloren is gegaan, is het toch mogelijk gebleken een verrassend groot aantal kunstwerken afkomstig uit 's-Hertogenbosch op te sporen. Deze zijn nu voor enkele maanden naar hun plaats van oorsprong teruggebracht.

In negen zalen van het oude Gouvernement, speciaal voor deze gelegenheid ontruimd, worden schilderijen en grafiek geëxposeerd van en naar Jheronimus Bosch, grafiek van Alard du Hameel, beelden van Adriaan van Wesel en de Meester van Koudewater, tekeningen uit 's-Hertogenbosch van Saenredam, maar ook talloze handschriften met schitterende miniaturen.

De altaarstukken die Abraham Bloemaert maakte voor de kerk van de Clarissen en voor de St.-Jan worden getoond, bisschopsportretten van Rubens, evenals sculptuur van het beroemde oxaal uit de St.-Jan, dat zich nu in Londen bevindt. En daarnaast nog portretten, wapenschilden, edelsmeedwerk en textilia.

Bij deze tentoonstelling hoort een lesbrief, samengesteld met Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening.

Forse kritiek op leerboeken geschiedenis

Onder deze voorpagina-kop werd de honderdduizenden lezers van de *Telegraaf* op 4 november j.l. ingeprent dat er heel wat mis is met de in het voortgezet onderwijs gehanteerde geschiedismethoden en dat het gebruik van deze methoden met name resulteert in een 'Vertekend beeld bij scholieren over NAVO' (subkop).

Aanleiding tot deze voor ons vak wel bijzonder prominente berichtgeving was de presentatie van het rapport getiteld *NAVO, Koude Oorlog en veiligheidsbeleid. Een onderzoek naar geschiedenis- en maatschappijleer-methoden*, vervaardigd door een studietoelichting van de Atlantische Commissie onder leiding van prof.dr. J.C.H. Blom. Dat rapport werd op diezelfde dag aangeboden aan de kersverse staatssecretaris van Onderwijs Wallage en verspreid onder de deelnemers aan een tweedaags internationaal congres in de Ridderzaal over 'NATO in History and Civics Textbooks', georganiseerd door diezelfde Atlantische Commissie.

Dit congres was in zoverre een uniek gebeuren, dat voor het eerst auteurs van geschiedenis- en maatschappijleer-methoden, uitgevers van die methoden, vakwetenschappers (en NAVO-propagandisten) samenkwamen om zich te buigen over de kwaliteit van schoolboeken voor wat betreft een bepaald onderwerp. De internationale samenstelling van het ongeveer honderd personen tellende gezelschap verschaftte weliswaar enig inzicht in de veelal soortgelijke problemen in het geschiedenissen maatschappijleer-onderwijs (civics, social studies, politieke Bildung) in de VS, Groot-Brittannië, België en West-Duitsland, maar stond anderzijds een grondige gedachtenwisseling over de Nederlandse situatie in de weg.

Op de eerste dag van het congres kwamen vooral de vakwetenschappers aan het woord. Prof. Russel F. Farnen, directeur van de Political Science University of Connecticut (USA), Dr. Karl-Peter Fritzsche van het Institut für Internationale Schulbuchforschung (BRD), prof.dr. Luc De Vos van de Koninklijke Militaire Academie (België) en prof. Blom van de Universiteit van Amsterdam beoordeelden de behandeling van het onderwerp NAVO in de schoolboeken van hun land. Alledrie kwamen zij tot bedroevende conclusies over zowel de omvang als de kwaliteit van de geboden informatie. In de discussies benadrukte vooral Blom herhaaldelijk dat de schuld daarvoor niet gezocht moet worden bij de schoolboekauteurs, maar bij het geringe aantal lesuren geschiedenis; de schoolboeken zijn mede daardoor zo compact gemaakt dat van een goede inhoudelijke behandeling geen sprake kan zijn. Hij pleitte dan ook voor de herinvoering van geschiedenis als verplicht vak, voor uitbreiding van het aantal lesuren en voor (re)integratie van maatschappijleer in het vak geschiedenis en staatsinrichting.

De tweede dag was de beurt aan de didactici en de uitgevers. In hun bijdragen maar vooral in de daaropvolgende discussies werden de droevige bevindingen van de vakwetenschappers gerelativeerd. Zo werd gewezen op de beperkte rol van schoolboeken in het geheel van het onderwijs-leerproces, op de centrale rol van de docent daarin en op het belang van het aankweken van waarden en vaardigheden.

Ook kwam de eerste kritiek los op het rapport van de studiegroep. Nu men dat had kunnen lezen, bleek er nogal wat af te dingen op de werkwijze en de conclusies. De belangrijkste bezwaren waren: dat de 27 onderzochte methoden (13 geschiedenis, 14 maatschappijleer) weliswaar de meestgebruikte waren, maar dat de juist voor dit onderwerp zo vitale themaboekjes geheel buiten beschouwing waren gebleven; dat de kwantitatieve analyse aanvechtbaar was, omdat alleen gescored

'Vertekend beeld bij scholieren over NAVO'

was als de NAVO expliciet vermeld werd en niet als daar indirect naar werd verwezen bij de behandeling van Koude Oorlog, veiligheidsbeleid, bewapeningsrace en initiatieven tot vermindering van diverse soorten wapens. Het laatste woord over het rapport van de studiegroep is dus nog zeker niet gezegd.

Het belang van het rapport en van de conferentie ligt, zoals uit dit verslag ook blijkt, naar mijn mening niet zozeer in de behandeling van het thema NAVO. Over tal van andere onderwerpen zouden immers even droevige rapporten en even geanimeerde conferenties gehouden kunnen worden. Echt belangrijk vind ik dat er bij deze gelegenheid voor het eerst sprake was van een directe gedachtenwisseling tussen vakwetenschappers, auteurs, uitgevers en gebruikers van geschiedenis-methoden. Dat zou, speciaal voor de Nederlandse situatie, vaker moeten gebeuren om de kloof tussen vakwetenschapper en onderwijspraktijk kleiner te maken.

H.J.C. Termeer

Ingezonden brief

Het Kleio-recensiebeleid van schoolboeken

Het heeft me verbaasd dat de redactie van Kleio de bijdrage van M. van Rossem over de Koude Oorlog en Navo in schoolboeken (Kleio 1989 nr. 10) zonder enig commentaar publiceert. Eenzelfde reactie had ik eerder bij de recensie van J.C.H. Blom over bovenbouw-methoden (Kleio 1988 nr. 9) maar in het geval van Van Rossem in wel zeer sterke mate gezien zijn extreme opvattingen over hoe een schoolboek hoort te zijn. In beide gevallen gaat het in eerste aanzet om een wetenschappelijke beoordeling van de inhoud van schoolboeken, doch tegelijkertijd hanteren de scribenten in hun beoordeling ook andere criteria welke neerkomen op een voorkeur voor overzichtsgeschiedenis waarin veel verschillende onderwerpen aan bod komen en waarbij van de leerling niet meer gevraagd wordt dan het kunnen navertellen van de inhoud van het schoolboek.

In de recensie van Blom had ik verwacht dat de Kleio-redactie vervolgens een didactische beoordeling van deze methoden zou publiceren, maar dat is tot op heden niet gebeurd. Het is immers heel goed mogelijk dat een schoolboek waarin door universitaire specialisten geen enkel foutje is ontdekt en dat tegemoet

komt aan hun behoefte aan een volledig overzicht, toch voor een leerling als minder geschikt moet worden gezien. Het afgelopen jaar is in verband met de eindtermen een verhitte discussie gevoerd over het nut van overzichtsgeschiedenis voor het voortgezet onderwijs. De VGN heeft zich toen bij diverse gelegenheden fel verzet tegen krachten uit de universitaire wereld die dit soort geschiedenis voor het voortgezet onderwijs verplicht wilden stellen. Juist tegen deze achtergrond is het vreemd, niet dat Kleio woordvoerders van deze stroming uitnodigt en aan het woord laat vanwege hun specifieke deskundigheid, maar dat Kleio geen kanttekeningen plaatst bij hun didactische opvattingen.

Maar nu dus het stuk van Van Rossem, de aanleiding tot het bovenstaande. Een schoolboek krijgt van hem het predicaat 'een goede methode' als het veel aandacht besteedt aan de Koude Oorlog en de Navo. Boeken die het Pact van Brussel (1984) vermelden, krijgen een extra pluim, hoe meer feiten hoe beter. Veel boeken kunnen de toets van zijn kritiek niet doorstaan, het siert hem dat hij de handschoen opneemt en aankondigt dat hij het 'ideale hoofdstuk' in een imaginair schoolboek over deze problematiek zal proberen te schrijven. Ik neem aan dat dit hoofdstuk een uitwerking zal zijn van de interessante voordracht die hij hield over het ontstaan van de Navo in het kader van het psychologisch klimaat van de Koude Oorlog. Deze voordracht werd gehouden op de conferentie die de Atlantische Commissie in november j.l. organiseerde over het onderwerp 'Navo, Koude Oorlog en veiligheidsbeleid in schoolboeken' in welk verband Van Rossem ook de schoolboeken analyseerde. Zijn uiteenzetting ondervond bij de aanwezigen alom instemming en waardering; voorts kan Van Rossem goed schrijven, zijn hoofdstuk wordt dan ook een mooi hoofdstuk, dat staat vast.

Of het imaginaire schoolboek (vast wel voor 5/6 Vwo) waarin dit hoofdstuk zal verschijnen daarmee ook een goede methode wordt, is nog maar de vraag. Voor ieder onderwerp, ideaal uitgewerkt of niet, heeft immers een ander onderwerp moeten wijken. Hij erkent dit probleem voor de onderbouw, serieus geschiedenis-onderwijs is daar niet mogelijk, constateert hij. Maar het probleem van de stofkeuze geldt evenzeer, misschien nog wel meer, in de bovenbouw. In de onderbouw zijn nu eenmaal een aantal standaard-onderwerpen verplicht omdat het voor de meeste leerlingen eindonderwijs is. Pas in de bovenbouw kan je echt kiezen en wel in het voorlaatste eindexamenjaar. Van Rossem prijst *Historisch perspectief. Wereldgeschiedenis in de 20e eeuw. Boek 2 (1945-heden)* als een goede methode. Geen wonder, zelfs een apart boek voor de laatste 45 jaar, daar moet wel veel Koude Oorlog in voorkomen! Is het echter wel een juiste keuze om een bovenbouwmethode alleen tot de geschiedenis van de 20e eeuw te beperken? In het laatste jaar van de onderbouw wordt ook de 20e eeuw behandeld, toen het boek geschreven werd waren de twee CSE-onderwerpen ook 20e eeuws. De beslissing van Mevr. Ginjaar in september j.l. om ook onderwerpen uit vroegere perioden toe te staan zal overigens ook wel niet meteen tot twee niet-20e eeuwse onderwerpen leiden. Als Van Rossem zich alleen beperkt had tot een inhoudelijk oordeel over de betreffende onderwerpen, was er geen vuiltje aan de lucht geweest, doch hij spreekt zich uit over methoden als geheel.

G+, een methode voor het Lbo en bewust voor deze doelgroep uitgebracht in losse katernen en met sprekende illustraties, krijgt het predicaat 'meer een folder dan een boek'. Van Rossem vindt namelijk dat een schoolboek een dik boek moet zijn met een aaneengesloten tekst, zonder plaatjes en zonder fratsen als tekstblokjes of andere 'luchtgevende' pagina-indelingen. Op de conferentie, in een gezelschap van zowel Nederlandse als internationale genodigden, bevond hij zich wat dit betreft overigens in een positie van splen-

did isolation. Groot gelijk heeft hij echter als hij stelt dat een schoolboek een goed verteld verhaal moet geven. Hij vermeldt daarbij dat de schoolboekteksten die hij gelezen heeft zonder uitzondering gortdroog waren. Ik denk dat dit voor *Vragen aan de Geschiedenis* niet opgaat, niet omdat ik zelf als redacteur aan deze methode ben verbonden, maar omdat vriend en vijand *Vragen aan de Geschiedenis* hierom prijst (zie Kleio 1989 nr. 6). Maar *Vragen aan de Geschiedenis* is in zijn analyse van schoolboeken er kennelijk wat bij ingeschoten. De onderbouwmethode ervan wordt in zijn overzicht helemaal niet vermeld, terwijl andere onderbouwmethodes wel vermeld worden. Waarom? Misschien kan hij de passages over de Navo en de Koude Oorlog niet vinden omdat ze niet in een tekstblokje staan, maar opgenomen zijn in een lopende tekst over het verschijnsel oorlog. Het lijkt me echter dat drie bladzijden over de inval in Hongarije in 1956 toch wel te vinden moeten zijn.

Van Rossem heeft in zekere mate gelijk als hij fulmineert tegen wat ik 'de terreur van de vormgevers' zou willen noemen. De invloed daarvan ziet hij echter als 'het gevolg van de didactische revolutie'. Deze revolutie (nou ja...) houdt echter in dat van de leerling meer verwacht wordt dan alleen het navertellen van het schoolboek, de leerling moet zelf bronnen bestuderen, moet zelf vergelijken, conclusies trekken en dergelijke. Daarvoor is een werkboek nodig, al of niet opgenomen in het basisboek. Natuurlijk zijn er goede en slechte werkboeken, maar het werkboek totaal afschaffen zoals hij wil, is 'terug naar af'. De eis dat de leerling ook zelf moet nadenken heeft overigens ook gevolgen voor de tekst van het basisboek. Dit moet een boeiend verhaal zijn, maar hoeft geen afgerond geheel te vormen in de zin dat verklaringen, conclusies en dergelijke niet mogen ontbreken. De leerlingen moeten deze nu juist zelf zien te vinden, aan de hand van opdrachten in het werkboek dus. Op de buitenstaander kan een op dergelijke wijze gecomponeerde basistekst wel eens de indruk maken onaf te zijn. Een schoolboek moet echter niet vergeleken worden met het afgerond geschiedverhaal dat de historicus geeft nadat hij op basis van onderzoek zijn beeld gevormd heeft. Een schoolboek dient een ander doel. Mijns inziens is dit steeds een van de misverstanden tussen historici die aan de universiteit en die in het voortgezet onderwijs werken. Het is vanzelfsprekend wel de bedoeling dat uiteindelijk een afgerond beeld zal ontstaan, maar dan op basis van de intellectuele activiteit van de leerling zelf.

Keer op keer propageren universitaire historici dat aan leerlingen het afgeronde beeld gegeven moet worden, liefst in combinatie met overzichtsgeschiedenis. Ook nu weer in het rapport van de Atlantische Commissie, waarin aanbevelingen zijn opgenomen. *'In het onderwijs dient het schoolboek onder meer te kunnen functioneren als een naslagwerk, waarin de leerlingen de behandelde stof in consistente uiteenzettingen moeten kunnen terugvinden (bijvoorbeeld om de hoofdzaken daarvan te lezen of om stof in te halen als zij een les hebben moeten verzuimen). (...) De Studiegroep meent dat in de vakken geschiedenis en maatschappijleer schoolboeken, mits voorzien van goede samenvattingen, best omvangrijk mogen zijn. Juist dan hebben de leerlingen gelegenheid om kennis te nemen van een helder, niet al te versimpeld historisch respectievelijk maatschappelijk verhaal.'*

Mij is een dergelijk schoolboek een gruwel, niet vanwege de omvang, maar vanwege het encyclopedie-karakter ervan. Leerlingen mogen helemaal niets meer bedenken, ze mogen hoofdzaken nalezen, zelfs niet eens meer zelf een samenvatting maken. Dergelijke boeken kunnen ook niet anders dan saai zijn. Een schoolboek moet in de eerste plaats interesse opwekken voor de geschiedenis, op lange duur lijkt me dat ook veel meer resultaat op te leveren in het toekomstig leven van de leerling. De leerling moet niet in de eerste plaats kunnen nalezen wat behandeld is, maar

moet vooruit willen lezen wat nog niet behandeld is. Van Rossem's pleidooi voor concrete 'vlees en bloed'-verhalen is op zijn plaats, al lijkt hij te vergeten dat een dergelijke aanpak niet te combineren is met overzichtsgeschiedenis. Brugklassers kunnen nu al hun schooltassen nauwelijks meer tillen. De door hem geconstateerde saaiheid komt mijns inziens vooral voort uit het feit dat veel schoolboeken nu juist proberen overzichtsgeschiedenis te geven, dan wordt de zaak vanzelf staccato.

De bovengenoemde Studiegroep stond onder voorzitterschap van prof.dr. J.C.H. Blom en het is niet meer dan vanzelfsprekend dat zijn visie over hoe een schoolboek moet zijn, meespeelde bij zijn bespreking van een aantal bovenbouwmethoden in Kleio 1988 nr. 9. Ik geef enkele voorbeelden.

Zo blijkt het criterium 'naslagwerk' wanneer bij *Op weg naar 2000* het als een gemis wordt gezien dat wat betreft Azië wel China en Vietnam worden behandeld, maar niet de dekolonisatie van Voor-Indië. Gesproken wordt van 'omissies in de overzichtstekst' (p. 17). Bij *Geschiedenis na 1848* valt het de schrijver op dat China wel behandeld wordt, maar Japan niet (p. 17). Ook wordt het kennelijk belangrijk gevonden dat 'doorlopende informatie over de afzonderlijke Europese landen' wordt gegeven. *Geschiedenis na 1848* wordt tweemaal verweten dit niet te doen (p. 15, 17). *Gamma* wordt onder andere geprezen omdat het ieder hoofdstuk afsluit met een samenvatting.

Wat ik maar zeggen wil, de Kleio-redactie moet van het idee af dat het mogelijk is dat wetenschappers schoolboekrecensies afleveren die vanuit een didactisch standpunt gezien waardenvrij zijn. Ze moet hen wel blijven vragen hun oordeel te geven, maar de uitgangspunten daarvan vervolgens in een discussie betrekken. Ze laadt anders de verdenking van slinkse propaganda op zich.

En dan nog even dit: Kleio verwijst naar het rapport van de Atlantische Commissie en geeft een besteladres. Vermeld had dan ook mogen worden dat er flinke kritiek op dit rapport gekomen is, met name op het gedeelte waarin schoolboeken worden vergeleken op aantallen pagina's besteed aan Navo en Koude Oorlog. Hierbij zijn wel zeer vreemde rekenmethodes gevolgd. Wanneer een schoolboek een apart hoofdstuk hieraan wijdde, zijn alle pagina's meegeteld, als de Koude Oorlog een onderdeel vormde van de beschrijving van de relaties tussen de VS en de USSR, dus in een hoofdstuk over de VS en/of over de USSR behandeld werd, zijn ze niet meegeteld. In dat geval is alleen via de index opgezocht hoe vaak de Navo werd genoemd en is uitgerekend hoeveel pagina's tekst dat bij elkaar opleverde. Deze werkwijze heeft tot een zeer vertekend beeld geleid. Ook is nagegaan hoeveel tekst aan de Verenigde Naties is besteed, ook dit is zeer slordig gedaan. Een boek dat zeer uitgebreid aandacht besteedt aan de VN en de Veiligheidsraad wordt in het kolommenoverzicht met een – gemarkeerd. (Welke methode zou dat toch zijn?)

Joke Rijken

De Volkskrant Onderwijswedstrijd

Wie maakt de beste lessenreeks over of met de krant? De Volkskrant roept voor 1990 de vierde landelijke onderwijswedstrijd uit

Deelnemers

Docenten Havo/Vwo van de vakken Nederlands, Duits, Engels, Frans, geschiedenis, aardrijkskunde, economie, biologie en maatschappijleer. Studenten aan lerarenopleidingen (zowel HBO als universitair) van diezelfde vakken. Inzendingen van docenten en van studenten worden apart beoordeeld.

Waaraan moet uw lessenreeks voldoen?

De Volkskrantjury, een onafhankelijke commissie van onderwijsdeskundigen, beoordeelt de lessenreeks volgens een vijftal criteria.

1. Het moet een lessenreeks over en/of met de krant zijn.
2. De leeractiviteiten met de krant

moeten zinnig, functioneel zijn.

3. De lessen moeten daadwerkelijk zijn uitgevoerd. Hetzij tijdens het gewone lesprogramma, hetzij tijdens een stage.
4. De lessen moeten beoordeeld zijn door de leerlingen.
5. De lessenreeks moet publiceerbaar zijn. Dat betekent dat anderen hem zo kunnen gebruiken als hij gedrukt is.

Opdracht

Ontwerp een serie van ongeveer zes lessen waarin de krant op een zinnige manier wordt gebruikt en voer ze uit. De lessenreeks moet natuurlijk logisch in elkaar steken, en als het goed is zijn ook uw leerlingen enthousiast. Stuur de lessenreeks vóór 31 juli 1990 naar de Volkskrant.

Meer informatie?

Als u gratis wedstrijdkranten wilt ontvangen of nog vragen hebt kunt u bellen met de Volkskrant, Promotion & Public Relations, tel. 020-5622379.

BATEN	Begroting 1989	Werkelijk 1989	Begroting 1990
Contributies	145.000	147.917,25	162.000
Abonnementen	19.000	19.747,50	20.000
Advertenties	10.000	11.682,70	10.000
<u>Verkoop VGN-uitgaven</u>			
- KD 6 Overleven	150	740,==	150
- KD 8 Suriname	150	416,25	150
- KD 11 Alg. Kiesrecht	100	323,25	100
- KD 14 Sowetostraat	-	166,50	-
- KD 15 Agr. Gesch.	500	504,50	100
- KD 16 Indianen	500	3.260,==	100
- KD 17 Coornhert	-	-,-	500
- KD 18 P.M.	-	-,-	500
- Mini-didactica nr. 6	750	-,-	-
- Kleio losse nummers	250	640,50	250
<u>Reader Vrouwengeschiedenis</u>			
-Reader Vrouwengesch. 1e dr.	8.850	19.106,40	-
-Reader Vrouwengesch. 2e dr.	-	4.369,50	8.900
Intrest	15.000	16.419,09	16.000
Onvoorziene baten	-	1.580,22	-
Nadelig saldo	23.500	60,48	13.750
	223.750	226.934,14	232.500
	=====	=====	=====

LASTEN	Begroting 1989	Werkelijk 1989	Begroting 1990
Kleio	105.000	105.848,99	110.000
Verzendkosten Kleio	15.000	12.244,46	15.000
KD 16 Indianen	2.000	2.154,55	-
KD 17 Coornhert	-	-,-	2.500
KD 18 P.M.	-	-,-	2.500
Mini-didactica nr.6	1.000	-,-	-
Verzendkosten losse nrs.	500	315,50	500
Bestuur	16.500	19.494,59	19.000
Administratie	15.000	16.661,60	17.500
Alg. Vergaderingen	6.000	5.464,89	6.000
Afdelings-Regioactiviteiten	6.000	1.492,50	3.000
Normbesprekingen CSE	1.500	1.709,74	1.800
<u>Commissies</u>			
PABO	2.500	2.163,90	2.500
MAVO-LBO	2.000	1.402,05	2.000
HAVO-VWO	3.500	3.398,95	3.500
Redactie Kleio	7.500	7.548,98	7.500
Didactiviteitencommissie	3.500	4.067,74	3.500
OnderwijsAdviescommissie	2.000	2.256,90	2.000
Intercommissie VGN-NHG	500	800,15	750
Comm. Volwasseneneducatie	2.500	2.561,96	2.500
Comigo	2.500	1.155,07	2.000
Comm. 12-16 jarigen	2.500	2.327,25	-
Comm. Vrouwengeschiedenis	2.500	2.807,14	2.500
<u>Diversen</u>			
Huib de Ruijterprijs	1.000	1.000,==	1.000
Contributies	250	243,==	250
OMEGA	500	255,11	300
Ledenwerving/P.R.	8.000	5.581,44	10.000
Verenigingsraad	1.500	851,30	1.000
Afschrijving Inventaris	-	401,79	2.500
Onvoorziene kosten	5.000	1.746,14	2.000
<u>Reader Vrouwengeschiedenis</u>			
Verzend- e.d. kosten 1e dr.	1.650	2.902,31	-
Afdracht Min. O & W 1e dr.	5.850	13.962,==	-
Kosten 2e dr.	-	3.571,14	6.000
Verzendkosten 2e dr.	-	543,==	2.900
	223.750	226.934,14	232.500
	=====	=====	=====

Balans per 31 december 1989 met vergelijkende cijfers over 1988

	31-12-1989	31-12-1988		31-12-1989	31-12-1988
Liquide middelen f	235.401,79	f 235.253,64	Crediteuren f	54.089,82	f 33.733,46
Debiteuren	- 23.116,==	- 10.468,45	Vermogen	- 211.928,15	- 211.988,63
Inventaris	- 7.500,==	- -,-			
	f 266.017,97	f 245.722,09		f 266.017,97	f 245.722,09
	=====	=====		=====	=====

met de

interscholair vaksectie GESCHIEDENIS en STAATSINRICHTING

vereniging ons middelbaar onderwijs
naar

DE VOLKSREPUBLIEK CHINA/HONG KONG

Vijfentwintigdaagse studiereis naar de Volksrepubliek China en de Britse kroonkolonie Hong Kong in de periode van maandag 16 juli t/m donderdag 9 augustus 1990.

Zomervakantie 1990:

Noord - 30/6 t/m 19/8

Zuid - 7/7 t/m 26/8

Midden - 14/7 t/m 2/9

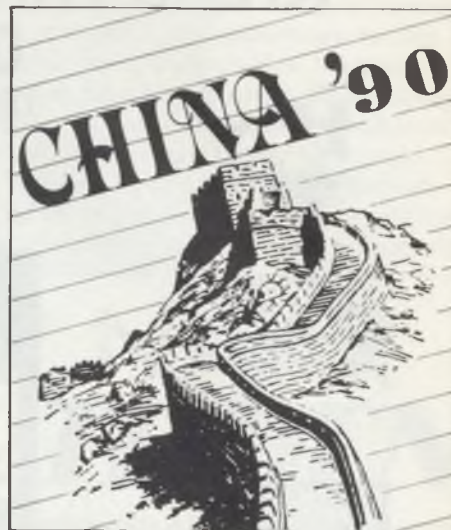
De voor de afgelopen zomer door de Interscholaire Vaksectie Geschiedenis en Staatsinrichting van de Vereniging Ons Middelbaar Onderwijs (OMO) geplande 25-daagse studiereis naar de VRC en Hong Kong heeft in verband met de tragische gebeurtenissen in Beijing en andere Chinese steden geen doorgang gevonden. Aangezien een niet onbelangrijk deel van de deelnemers te kennen heeft gegeven alsnog deze studiereis te willen maken heeft de stuurgroep van de IVS-GS/SI besloten de reis alsnog aan te bieden. Evenals bij de vorige reis stelt de stuurgroep (nu tegen een administratieve toeslag van f50,-) deze reis ook open voor VGN-leden en hun verwanten. Niet-VGN-leden kunnen ook intekenen, maar zij betalen f100,- meer.

Reissom

Deze bedraagt voor VGN-leden f6545,- en voor niet-VGN-leden f6645,-.

Wat omvat ze

- excursies (inclusief entree) en vervoer (binnenlandse vluchten met CAAC, trein 1e klas en bus) volgens het programma;
- transfers van en naar de luchthavens en hotels e.d. in Azië;
- fooien en kruiskosten in de VRC;
- alle visumkosten (ca. f100,-);
- alle luchthavenbelastingen (ca. f50,-);
- eventuele lokale belastingen en/of BTW;
- Nederlandse technische reisbegeleiding;
- Engels sprekende Chinese gidsen tijdens de excursies;
- voorlichtingsavond;
- volpension in de VRC, maaltijden inclusief bier en/of softdrinks;
- ontbijt in Hong Kong;
- overnachtingen in middenklasse hotels in 2-persoons kamers met bad en/of douche, toilet en airconditioning;
- naar keuze Elmar Chinareisgids (f49,50) of Teleac cursusboek over China (f78,-);
- garantiecertificaat Stichting Garantie fonds Reisgelden;
- informatiepakket;
- vliegticket Amsterdam/Hong Kong met Cathay Pacific.

Wat omvat ze niet

- reis/bagageverzekering;
- annuleringsverzekering;
- lunches en diners in Hong Kong;
- persoonlijke uitgaven;
- vervoer naar en van Schiphol.

Programma

Het programma is te uitgebreid om het hier allemaal te vermelden, op het inschrijfformulier vindt u hierover uitvoerige informatie.

Hieronder volgt een indruk:

- Hangzhou (3 dagen);
- Suzhou (2 dagen);
- Shanghai (3 dagen);
- Beijing (4 dagen);
- Xi'an (3 dagen);
- Guilin (1 dag);
- Yangshuo (1 dag);
- Guangzhou (3 dagen);

Inschrijving

De inschrijving sluit op 1 april 1990.

Aanmelden bij
N.J. Stam
Kortenaerstraat 5
5102 BV Dongen
Tel. 01623-20856.

Betaling

Een aanbetaling van f1500,- dient binnen drie weken na datering van het inschrijfformulier in ons bezit te zijn. Dit bedrag dient u over te maken op: Bankrekeningnummer 49.80.54.527 bij de Amrobank te Dongen (girorekening van de bank: 1091055) t.n.v. N.J. Stam onder vermelding van China 90.

in samenwerking met:

Travel
Clever

China
25-daagse
rondreis

ATLAS VAN DE WERELDGESCHIEDENIS OP TRANSPARANT

De oplossing voor uw wandkaartproblemen

tte
TRANSPARENCIES
TO EDUCATE

Schitterend
didactisch
materiaal

96 Full-colour
kaarten met
aanwijzingen
voor de docent

**World History
Perspectives on the Past.
Map Transparencies,
D.C. Heath & Co, 1988**

Titel	Sheets	Prijs
World History	96	f 689,-

Op grond van hoge didactische en wetenschappelijke kwaliteiten aanbevolen door vakdidactici uit Nederland, België, Engeland, Duitsland en Zwitserland. Voor een uitgebreide recensie, zie KLEIO, nov. 1989, p. 48-49.

Gevarieerd kaartenmateriaal, behalve Europese geschiedenis ook mondiale geschiedenis:

Tijdperken	
Oudheid	23 x
Middeleeuwen	30 x
Nieuwe Geschiedenis	18 x
Nieuwste Geschiedenis	27 x

Regio's	
M. Oosten en Europa	54 x
Azië	20 x
Afrika	7 x
N. Z. Amerika	10 x

Per tijdvak twee wereldkaarten:
Culturen die gelijktijdig bestonden kunnen klassikaal worden bekeken en hun invloedssferen kunnen worden bestudeerd.

**Goedkoop: een set komt op
f 7,- per transparant**

Geschied voor elk schooltype en passend bij elke methode; bruikbaar in onder- en bovenbouw

Ideaal voor klassikale lessen:
Om nieuwe thema's te introduceren
Om snel inzicht en overzicht te verschaffen
Om het geheugen op te frissen

Docentvriendelijk:
De kaarten en afbeeldingen kunnen (ook) zonder voorbereiding bij het eigen betoog worden gebruikt; tijds- en arbeidsbesparend

Aantrekkelijk voor leerlingen:
Kleurrijk en terzake; afwisselend en verhelderend; geven sterke geheugensteuntjes

Van dezelfde uitgever zijn ook leverbaar:

Titel	Aantal sheets	Prijs
American Pageant	40	f 339,-
American People	64	f 478,-
American Government	25	f 249,-

Stuur uw bestelling naar:
Transparencies To Educate
Jan Wiegersstraat 93
7556 JX Hengelo (o)
Telefoon: 074-910795
Telefax: 074-426721

**Transparencies
To Educate in ieder lokaal**

De prijzen zijn incl. BTW en verzendkosten.
De transparanten zijn niet los leverbaar.
Bij World History en American People wordt gratis een luxe Slant-D 3-ringsbinder bijgeleverd.

De nieuwe geschiedenismethode voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs

Hans Ulrich schreef een nieuwe methode Geschiedenis voor leerlingen van de onderbouw van het voortgezet onderwijs: Andere tijden. De meest recente ontwikkelingen in de geschiedwetenschap zijn erin verwerkt. Nieuw zijn de invalshoeken en de verrassende uitwerking daarvan. Het taalgebruik is verfrissend en maakt het leerlingenboek plezierig leesbaar. Opvallend is de rustige, heldere vormgeving, waarbij storende poespas is vermeden.

EEN STAP NAAR ANDERE TIJDEN

Onderdeel van deze nieuwe methode zijn vele originele en verhalende foto's, illustraties en historische kaarten. Uniek is de splitsing van de werkboeken, direct al in het 1e jaar, naar de verschillende onderwijstypen lbo/mavo en (mavo)/havo/vwo.

Recente ontwikkelingen in de geschiedwetenschap zijn erin verwerkt

Andere tijden legt verbandingen tussen onze wereld nu en die van vroeger. De mens staat daarin centraal: culturele aspecten, mentaliteit, opvattingen en intermenselijke verhoudingen komen in deze methode ruimschoots aan bod.

Andere tijden zal in de praktijk meer worden ervaren als een boeiend leesboek dan als een studieboek.

Andere tijden sluit beter aan bij de behoeften van leerlingen en docenten

Met deze nieuwe methode hebben we vooral als doel: het vak Geschiedenis nu en voor de toekomst boeiender, toegankelijker en dus aantrekkelijker maken voor jonge mensen. Of we daarin geslaagd zijn kunt u zelf beoordelen door onderstaande bon in te sturen.

Andere tijden bestaat voor het 1^e en 2^e leerjaar uit:

- leerlingenboek
- afzonderlijke werkboeken voor lbo/mavo en (mavo)/havo/vwo
- afzonderlijke docentenhandleiding
- afzonderlijke toetsenbundels

Voor het derde leerjaar is 'Andere tijden' gesplitst in 2 versies voor lbo/mavo en (mavo)/havo/vwo met de betreffende onderdelen.

malmberg

Malmberg Uitgeverij B.V., Postbus 233, 5201 AE Den Bosch. Telefoon 073 - 288733.

Graag ontvang ik het beoordelingspakket Andere tijden.

Naam :

Docent aan :

Adres :

Postcode/plaats :

Stuur deze bon in een gesloten envelop naar Malmberg uitgeverij b.v., postbus 233, 5201 AE 's-Hertogenbosch Afdeling Verkoop Voortgezet Onderwijs.

LEERLINGEN VOLGEN ZELF GRAAG HET TIJDSPOOR

Omdat Tijdspoor een methode geschiedenis is, waar ze zelf uitstekend mee uit de voeten kunnen.

Tijdspoor ziet er namelijk leuk uit, heeft een heldere structuur en duidelijke, concrete vragen.

Docenten werken er ook graag mee. Geen wonder: Tijdspoor is een volledige methode voor de onderbouw MAVO/HAVO/VWO met alle didactische voordelen van materiaal dat uit de praktijk is voortgekomen.

Tijdspoor is uitgevoerd in een stevige gebonden vorm en ... Tijdspoor is nu helemaal compleet!

En eerlijk is eerlijk: ze vinden het wel zo prettig dat hun leerlingen enthousiast en zelfstandig met het vak bezig zijn. Op die manier maakt Tijdspoor geschiedenis als methode met een zeer hoog leerrendement.

Wie meer wil weten over deze complete methode voor de onderbouw, belt onze afdeling verkoop: 03450-71880.

* ook verkrijgbaar via de erkende boekhandel

Educaboek

Educaboek Postbus 48, 4100 AA Culemborg